

Из садржаја:

Б. КРСТИЋ

Обичаји Срба
Дунавске клисуре
у Румунији

В. ЛАЗАРЕВИЋ

Народне умотворине
из Крушевачког поморавља

Д. БУРКХАРТ

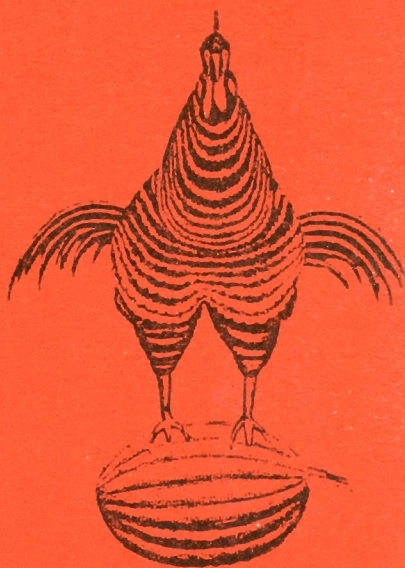
О мијењању функција
балканских народних балада

Б. ЋУПУРДИЈА

Порекло и значење речи
„тоња“, „тања“

Ј. ТРИФУНОСКИ

Три прилога из народног
живота Македоније

РАСКОВНИК

Ј е с е н
І 9 8 4.

Расковник је некаква
(може бити измишљена) иправа
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки друић заклои
ошвори сам од себе

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Београд, новембар 1984. Година XI,
број 41.

УРЕДНИШТВО

Драгослав Антонијевић

Вера Колаковић

Ненад Љубинковић

Радослав Миросављев

Љубинко Раденковић

(главни и одговорни уредник)

Велибор Лазаревић

(секретар Уредништва)

Борђе Драгосавац

(технички уредник)

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА КЊИГА — БЕОГРАД
Шафарикова 11

За издавача

Видак Перић, директор

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе по могућности откуцане машином у пуном прореду, слати на адресу: „Народна књига“ (за „Расковник“), Београд, Шафарикова 11.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата за Југославију 400 динара. Претплату упућивати на жиро-рачун „Народне књиге“ 60801-603-15400, са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе \$ 15; СР Немачка DM 35; Француска Ffr 75.

Претплату за иностранство уплативати на девизни рачун „Народне књиге“ код Југобанке: 60811-620-58-8206/10-6-1051.

Телефони: уредништво 324-764, служба претплате 322-464; комерцијална служба 323-910; рачуноводство 635-025; пропагандна служба 324-764.

Уредништво прима уторком од 14—15 часова.

Коректор

Анђелка Елиана Грујић

Штампа ГРО „Просвета“, Београд, Буре Баковића 21

Број штампан у 3000 примерака.

Цена једног примерка 100 динара.

НЕКИ НАРОДНИ ОБИЧАЈИ СРБА ДУНАВСКЕ КЛИСУРЕ У РУМУНИЈИ

Под географским називом Дунавска клисура треба подразумевати узани, леви приобалски појас дуж Дунава који је насељен и српским живљем.

Још из давнина, поред староседелаца Румуна, ту су засноване насеобине у којима претежно живе Срби. Таква су села: Златица, Луговет (Кампија), Соколовац (Сокол), Дивич, Белобрешка, Радимна, Пожежена, Мачевић (Мачешти), Стара Молдава (Молдова Веке), Љупкова и Свињица.

Узимајући у обзир шири оквир значења речи, Клисурцима називају све житеље поменутих насеља, иако је неопходно диференцирање, што они и сами чине имајући на уму рељефни облик терена. Тако, становнике леве обале реке Нере називају Пољадијцима, а читаво подручје носи назив Пољадија, што, ако се етимолошки протумачи порекло назива, заиста и јесте, јер су то махом поља без планина и брегова.

Не може бити спора у очигледним сличности-ма које постоје у обичајима житеља ових места, али, ипак, треба истаћи и евидентне разлике које постоје а које су резултат географских и временских разлика, одакле и када су се Клисурци овамо доселили из своје старе постојбине.

Ради лакшег сагледавања великог броја обичаја они ће бити сврстани по групама. Тако првој групи припадаће такозвани народни обичаји. Под тим називом обухваћени су сви они обичаји који су се у потпуности отцепили од религиозног окриља, попримивши карактер једне традиције коју народ чува и негује као такву. И, доиста, процес народизације захватио је готово све обичаје, па чак и оне који су у суштини црквени, као што је то случај са Божићем или Ускрсом. И у њима народ посебно истиче оно што је световно и што није толико везано за цркву и свештенике.

Свакако да у народне треба уврстити и свадбене обичаје као и оне у вези са рођењем детета, али због сложености грађе и детаља, биће посебно обрађени.

У наставку, азбучним редом дајемо опис најглавнијих народних клисурских обичаја, онако како се они овде славе и празнују.

1. ГРУШАВИНА

За грушавину се поуздано може рећи да је обичај који одрасли приређују за децу. Наиме, после три или најкасније недељу дана пошто се крва отели и донесе на свет ново младунче, домаћин по устаљеном обичају, приређује такозвану „грушавину“.

Иако речници српскохрватског језика бележе ову реч у разним облицима и значењима, она у селима Дунавске клисуре означава само обичај везан за обред са млеком. За угрушано млеко Клисурци користе придев *здригосано*.

У заказани дан грушавине деца из „комшилука“, а често и из удаљенијих ~~сокака~~, долазе код домаћина носећи са собом и своје кашике од кућа. Зашто само баш своје а не и оне домаћинове, данас је тешко установити. Мештани доносе најобичније и најједноставније објашњење које се, као и за друге обичаје, своди на реченицу: „Јер тако ваља“. Сматрамо да су овде неприхватљиви хигијенски разлози.

Када се деца окупе код домаћина, њих десеторо или дванаесторо, а то бива обично у вечерње часове, тада поседају у облику круга на једној лепој, шареној крпи или ћилиму, скрстивши ноге под себе. Испред сваког детета постављен је пун тањир млека са „жуљом“. (Куља се у Клисури прилично много употребљава у исхрани а припрема се од добро просејаног кукурузног брашна скуваног у води која треба да прокључа.)

Пре но што почну да једу, долази домаћица па их покрива белим чаршавом и полива водом пожелевши да крва „има млека ко воде“. Свакако да бела боја и овде симболизује боју крављег

млека, а изрицање жеље наводи на чињеницу да је обичај стар, поготово по својим магијским особинама.

Обичај је био и јесте још и сада распрострањен готово у свим клисурским селима, јер се поуздано зна да су одувек Клисурци били добри одгајивачи рогате стоке, па су се зато и обичаји такве врсте најбоље и најпотпуније ту очували.

2. ДОДОЛЕ

Овај се обичај данас губи. Практикује се више само у неким клисурским местима, а и ту посве спорадично. У Белобрешци познате су додоле Даринка Константин и Флорика Журж.

За време великих суша када подуже не пада киша, а то се најчешће дешава о Петровдану (јула месеца), појаве се ту и тамо додоле. Како се присећају најстарији Клисурци, а тако је још и данас, додоле су биле обично Циганке. Једна би се свукла до кошуље, онда би је обложили и окитили разним зеленим коровом, понајчешће бурјаном и павитом тако да се скоро не може препознати. Та се особа називала додола. Тако окитену додолу за чији пас још привезу уже те оно за собом вуче некакви стари дрвени, „парашени“ крст, наћен на гробљу, прате остале девојке, две-три, од куће до куће преко целог села, певајући познату додолску обредну песму да пада киша. Има у тој песми некаквог прастарог магијског комуницирања са природом и обраћања њеној вишој сили да се за човека измоли добро, у овом случају потребна киша за усеве.

Додоле обавезно застају пред сваком кућом. И док она игра, поскакујући с једне на другу ногу, остале девојке певају обредну додолску песму са познатим припевом: „Ој додо, ој додоле!”

Домаћин излази из куће са ведром пуним воде и излије на њу, а она игра окрећући се и стресајући воду са себе. Очигледно је да овим чином сваки домаћин жели да пада киша „ко из ведра”.

После оваквог обилног поливања, домаћин до-
доли додељује што „за јело”, а понајвише хлеба,
колача, јаја, брашна или друге ситнице па су
зато додоле за Циганке била добра прилика да
се нешто испроси, јер у клисурским местима и
нема просјака. Просјачењем су се од старина ба-
вили једино најсиромашнији Цигани.

На истоветан начин се поступало пред сва-
ком кућом, тамо где додолу прима домаћин, а
права је реткост да неко не прими додолу. Ако
домаћина нема код куће, тада додола ту кућу за-
обилази и наставља пут кроз цело село.

Од додолских обредних песама, у Клисури,
најпознатија и најраспрострањенија је:

„Ми идемо преко села.
Ој додо, ој додоле!
А облаци преко поља.
Ој додо, ој додоле!
Подај росну кишу,
Ој додо, ој додоле!
Да покваси наша поља,
Ој додо, ој додоле!
Да умокри и укваси,
Ој додо, ој додоле!
И копача, и орача.
Ој додо, ој додоле!
Падај, падај ситна кишо,
Ој додо, ој додоле!
Да родиду кукурузи,
Ој додо, ој додоле!
Од два пера — три корена!
Ој додо, ој додоле!
Од два зрна — чабар вина!
Ој додо, ој додоле!”

(Забележено од Даринке Константин 56 година,
родом из Белобрешке)

3. БУРБЕВДАНСКИ ОБИЧАЈИ

За овај дан је у народној традицији повезано
највише обичаја, јер тај празник обележава крај
зимских хладних и истовремено почетак топли-

јег периода. Обнављање природе увек је људима ових крајева уливало нове наде. А такво схватање овековечили су и многобројни обичаји који се претежно односе на здравље укућана, плодност и млечност стоке.

Ипак, у тој многобројности, два су обичаја главна и најраспрострањенија у селима Дунавске клисуре, а то су: *Ђурђевдански уранак* и *премеравање оваца*.

а) *Ђурђевдански уранак*

Најзанимљивији су обичаји везани за стоку. У том правцу посебно место заузима Ђурђевдански уранак. Овај се обичај одржавао у селима где се овце не чувају групно, у великим чопорима, са више пастира. У тим селима сваки је домаћин имао највише десет до петнаест оваца на свом салашу и сам је био њихов чувар.

На Ђурђевдан, рано ујутру, сваки домаћин истера и рано напасе своје стадо. У клисурским селима се и данас овце напасају ујутру и увече, а у подне оне пландују по салашима или кошарама: За то време домаћице замесе код куће један повелик колач од кукурузног или пшеничног брашна са отвором у средини. Такав колач има изглед малог точка.

И онда у лепо ишараној котарици, која је прекривена извезеним пешкиром, домаћица колач односи пастиру. Тек тада се приступа мужи оваца кроз отвор колача.

Свакој овци се даје да поједе по комадић тог колача, да би овце, како народ верује, имале што више млека.

Повећање млечности оваца је сврха свих Ђурђевданских обичаја. Са истом сврхом постоји у народу веровање а и обичај да баке наберу, само њима знане разноврсне траве и цвећа, поготово дрена, здравца и грабежа па све то „скувају у лонац“ и онда с том течношћу премазују вимена стоке и оваца. После тога обреда очекивало се повећање млечности стоке.

б) Премеравање оваца

Премеравање оваца је веома распрострањен обичај у Дунавској клисури, нарочито у румунским селима. Одржава се и у више места са српским становништвом, поготово у Старој Молдави, Љупкови, Мачевићу, Свињици па и у Пожежени.

Постојање и распрострањеност овог обичаја објашњава се чињеницом да су то претежно брдски предели, са много пашњака за стоку а то је пресудно утицало на снажан развој сточарства као значајне привредне гране.

Овај се обичај практикује на Бурђевдан, дакле у прве пролећне дане. На тај дан бирају се и нови сеоски чувари стоке, оваца и свиња, јер се тим послом баве од Бурђевдана па све до Мигровдана када се стока доводи у штале или оборе да презими на храни коју је благовремено припремио сваки домаћин.

Сваки домаћин мұзе своје овце испред салаша и млеко сипа у једну повећу посуду. Ко намұзе највећу количину млека од свог стада оваца проглашен је за „бача” и те године биће сматран старешином свих пастира дотичног места. Њега сељани, а нарочито чобани, особито поштују.

Обичај има обележје правог народног весеља јер се тада на салашу окупи читава породица, а често и гости из суседних села па се ту проведе цео дан. Ту се обилато једе, нарочито печење од закланог младог јагњета, пије се, пева и весели.

Обичај је очуван и празнује се још и данас.

в) Остали бурђевдански обичаји

Осим поменута два основна и најраспрострањенија бурђевданска обичаја, у клисурским селима постоји још низ других исто толико привлачних и интересантних.

Тако, уочи Бурђевдана младе девојке направе ките разноврсног цвећа, нарочито бурђевка и маслачка, па их потом привежу за штап и ставе у неку текућу воду: реку или поток, како би, верује се, и њих на заветину момци позивали у коло

на игру. Рано ујутру одлазе на реку и те ките цвећа изваде из воде па их чувају читаву годину. Оне које не би нашле своју киту цвећа, јер их је брза река однела, биле би „несретне“ зато што их више неће нико на заветину позивати у коло. Понекад је ту знао да умеша своје прсте и понеки сеоски шaljивција па је намерно узимао киту цвећа неке девојке коју је желео насамарити и учинити да она безразложно „тугује“.

Овај обичај је забележен у селу Мачевићу.

У истом месту бележимо још два занимљива обичаја. Тако, на Бурђевдан ујутру девојке су избегавале да прве изађу на капију како би избегле неке немиле сцене. Наиме, код „вићенијих“, девојка увек би се нашао понеки обешењак, иначе младић из села, па би девојку која изађе „нагрдио“, то јест премазао јој лице катраном. А по народном веровању, та би девојка преко целе године била ружна.

Када би девојке, ипак, излазиле на капију, оне су криле лице и из куће излазиле окренуте леђима. Ипак, најједноставније решење налазиле су тако да прве из куће излазе њихове баке или мајке којима није стало толико до лепоте, па зато их и није нико покушавао да „накатранише“.

У Мачевићу постоји и обичај да се уочи самог Бурђевдана увече, деца сакупе на једно место, а то је било брдашце изнад самог села. Сваки са собом понесе и понеку клепетушу или звонце. Када се окупе, почну свом снагом звонити тако да настане заглашна бука. Према народном предању, то је само један од начина најављивања доласка Бурђевданских празника.

Свим местима Дунавске клисуре заједничко је то да се на Бурђевдан рано ујутру, још пре зоре, прозори и капије свих кућа оките свежим зеленилом и гранчицама. Све се то чини да би година и дом били берићетни, или како то обично Клисурци кажу: „Да буде здравља, плода и рода у пољу и у дому“.

У новије време на Бурђевдан се одржавају и „мајалоси“. Према пореклу речи, очигледно је да је обичај опет позајмица. На „мајалосу“ свет је заједнички одлазио у природу, на неко згодно

место у шуми, пропланку, крај потока или извора и тамо се задржавао до вечери. Тамо се пева, и игра коло и „мабарац”. Народ се весели.

4. ЗАВЕТИНА

У сваком селу Дунавске клисуре постоји један дан у години који се посебно слави и светкује. Тај се дан, обично, поклапа са неким црквеним календарским празником. На пример: Белобрешка, Мачевић и Свињица славе заветину на Спасовдан, Стара Молдава, други дан Ускрса итд.

Важно је истаћи чињеницу да се заветине светкују у пролеће, почевши од Ускрса па све до Петрова поста. На тај дан пеку се млади јагањци на ражњу.

Ако су некада заветине и имале извесно обележје црквеног празника, данас је то потпуно нестало, па су се заветине преточиле у један од најзначајнијих сеоских традиционалних празника.

Са још доста израженим црквеним обележјем остала је једино црквена слава коју светкује свако клисурско село и која има много сличности са заветином, бар у погледу бројчаног учествовања сељана. Такве црквене славе одржавају се редовно у црквеној порти. На њима обавезно учествује свештеник. По својим обредима веома је слична „кућевним свецима”.

Обичај је да се у селу које слави заветину окупи становништво, поготово млади, из читаве околине, иако у селу немају родбине. Они долазе на пиво, а нарочито на игранке.

Будући да се заветине у Дунавској клисури празнују по два дана, такав један сложен празник изискује веће припреме, а ради лакшег описа период се може поделити у неколико етапа: припреме за заветину, позивање гостију, заветинско славље и одлазак гостију.

а) Припреме за заветину

Мештани се спремају за заветину преко целе године, а неколико дана пре празника, по неписаном правилу читаву недељу дана раније, врше се

обилате и темељне припреме како се домаћин не би „осрамотио“ и ушао у сеоска уста и препричавања. Обавезно је да се куће „окречају“, обоје свежеом масном бојом прозорска дрвенарија и капија, уређују се кућна дворишта и баштице испред куће. Све се то чини како би на госте утисак био лепши и трајнији. Лепо је погледати како само уредно и чисто изгледа село на заветину, а права је срамота за онога који то не чини. За такве је и спеван један познати клисурски бећарац:

„Сви бећари куће окречили,
Мој несрећа неће ни д’окрећа“.

Домаћице су заузете прављењем разних колача, торти и пецива. Уочи самог празника, домаћин закоље јагње или јаре, натакне га на штап и тако припремљеног остави да би на самом празнику, до подне, то јагње или јаре пекао на ражњу стављеном на соје, заједно са осталим комшијама, у заједнички ископаној јами. Тамо ће они уз песму, добру ракију, вино и посве добро расположење испећи своје печење и онда са њим на леђима доћи, пред подне, својој кући.

И девојке и момци се посебно припремају за овај дан. Они ће се преновити новим хаљинама или оделима што је за овај празник постало више него обавезно.

б) Позив на заветину

Обичај је да се у селу које слави заветину окупи много света и из суседних села. Ипак се на заветину по обичају долази на позив. Ти су позиви обично вербални. Поручи се по неким да тај и тај дође на заветину. Понекад се пошаље и по који поклон, поготово бомбоне.

Ближа, а понекад и даљња родбина су по правилу гости на заветини. Понајчешће долазе, нарочито у последње време, пријатељи и пријатељице који су позваници млађих особа. Њих у овим крајевима сликовито називају „прије“ и „прике“.

Обичај је да се на заветини окупе сви мештани тог села па и они који живе и станују „на страни”, често у удаљеним крајевима. На тај начин овај празник постаје нека врста „завета” родном крају, свом завичају. И то је оно што посебно краси сваку заветину.

в) *Заветинско славље*

Чим осване дан заветине, људи са својим комшијама одлазе да пеку печење. Припреме јаму, наложе ватру, натакнуто јагње или јаре ставе са ражњом на соје и док га окрећу и пеку на жару, певају и причају шале. Печење је обавезно имати на заветини и због многобројних гостију, и због важности овог празника. Такво је схватање Клисураца. Све је то готово у подне, време када се и људи враћају са испеченим печењем.

Пред само подне долазе гости пешице из оближњих села, колима из удаљенијих. Њихов долазак се очекује између једанаест и дванаест часова, пре подне. Дочекују их добро расположене домаћице и домаћини. Пожелевши им добродошлицу, широм отворених руку, примају их у кућу распитујући се како су путовали, како је са онима који на заветину нису допутовали и осталима код куће, итд.

Постоји обичај у неким клисурским селима (нпр. Мачевићу, Белобрешци, Дивичу, Радимни, Љупкови и другима), а некада је то било уобичајено у свим местима Дунавске клисуре да домаћице на заветини, ујутро, изложе на прозоре лепо украшене, везене јастуке, а испод њих окаче клечане ћилиме израђене у кућној радиности. То врло лепо и привлачно делује на пролазнике, јер се куће претварају у право шаренило боја и подсећају на праву изложбу народног знања и вештине.

После обилног ручка, почиње велико народно славље у центру села. Ту, на отвореном простору, се поведе коло у које се хватају, напореда, и мла-

ди и стари. Играју се претежно народне игре: „ситно жикино“, „маџарац“, „Ђурђевка“, „кукунџица“ и друге. Све се то одвија до касно у ноћ или до раних јутарњих часова када уморни играчи одлазе својим кућама. Момци отпраћају кућама девојке које су тада или раније упознали.

У новије време на заветинама се редовно организују спортске и културне приредбе па је забава употпуњена новим садржајима.

Још пре заветине, да би обезбедили музику, момци одлазе да „погоде“ свирце који ће им на празник свирати. По њих се некада одлазило колима украшеним ћилимима и пешкирима. На коњима су звонили „звекири“. Данас се то обавља аутомобилом. У село загрљене „капараше“, који певају беџарце, прате свирци „армоникаши“ или гамбураши.

И данас као и некада, заветине су биле најповољнија прилика да се младеж са села окупи на једно место и да се склопе нова познанства, која често израсту у будуће бракове. У томе је, у крајњој линији, и сврха сваке заветине, осим оне да се родбина и пријатељи виде и поразговарају о свему и свачему.

Заветине редовно посећују и „шећерари“ или колачари продајући: „штангле“, „петлове“ од шећера и поготово „лецедер“. Том приликом момци купују својим девојкама лутке и срца од лецедера са малим „огледалцетом“. Добијене поклоне, нарочито лецедере, девојке чувају преко целе године као лепе и драге успомене.

г) Одлазак са заветине

Са заветине гости обично одлазе другог дана пре подне не сачекавши ручак. Али зато сваки гост је обавезан да понесе од домаћина подоста колача и печења за све оне који нису могли доћи на славље јер су били спречени разним пословима.

Иако гости оду из села, веселе и добро расположење се наставља и на други дан заветине.

5. ИВАНДАН

На Ивандан, који се празнује 7. јула, обичај је да се на куће окачи „котур“ или венац. Тај котур је исплетен од жутог иванског цвећа.

Иако се и на овај празник обично не ради, весеље је знатно „тише“ него на друге празнике, као на пример заветини. Веома је леп и занимљив заједнички одлазак омладине претходног дана, после подне, на брање иванског пољског цвећа које расте крај путева или путања. Тада брдским пропланцима одјекује весела песма клисурских девојака и момака.

У неким клисурским местима постојао је обичај да котур са иванским цвећем не каче на кућу где је недавно умрла нека млада особа.

Венац се редовно качи на капији или на прочељу куће.

По народном веровању ти се венци стављају деци под главу како би мирно и безбрижно спавала а и рибари их бацају у воду да ухвате више риба.

6. КУМАЧАЊЕ

Кумачање је веома распрострањен обичај у селима Дунавске клисуре. Одржава се првог понедељка после Ускрса, на мали Ускрс, па се зато овај понедељак у овим селима назива „кумачи понедеоник“.

Тог дана, после подне, али обавезно пре заласка сунца, долазе девојчице и дечасти, у пратњи својих родитеља, на једно одређено место на реци и ту се „кумачају“, тј. братиме се: девојчице са девојчицама, а мушкарци са мушкарцима. У свим клисурским местима кумачају се само деца од једне па до десет-дванаест година. Веома су ретки случајеви да се и старији дечасти и девојчице кумачају. Ово је претежно дечји празник и њима је и намењен.

После кумачања девојчице ће се међусобно називати „кумаче“ а у неким клисурским местима и „кујке“ (нпр. Белобрешка, Дивич, Радимна,

Пожежена), а мушкарци ће се звати „поце“ или „добре“.

Кумачање треба схватити, што му је и сврха, као једну врсту здруживања, јер ће од кумачања кумаче и поце живети у најбољим и најприснијим односима. Постоје извесна неписана морална правила овог здруживања: они се не смеју међусобно свађати, а најмање потући, увек се морају помагати у невољи, бранити један другог у тешкоћама, делити на два дела све што имају.

Сам чин кумачања обавља се на један посве занимљив начин. Кумачање је свечано и помало зачињено тајанственошћу. Наиме, на уговорено време, кумаче и поце долазе сваки са своје стране па се на реци састају стојећи супротно један другоме. Потом долазе до воде и ту стављају један другоме на главу свој венац („котур“) направљен од врбових грана. Пошто се једном окрену од истока према западу, застану и кроз котур се љубе. Треба се окренути трипут и исто се толико пута пољубити, а потом се венац баца високо изнад главе а мајке говоре: „Порастите високи к'о врба! Будите живи и здрави!“

На крају овог обреда, кроз котур, један другом деле своје поклоне. Обавезна су црвена јаја и колач умешен од пшеничног брашна са млеком. Дају и друге поклоне, нарочито играчке. У последње време даје се понешто од одела: кошуље, мајице, панталоне, хаљине итд.

На крају сваки би се својим путем вратио кући презадовољан поклоном који је добио од кујке или поце.

7. МЛАДЕНЦИ

Младенци се празнују 22. марта по новом календару. Још рано изјутра, пре рађања сунца, сваки домаћин запали велику ватру користећи при том снопове „стабловине“. Када се ватра добро разбукта, следи њено прескакање. Сваки укућанин треба ватру да прескочи трипут како га, по народном веровању, те године не би змије ујеле.

Иако је обичај из давнина, он се добро очувао и данас, а можда је томе разлог и то што готово у свим клисурским селима има подоста змија, нарочито у планинским пределима, а има их и у равничарском појасу дуж Дунава. Клисурци често обитавају на тим местима чувајући стада оваца или обрађујући своју земљу. Нарочито су опасне отровне змије које Клисурци називају „ридовке“. Било је некада подоста случајева када су људи, а нарочито деца, били уједани од ридовки па од тога и умирали.

За Младенце је везан још један обичај. Тог дана се покрај реке пале ватре са бурјаном. И онда поред ватре долазе мајке и оплакују своју рано умрлу децу, верујући да ће им ватра осушити мокро одело од кише. Овакав обичај забележен је у селу Мачевићу.

За Младенце се месе и испекну колачићи од пшеничног брашна са човековим ликом. То су такозвани „младенци“ или „младенчићи“. Они се, потом, служе за ручак и вечеру.

Иако Младенци не спадају у ред „великих“ традиционалних празника, ипак се тог дана не ради, људи се одмарају, а за младеж се редовно организују игранке.

8. МОБА

Овај давнашњи обичај који се практиковао и у селима Дунавске клисуре, очувао се до данас, али сада у нешто измењеном облику. Тада људи удруженим снагама, у облику мобе, обављају разне радове, поготово пољске. Мобе се одржавају за време главних сезонских радова (берба винограда, кукуруза, жетва, сакупљање сена и детелине и др.) када већина домаћинских породица није била у стању да сама обави све пољске радове које су захтевали више радне снаге, а временски су били ограничени. Зато су се домаћинства међусобно удруживала и заједнички обављала пољске послове, помажући једна другима.

Најраспрострањенија и најпознатија моба у селима Дунавске клисуре била је при брању ви-

нограда. На мобу су одлазили обично младићи, роџаци и комшије, лепо удешени и весели. Сели би у кола у којима је био сандук од добро спојених дасака како не би зрневље испадало. Та су кола окићена гранама зеленила, понајвише јесељим ружама. Окићена је била и стока која је кола вукла. По обичају то су били волови, а ређе коњи. Клисурци су и иначе у раду више користили воловску спрегу због своје снаге и погодности за стрме клисурске путеве. Одлазили су у виноград и тамо радили уз песму и весеље. Док су девојке „косиром“ одсецале зреле гроздове и стављале их у котарчиће или „шућурице“, а потом у веће котарице, младићи су их на раменима односили и изручивали „гројзе“ у колске сандуке.

Ниједна моба, ма које врсте била, није се могла замислити без песме, шале и доброг расположења.

Када би завршили бербу, пешице, уз кола, одлазили су кући код домаћина, опет уз песму и ведро расположење. Код куће би „млели“ (муљали) грожђе или га изручивали у „ступу“ одакле је под притегом цурила „маста“ у велике каце.

Постојале су мобе и за обављање жетве у време када се то вршило српом и косом. За време жетве ваљало је обавити разне послове, са више радне снаге: косидба жита (српом и косом), плетење ужади за везивање снопова, сакупљање жита у снопове, њихово везивање и онда садевање у „тречкове“ (камаре).

И при купљењу сена, а у клисурским местима има много добрих сенокоса, ради се здружено, јер посао треба завршити што брже. На кошење се одлази рано ујутру, а често се коси и по месецини. Да би се сено што пре сасушило откосе треба превртати и изложити их сунцу.

Сено се прво сакупи у велике навиљке, а потом се са два велика „шиљка“ преноси удвоје или појединачно, ако је ливада била стрма, на одређено место где ће се и упластити. Пластове садевају у долинама, доступним за кола, како би се касније сено одвезло кући.

Моба је одувек била начин међусобног пословања, јер је човек још из давнина схватио да хит-

не и неодложне послове једино успешно може обавити заједничким, здруженим снагама и радом. Моба као народни обичај води порекло из давнина и сачувала се до данашњих дана у нешто измењеном облику пошто је мањег обима а и мање се радова обавља у облику мобе.

У клисурским селима људи лошијег материјалног положаја су удруживали, приликом орања, у такозваном „спаривању“ теглећу стоку-волове и коње да би потом, редом, обављали хитне и неодложне пољске радове.

9. СВЕЦА

У селима Дунавске клисуре постоји обичај да свака кућа има свој кућевни празник, који, у већини случајева, у Клисури називају „свеца“ или слава.

Овај обичај потиче из најстаријих времена, из доба многобожачких веровања и обичаја. Према том обичају, свака је кућа имала свог бога-заштитника коме се молила и приносила разноврсне жртве, од кога је у тешким тренуцима очекивала помоћ. Али тако је било у почетку. Током векова тај се култ изменио у поштовање појединих црквених светаца, заштитника појединих кућа. Према томе, суштина веровања је очувана још и данас у потпуно измењеном виду. Такви су свеци: Никола, Лука, Бурђе, Јован и други. У селима Дунавске клисуре то су и најчешћи празници.

„Свеца“ су била некада и, још су увек, највећи празник сваког дома, јер свака кућа има свога „свеца“ кога су, стриктно поштујући традицију, претворили у прави култ предака. Тако се, на пример, данас догађа да неколико кућа празнују истог „свеца“, што је, понајчешће, доказ да су у недогледној прошлости имали заједничког претка.

Треба нагласити да се „свеца“ славила како се и где живело, без обзира на постојеће материјално стање. Свеца су славили у ратним годинама, у ропству, при временским непогодама (сушама или поплавама), јер је то у тим условима био једини начин да се сваке године скупи родбина,

пријатељи и познаници и поразговарају, развеселе се и запевају, пошто су „свеца“ одувек била, а и данас су, у првом реду празник весела и радости за сваку свечарску кућу.

Некада је било уобичајено и готово обавезно, а данас права реткост, да у свакој кући постоји слика свеца чије име, рођење или смрт, празнује дотична породица. То је такозвана славска икона окачена на зиду, са источне стране, одакле и светлост долази, у најлепше уређеној соби. То је некада била соба за госте или како је у клисурским селима називају „соба с пута“. Некада су клисурске куће располагале само са две собе и „оцаком“ између: у соби „с пута“ боравили су само гости, а у „задњој“ проводила је читаво време породица.

Они сиромашнијих могућности, по читаву годину дана, спремали су се да празнују „свеца“. Свак је кућа за овај празник обавезно имала: славски колач, свећу и вино. Ако каквим случајем „свеца“ падају у постни дан, тада се спремају посна јела, обично пасуљ, посна сарма и јела од рибе. Када су „свеца“ у мрсан дан, тада се служи печење и друга мрсна јела.

Уочи „свеца“ по клисурским селима слави се „навече“ или навечерје. То је последње вече пред славу. Тада се за столом окупи читава породица и служи се богата вечера. Све то изгледа као нека врста претприпреме за сутрашњи кућни празник. Већини свечара тада не добу ни родбина ни пријатељи.

Занимљиво је навести и чињеницу да је култ мушке деце у породици, веома раширен у клисурским местима, везан, у неку руку, и за овај празник, јер „жали“ породица која има само женску децу као предзнак да ће се тада брзо угасити, па ће тако нестати и крсне славе, или презимена, а то је највеће зло, по народном веровању, које клисурску кућу може задесити.

Обичај је да прижењен мушкарац, који одлази у кућу своје супруге, празнује њену славу напуштајући свога „свеца“. Понекад се дешава да празнује обе славе. Исто се дешава и када се напушта кућа, па чак и приликом купљеног „плаца“

за изградњу нове куће. „Свеца“ се не мењају, него се преносе с поколења на поколење, с колена на колена, те се сматрају „ближњима“ сви који славе иста свеца.

Кад осване празник, рано ујутру, домаћин односи свећу у цркву. Некада су свећу односиле девојке или мушкарци из куће.

Пред сам ручак најмлађи члан породице одлази да позове званице на свеца. При поласку из куће, обично им се обраћа речима: „Добите немојте да не дођете!“ Ако треба позвати неког из суседног села, тада се претходног дана пошаље порука по неком пријатељу званице, или се, пак, пошаље јабука, а у последње време и бомбоне.

На свеца долазе само позвани гости. Позива се и најближа родбина са очеве и мајчине стране, пријатељи, а у појединим местима Дунавске клисуре и кум.

Будући да се на свеца обично руча нешто касније, у три или четири сата после подне, док сви гости не дођу, пије се и служи врућа ракија заслабена шећером или медом. При уласку у кућу гости се обично обраћају домаћину речима: „Добар дан, домаћине! Срећна ти слава!“ — а примају одговор: „Хвала, да се у срећи и здрављу и догодине нађемо!“

Када се гости окупе „реже се“ славски колач умешен од пшеничног брашна. Постоји читава једна „церемонија“ резања славског колача. Домаћица донесе колач и преда га домаћину који га диже увис, чиме хоће пожелети да пшеница буде толико велика. Пољуби колач и онда га пресече ножем и пољуби сваку половину. У сваки тако исечен део сипа и помало вина. Затим се свака половина поново пресече. У томе му помаже син или унук. Када домаћин изговори: „Христос пореди нас“, добија одговор: „Јести будет“.

Некада је долазио и поп да реже славски колач. Данас је то права реткост па колач обично „ломи“ домаћин са својим сином.

Славски колач се једе, по обичају, тек после славе.

Славска свећа се запали још пре подне, док дан напредује а у неким клисурским кућама пре самог ручка и не гаси се за цело време ручка. Њено гашење се обавља само прстима и вином.

Када је славски колач пресечен, позивају се гости да заузму место за столом и једу оно што је за њих припремљено. На челу стола седи кум, а ако није присутан, тада на том месту седи неко из најближе родбине, па и домаћинов најбољи друг или пријатељ. Остали седају по старинству. Домаћин не седа за сто, већ стоји тологлав јер му је дужност да госте служи јелом и пићем. Домаћин ће сести за сто да једе нешто касније.

Свечани ручак се састоји од пилеће супе, куваног кокошијег меса са сосом од патлиџана или рена, сарме, пилећег печења и јагњетине са салатом. Никада не изостају колачи. За све време ручка наздравља се. Сваком здравицом жели се домаћину напредак у домаћинству а понајвише да се и догодине набу славленику на „свеца“ опет живи и здрави.

У Дунавској клисури се „свеца“ не могу замислити без црвеног вина „отела“ које благотворно делује на добро расположење гостију и укућана.

После обилног ручка разговара се и шали, а понајвише пева. На свеца се веома ретко, може се рећи никада, не игра. Пева се без музичке пратње, а ако се и нађе који свирац, добро је дошао па и он извесно време учествује у слављу. Некада су Цигани музичари обилазили куће свечара па музиком и песмом веселили укућане и госте. Певали су и свирали „под прозором“. Нису се дуго задржавали како би свирајући и певајући обишли што више кућа.

Јело (печење и колачи) налазе се цело време на столу и гости се стално служе, те се тако остане и на вечери. Растају се у глуво доба ноћи. Одлазе у групама како су и долазили носећи са собом завежљаје са печењем и колачима за своје укућане, поготово за децу. Испраћа их домаћин или домаћица, пошто су претходно испили чашу која, по клисурском обичају, не сме да буде пуна.

10. СВИЊСКА ДАЋА

Клање свиња, па и само једне, зависно од домаћинства, одувек је била велика радост и светковина у свакој клисурској кући.

По старом клисурском обичају свиње се обично кољу касно у јесен, често после првог мраза или снега када су потпуно завршени пољски радови. Тога дана приређује се вечера, такозвана „свињска даћа“. За ручак се једе само пржено месо а уз чорбу са свињетином једе се веома добро припремљена и укусна проја.

Док домаћица припрема богату вечеру, остали укућани послују око заклане свиње: соли месо и сланину, стављају их у кацу, праве разноврсне кобасице-месњаче, крвњаче које стављају у котао а овај на сацак па на ватру; праве и кобасице које ће сушити у „комину“ окачивши их о дрвене штапове.

За вечеру се позива најближа родбина; претходно им је послат тањир меса а често и нешто чорбе за оне који неће доћи на вечеру. На свињској даћи служе се, углавном, јела са месом, сарма, пржено месо, кобасице „да се пробају“ и на крају обавезно „крофне“. На столу стално има загасито-црвеног клисурског „рампаша“ и „отела“, па се таква вечера обично завршава лепом песмом.

11. СЕДЕЉКА

До недавно више, а сада веома ретко, готово у свим клисурским селима одржавале су се седељке. Некада је био устаљен обичај да се у вечерње часове окупе на седељке момци и девојке пошто су претходно посвршавали пољске и кућне послове. На седељкама би остајали до касно у ноћи. Седељке су увек биле веома веселе.

Такве седељке одржаване су неколико пута недељно, у разним крајевима села, обично на раскршћу сокака, или на њиховим угловима. Седељке су приређиване понајвише у првим јесењим данима док су вечери још биле топле, а тај се пе-

риод поклапа и са раздобљем када се у селу удају и жене.

За некада разједињену сеоску омладину, седељке су биле и добра, ако не и једина прилика, да се девојке и момци састају и боље упознају јер су играчке веома ретко биле организоване.

У средини круга ложи се ватра о којој се брину окупљени мушкарци. На ватри је постављен саџак са котлом пуним „корења“ младог кукуруза. Девојке се занимају плетењем или предењем вуне на преслици.

Тако окупљена младеж громогласно у ноћној сеоској тишини пева, прича, шали се и забавља. Када би се кукуруз скувао, момци су га служили девојкама а и сами јели.

Крај ватре сваки момак седи поред своје девојке, „изабранице“. У касно доба ноћи одлазе својим кућама. Сваки момак је пратио до куће своју девојку.

12. СРЕТЕЊЕ

Можда се некада Сретење и празновало као сваки други црквени празник, али данас у свим селима Дунавске клисуре сматра се као обичан дан, само што се тада не обављају пољски радови. Посебан је и по томе што постоји веровање да ће се према том празнику предвидети даљи ток зиме, пошто се Сретење празнује 15. фебруара по новом календару, а зима је тада још у пуном јеку.

По народном веровању тога дана сусретну се зима и лето и поведе се, отприлике, овакав разговор:

— Добар дан, зла зимо! — каже лето.

На то зима одговори:

— Добар дан, смрдљиво лето!

Свакако да у овом случају реч „смрдљиво“ није употребљена у свом правом значењу (да нешто заударе или смрди), већ у преносном, како се, обично, и користи у клисурским селима где ова реч значи и лењо, тромо, што је, уосталом, донекле и тачно с обзиром на вруће летње дане.

Такође, по народном веровању, на овај празник мечка изађе из своје јазбине у којој је већ провела читаву зиму, па онда, ако види своју сенку, а то бива када је дан сунчан и леп, поплашиће се сама од своје сенке и утећи натраг у своју јазбину што је опет знак да ће зима још потрајати. У народу се каже: „још шес' недеља“.

Ако мечка, приликом изласка, не види своју сенку, јер је дан облачан, онда мечка пође да потражи хране у околини, што је, опет знак у народном веровању да је зими дошао крај, па ће ускоро доћи и лето. У свим клесурским селима Сретење се једино због тога и помиње, а и веровање, иако се данас на њега гледа са извесним подсмехом јер нико у то не може поверовати, остаје и даље поготово код старијих особа. Они на овај дан гледају на традиционалан начин.

13. ТЕЈКИН ДАН

Од клесурских места обичај је забележен, а тамо се и изводи, једино у Старој Молдави, Мачевићу и Љупкови. У осталим местима га нема. Ни старије особе се не сећају да је икада и постојао.

И овај обичај, по свој прилици, има велику старину, носећи у себи призивак магијског човековог обраћања природним силама, у овом случају те су силе зла. Обичај је један својеврстан покушај да се те зле силе ублаже и укроте како не би више чиниле човеку зла.

У народном схватању „тејке“ (тетке) су силе зла које тамане живину. По истом убеђењу „тејке“ означавају чуму или колеру. Као зле силе оне су се устремиле на тамањење живине када су гладне. Па зато, по народном веровању, жене их добро „на'ране“ како не би уништавале кокошке и пилиће.

„Тејкин дан“ се празнује 12. октобра (по новом календару) на Михољдан (Свети Киријак Отшелник). На тај дан сакупе се у раним јутарњим сатима бабе из села па онда свака донесе понешто: брашна, зејтина, рибе, пиће (вина или ракије). Све

се то однесе у једну кућу па се од тога припреми укусно јело.

Потом жене удовице, по имену Стане (Ако их нема у селу, могу бити замењене другим именом, а добро је да бар једна буде Стана), узму то припремљено јело и однесу га на све прилазе селу и тамо сваког пролазника који долази у село нуде тим јелом, као, тобоже, „тејкама у здравље“, говорећи том приликом следећу басму:

— На ово тејкама уздравље!
Пијте и јеб'те!
Иде нека Стана
Да се стани
И од тејке нас одбрани.

14. ФАШАНКЕ

Фашанке су обичај који су становници Дунавске клисуре наследили од својих предака. У преводу, јер је реч немачког порекла (Fashing) фашанке означавају празник када се Клисурци маскирају и тако „прерушени“ шетају по селу.

По свој прилици, овај обичај је једна врста обичајне позајмице, донекле страног порекла, недвосмислено немачког. Обичај су Клисурци прихватили у раздобљу када су ови крајеви били под аустроугарском влашћу. На такву тврдњу наводи и терминологија која се користи у оквиру овог обичаја као на пример: фашинг, лорфе, итд. Питање је да ли су аустроугарске војне власти овај обичај наметнуле Клисурцима, или су га, пак, они прихватили угледајући се на Немце који су га, вероватно, практиковали, а који су извесно време заједно живели са становништвом овог краја. Вероватнија је хипотеза да су Клисурци добровољно прихватили фашанке.

Фашанке се увек одржавају почетком пролећа, у другој половини фебруара или првој половини марта. Тачан датум одржавања фашанки се мења сваке године, јер је у непосредној зависности од других неких религиозних празника.

У првобитном облику овај, а и неки други обичаји, симболизовали су препород природе у

пролеће, победу добра над злом, живота над смрћу, светлости над мраком у схватању обичних људи. У таквој једној симболици лежи оптимистички карактер обичаја, а и данас фашанке имају једно ведро, радосно обележје.

Старо народно клисурско предање казује како је овај обичај веома добро послужио Клисурцима у њиховој борби против честих турских упада на леву обалу Дунава, пошто су маскирани људи могли лако да испуне разне борбене задатке у откривању турских војних положаја. Понекад су нападали, па и убијали турске страже, а да нису били откривени. Такво предање особито кружи у селима Стара Молдава и Љупкова.

Временски, фашанке трају шест дана, од понедељка до недеље, са прекидима у средини седмице. У то време не обављају се неки кућевни послови као што су: редовно прање кућног рубља, различити ручни радови (плетење, везење) па и предење. Недеља која претходи фашанкама назива се Простени поклада.

Устаљено је да се тада, на Простене покладе, иако фашанке редовно почињу тек у понедељак, маскирају само ученици, као на пример у Белобрешци, Пожежени, Соколовцу и Радимни. То изгледа као какав прелудијум за оно што ће тек настати. Међутим, треба напоменути да се деца редовно маскирају са осталим особама и за време фашанки.

У неким клисурским селима као што су Љупкова и Стара Молдава традиција фашанки је очувана у снажнијем и потпунијем облику. Тада маскиране особе, такозване „лорфе“ (реч је немачког порекла и означава маску, кринку или образину) крстаре селом пуних шест дана, почевши од првог понедељника после Белих поклада па све до следеће недеље. У осталим клисурским селима обичај се временски скратио само на понедељак и уторак и, евентуално, суботу.

Данас овај обичај служи за разоноду, весеље и напасе шалу или лакрдију. Маскирање се обавља у кућама (увек у туђој, а не у својој) како нико не би „открио“ лорфу. Уобичајило се да се жене прерушавају у мушкарце и обрнуто. Тако

прерушене лорфе шетају селом. Каткад лорфе одлазе и у суседна села, поготово ако су она близу једно другом. Иде се често у групама од по двоје, троје па и четворо. Све је то у зависности од онога што желе маскирани да прикажу, или да се код знатижељних гледалаца представе. Најчешћи мотиви прерушавања јесу свадбе, Крстовдан, сахране и други световни или црквени празници. Такви су обичаји за време фашанки и највише пародирани у клисурским селима.

Свадба, коју пародирају лорфе, је једна „истинита“, верна копија или имитација праве клисурске свадбе у којој су млада и младожења, овом приликом, обе мушке особе, али тако добро маскиране да их нико не може препознати. Иако је жеља препознавања велика, ни после фашанки неће нико никада дознати како је ко био маскиран. Намерно и присилно откривање маски за време фашанки понекад доводи и до телесног обрачунавања са онима који то покушавају да учине, па зато нико и не испољава такве жеље, ако лорфа добровољно неће да изрекне своје порекло, а и то када чини мења свој глас. Обично говори пискаво, утанчаним гласом.

У свадбеној поворци учествују: младенци, кум, старојко, девер, жарач, говорџије и остали сватови. На челу поворке усиленим кораком, који треба да измами смех гледалаца корачају, држећи се „под руке“ млада и младожења. У стопу их прати девер са „деверушом“, кум са кумом чија је дужност да при повицима „изгорела куму кеса“ баца ситан новац. Овом приликом кум баца неупотребљиве ситне паре, често и друге ситне предмете. Кума, у стопу прати старојко са старосватицом. Жарач у одговарајућем оделу и са обавезно ишараним штапом и чутуром умотаном у платно и окићеном разнобојним пантљикама иде крај поворке и „одржава“ ред. Најбучнији у свадбеној поворци су говорџије. То је група младића чија је улога да виче на сав глас како би гледаоцима скренула пажњу на младу и младожењу, па и читаву свадбену поворку. Поворку завршавају остали сватови, а на задњем делу иду за поворком и свирци, по обичају „армоникаши“, но, будући

да је оваква свадбена поворка једна лакрдија, њихово је свирање „у штимунгу“, то јест дисто-нирано. Та дугачка свадбена поворка прошета се свим улицама села, а често обилази и суседна места, да би се негде у касним вечерњим сатима у некој кући на крају села преобукла у своја оде-ла и тако вратила својим кућама.

Као и на правој свадби, поворку заустављају, а сватове нуде вином и ракијом.

Поред свадбе, веома је често имитиран и Крстовдан. Приказивање овог црквеног празника нарочито је распрострањено у Старој Молдави, Љупкови и Златици.

У Крстовдану пародиран је не само религи-озни обред, већ је много важније да су у жижу подсмеха сврстани нарочито његови актери или „чинодејствитељи“ (свештеници, појци и црквења-ци), који су некада вешто и зналачки обмањива-ли обичне људе како би измамили што више по-љопривредних производа.

Том приликом се маскира једна особа као поп, друга као појак, а трећа као црквењак који носи у руци котлић са „светом водицом“. Овом приликом све особе које учествују у обреду мора-ју бити мушког пола. Причају старији људи да је у једном клисурском селу у попа била преру-шена и једна старија жена која је имала дебео мушки глас. Уз ову тројицу иду и „слуге“ које носе са собом котарчиће за јаја, цакове за пасуљ и пшеницу. Тако припремљени и са пригодном песмом измењеног текста обилазе сеоске куће ка-ко би „верницима“ кућу „целивали“ „светом во-дицом“ а они њима заузврат на услугу „поклони-ли“ што имају.

Нарочито је занимљиво приказивање „са’ра-не“. Као и приликом свадбе, тако и сада, сахрана тежи да доследно имитира ону праву, „истиниту“. Тада једна лорфа изиграва „мртваца“. Ставе га у мртвачки сандук који је или постављен на коли-ма или, пак, на носилима. Мртваца покрију самрт-ничким покровом од белог платна. Погребна по-ворка креће се кроз село, од једног до другог краја. Испред поворке и мртвачког сандука иде „поп“ са „појцем“ држећи у руци дебели „молит-

веник“. Испред њих иду два мушкарца носећи црне барјаке од платна. У поворци се налазе жене и мушкарци који оплакују умрлог запевајући на сав глас. Они су понајчешће прерушени у „бабе“ и „старце“. Сматра се да је сахрана „успела“ ако што веродостојније репродукује ону истиниту сахрану.

Да би све ово попримило смешан, помало неозбиљан карактер, осим свештеничког појања чији текст понекад поприми и неку масну сељачку шалу, запева се на сав глас опет са шаливим текстом, а свештеник у своју „каделницу“ уместо тамњана ставља љуту паприку која, пекући се на жару, шири несносан љут дим.

На фашанке лорфе се облаче различито. Свака по свом нахођењу. Већина узима стара изношена одела која не одговарају ни дужином ни ширином онима који их облаче. Да их не би препознали, на лице ставе провидне мараме, па и свилене чарапе, а понеки, поготово у новије време, разне маске са ликовима разних животиња и људи унакаженог лика.

Посебно се облаче такозване „мечке“. Они навлаче преврнуте старе гуњце или чобанске „бундаше“, премазује лице гаром како их не би препознали. У уста ставе ољуштене кромпире у облику зуба. На главу ставе преврнуте јагњеће шубаре. Као опасач им добро служи подебљи ланац на чији предњи део окаче клепетуше. Тако прерушени и страшни „плаше“ свет, гоне остале лорфе, поготово децу, која се увек разбегну када се мечке појаве. Мечке увек иду групно, по четворо или петоро, један од њих држи их уздама. Селом крстаре у великом трку те се клепетуше којима су окићени чују надалеко.

Остале лорфе својим оделом и понашањем пародирају разна људска занимања, специфична за овај крај, као што су: сељаци, трговци, чобани, „коминари“, „бандари“, а данас и рудари и лекари и посебно „госпе“ и „господу“.

Људи су користили фашанке јер су на њима могли да се изругају свему оном што им је у свакодневном животу било изопачено, неуверљиво

и посве смешно и негативно за њихово схватање живота и људских односа.

У време фашанки сваки се може прерушити како то он сам жели. У народу постоји веровање да се из сваке куће обавезно треба неко прерушити, јер ће иначе кућу задесити какво зло, понајвише помор живине или пожар.

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ

<i>армоникаш</i>	— хармоникаш
<i>бач</i>	— старешина пастира
<i>бурјан</i>	— врста корова
<i>говорције</i>	— у овом контексту група младића на свадби која је задужена да пева и галами
<i>госпа</i>	— госпођа
<i>гројзе</i>	— грожђе
<i>грушавина</i>	— у овом контексту обичај који се приређује када се отели крава и на коме се служи млеко са куљом
<i>даћа</i>	— у овом контексту тозба која се организује при клању свиње
<i>девер</i>	— младић који води младу на венчање
<i>деверуша</i>	— девојка која прати девера на свадби
<i>ћендар</i>	— жандар
<i>ћурћевка</i>	— клисурска народна игра која се игра у облику кола
<i>Жикино</i>	— клисурска народна игра која се игра у облику кола
<i>жарач</i>	— особа у клисурским свадбама која се брине за свадбену поворку и приказује „част“ (поклоне)
<i>звекир</i>	— у овом контексту направа са звонцима која се коњима ставља на леђа а у ходу звони

<i>здригосано</i>	— згрушано млеко
<i>јећ'те</i>	— једите
<i>кааделница</i>	— кадионица
<i>капараш</i>	— онај који даје капару при склапању уговора
<i>комин</i>	— димњак
<i>коминар</i>	— димничар
<i>корење</i>	— у овом контексту клипови кукоруза
<i>косир</i>	— косијер, врста ножа
<i>котур</i>	— у овом контексту венац исплетен зеленилом и цвећем
<i>кујка</i>	— другарица која се стиче кумачањем
<i>кукуњица</i>	— врста народне клисурске игре, кокоњеште
<i>куља</i>	— качамак, мамаљуга
<i>кумача</i>	— девојка која се посестримми са другом девојком
<i>кумачање</i>	— здруживање деце на један посебан начин
<i>лецедер</i>	— у овом контексту медени колачи од теста у облику разних фигура
<i>лорфа</i>	— маска, кринка на фашанкама
<i>маћарац</i>	— клисурска народна игра са две девојке по страни и са мушкарцем у средини
<i>мајалос</i>	— мајска свечаност, забава у природи
<i>маста</i>	— ново, још непроврело вино, шира
<i>младенци</i>	— врста колача са човечијим ликом
<i>мечка</i>	— у овом контексту једна врста лорфе на фашанкама
<i>навече</i>	— последње вече пре славе
<i>отело</i>	— врста клисурског вина од хибридног грожђа
<i>парашен</i>	— напуштен, стар, изношен, поцепан

<i>патлицан</i>	— парадајз
<i>побра</i>	— у овом контексту друг који се стиче кумачањем
<i>појац</i>	— онај који поји у цркви
<i>поца</i>	— друг који се стиче кумачањем
<i>премеривање</i>	— у овом контексту обичај да се каквом мером измери количина млека једног стада оваца
<i>прија</i>	у овом контексту девојка из другог места која долази на какав празник, обично, заветину
<i>прика</i>	— у овом контексту мушкарац из другог места који дође на какав празник
<i>радиду</i>	— раде
<i>рампаиш</i>	— маста у врењу, која је у прелазу у вино
<i>рен</i>	— хрен
<i>ридовка</i>	— врста отровне змије
<i>сарана</i>	— сахрана
<i>свеца</i>	— крсна слава
<i>„ситно“</i>	— врста клисурске народне игре
<i>смрдљиво</i>	— у овом контексту, лењо, тромо
<i>спаривање</i>	— у овом контексту удруживање стоке ради лакше обраде земљишта
<i>стабловина</i>	— осушена стабла кукуруза
<i>станити</i>	— зауставити се, стати
<i>старојко</i>	— стари сват, сватовски старешина
<i>ступа</i>	— у овом контексту направа за прављење вина
<i>тејке</i>	— у народном веровању Клисурсаца зле силе које тамане живину
<i>тречак</i>	— гомила снопова жита посебно поређана
<i>фаинке</i>	— обичај са маскама
<i>чума</i>	— куга
<i>шећерар</i>	— у овом контексту занатлија за прављење бомбона
<i>шилјак</i>	— у овом контексту повећи штап
<i>штангла</i>	— у овом контексту једна врста бомбона у облику штапића
<i>шућурица</i>	— мало котарче без дршке

За песме имена давалаца података су унесена углавном већ у самом тексту написа, те остаје да поменемо и остале даваоце, као извор за детаљан опис обичаја са подручја Дунавске клисуре:

1. *Грушавина*: податке дали Јелена Јовановић из Белобрешке, рођена 1906. године; Живка Матејашевић из Дивича, рођена 1900. године; Вера Стефановић из Мачевића, рођена 1914. године Невенка Вулпе из Златице, рођена 1930. године;

2. *Додоле*: податке дали Петар Миленовић из Белобрешке, рођен 1910. године; Милица Буричић из Соколовца, рођена 1945. године; Ружица Бочорег из Златице, рођена 1927. године и Жива Лупуловић из Љупкове, рођен 1910. године;

3. *Бурђевдански обичаји*: податке дали Софија Стојковић из Пожежене, рођена 1924. године; Вера Стефановић из Мачевића, рођена 1914. године; Ковиљка Јеремић из Љупкове, рођена 1930. године; Милица Момировић из Старе Молдаве, рођена 1914, године; Душан Крстић из Белобрешке, рођен 1899. године;

4. *Заветина*: податке дали Иван Хорват из Радимне, рођен 1904. године; Жарко Костић из Дивича, рођен 1920. године; Спасоје Којчић из Соколовца, рођен 1909. године; Недељко Велимировић из Луговета, рођен 1902. године и Јелена Јовановић из Белобрешке, рођена 1906. године;

5. *Ивандан*: податке дали Милорад Илић из Старе Молдаве, рођен 1908. године; Зорица Константиновић из Љупкове, рођена 1932. године и Жива Стојадиновић из Радимне, рођен 1905. године;

6. *Кумачање*: податке дали Мила Алмажан из Златице, рођена 1932. године, Светозар Вулетић из Луговета, рођен 1906. године, Живка Матејашевић из Дивича, рођена 1900. године; Симеон Стојковић из Пожежене, рођен 1899. године и Жива Лупуловић из Љупкове, рођен 1910. године;

7. *Младенци*: податке дали Петар Миленовић из Белобрешке рођен 1910. године; Михајло Бра-

ила из Старе Молдаве, рођен 1928. године и Вера Стефановић из Мачевића, рођена 1914. године;

8. *Моба*: податке дали Душан Крстић из Белобрешке, рођен 1899. године; Милорад Илић из Старе Молдаве, рођен 1908. године; Ковиљка Јеремић из Љупкове, рођена 1930. године и Сенка Стојадиновић из Радимне, рођена 1924. године;

9. *Свеца*: податке дали Горица Русовац из Златице, рођена 1936. године; Смиљана Томашевић из Луговета, рођена 1924. године; Петар Долић из Дивича, рођен 1913. године; Иван Хорват из Радимне, рођен 1906. године;

10. *Свињска даћа*: податке дали Петар Миленовић из Белобрешке, рођен 1910. године; Милорад Илић из Старе Молдаве, рођен 1908. године и Жива Лупуловић из Љупкове, рођен 1910. године;

11. *Седелка*: податке дали Јелена Јовановић из Белобрешке, рођена 1906. године; Невенка Вулпе из Златице, рођена 1930. године; Сенка Стојадиновић из Радимне, рођена 1924. године; Софија Стојковић из Пожежене, рођена 1925. године;

12. *Сретење*: податке дали Јелена Јовановић из Белобрешке, рођена 1906. године; Милорад Илић из Старе Молдаве, рођен 1908. године; Жива Лупуловић из Љупкове, рођен 1910. године;

13. *Тејкин дан*: податке дали Вера Стефановић из Мачевића, рођена 1914. године, Милица Момировић из Старе Молдаве, рођена 1914. године и Жива Лупуловић из Љупкове, рођен 1910. године;

14. *Фашанке*: податке дали Невенка Вулпе из Златице, рођена 1930. године; Неделько Велимировић из Луговета, рођен 1902. године; Живка Матејашевић из Дивича, рођена 1900. године; Петар Миленовић из Белобрешке, рођен 1910. године; Иван Хорват из Радимне, рођен 1906. године; Милорад Илић из Старе Молдаве, рођен 1908. године и Жива Лупуловић из Љупкове, рођен 1910. године.

Записао

Борислав Крстић

НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ ИЗ КРУШЕВАЧКОГ ПОМОРАВЉА

(Записи из Беле Воде)

ПЕСМЕ

ИМА МАЈКА ДВЕ ЂЕРКЕ

Има мајка две ђерке.
Једној име Абега,*
Другој име Милица.
Отуд иде јел Марко,
Поздрави се са бабом,
Пољуби се с Абегом.
Проговара јел Марко:
„Да ли дадеш Абегу!“
Проговара јел баба:
„Ој бога ти зет Марко,
Не могу ти Абегу,
Абега ми млађија,
Но ти дајем Милицу.
Милица ми стареја.“
Узе Марко Милицу,
Одведе је ка мору.
Кад је било крај мора,
Удави је у моро.
Утем прошла година.
Отуд иде зет Марко,
Пречека га јел баба,
Па упита зет Марка:
„Шта ми ради Милица?“
Проговара зет Марко:
„Милица је и жива,
Мушко чело имала,
Танко је платно опрела.
Мушко ју чедо плачљиво,
Танко ју платно кидљиво.

* Настало вероватно од муслиманског женског имена (арапског порекла) Абида (Побожна).

Но ме прати Милица,
Да ју пратиш Абегу,
Да ју чедо забавља,
Да ју жице наставља.
Прати мајка Абегу.
Одведе је Марко ка мору.
Кад је било крај мора,
Проговара Абега:
Ој бога ти зет Марко,
Шта се бели у морo?
Дал је жаба кормуља,
Дал је риба моруна,
Дал је овца белица?“
Проговара зет Марко:
„Нит је жаба кормуља,
Нит је риба моруна,
Нит је овца белица,
Но је твоја сестрица.“
И њу ћушну у морo.
Удави је у морo,
Па запева зет Марко:
„Родила мајка две ћерке.
Обе Марко обљуби.
Родила гица два грозда,
Оба Марко откиде.
Родила дуња две дуње,
Обе Марко откиде!“*

Казивала
Петројка Петровић,
рођена 1905. године у Белој Води.
Забележено 1972.

* Варијанта ове песме налази се у збирци Милоша Марковића „Народна лирика Жупе“ (Багдала, Крушевац, МСМЛXIX., стр. 248—250) међу љубавним песмама под бројем 211, али је ова потпунија.

Петројка Петровић — казивачица народних песама

СПАВА МИ СЕ, ДРЕМЉЕ МИ СЕ

„Спава ми се, дремље ми се,
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!
Сам заспат не могу,
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!“
„Спавај, баче, наспавај се,
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!
Мене мајка запретила:
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!
Док не испредем да не легнем,
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!“
„Спава ми се, дремље ми се,
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!
Сам заспат не могу.
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!“
„Спавај баче, наспавај се,
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!
Мене мајка запретила:
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!
Док не исплетем да не легнем,
Суве синђе линђе ле,
Гиздава девојко!“

Казивала
Петројка Петровић
из Беле Воде

Седељачка песма намењена онима који „дремљу“
на седељци.

ЈЕДНО ЈУТРО ПОДРАНИ ДЕВОЈКА

Једно јутро подрани девојка
У ливаду да 'вата соколе.
Не потреви сиве соколове,
Но потреви младо нежењено.
Кад то виде лијепа девојка,
Леба даде па бегати стаде.
Вели њојзи младо нежењено:
„Стан не бежи лијепа девојко,
Да си јуче млада побегнула,
Данас би те момче достигнуло!“

Казивала Милана Лана Живановић,
рођена 1904. у Белој Води.
Забележено 1981. године

ВЕТАР РУЖУ ПРЕКО ПОЉА НОСИ

Ветар ружу преко поља носи,
Нанесе је Јову под чадоре.
Под чадоре нигде нико нема,
Осим један оболео Јово.
Јова јечи тамбура му звечи:
„Ој, тамбуре, пугте ми остале,
Двори моји, пусти ми остали,
Што по вама нико шетат нема!“

Казивала Милосава Сремчевић
рођена 1911. из Беле Воде

ТРИ ДЕВОЈКЕ ГРАДИНУ ГРАДИЛЕ

Три девојке градину градиле,
У градину бостан посадиле.
Навади се младо нежењено
Те покраде бостан девојачки.
Чекале га три добре девојке
Чекале га па га у'ватиле.
Најстарија тијо говорила:
„Да ми момка младог убијемо!“
А средња је тијо говорила:
„Да ми момка младог закољемо!“

А најмлађа је тијо беседила:
„Да ми њега младог обесимо!“
'Ајдук момче тијо проговара:
„Свиња нисам да ме убијете,
Прасе нисам да ме закољете,
Нисам 'ајдук да ме обесите,
Већ сам момак да ме ожените!“

Казивала
Милосава Сремчевић
из Беле Воде

ЈЕЧАМ ЖЊЕЛА ЛЕПОТА ДЕВОЈКА

Јечам жњела лепота девојка,
Златном руком а сребрним српом.
А кад беше око пола дана,
Тад запева лијепа девојка:
„Кој би мене водице донео,
Дала би му моје бело лице!
Кој би мене лада начинио,
Дала би му моје чарне очи!
Кој би мене снопље повезао,
Ја би њему верна љуба била!“
Она мисли нико је не слуша,
Слушао је чобан од оваца,
Па девојке водице донео,
И девојке лада начинио.
Копреном ју снопље повезао,
Па седоше мало да одморе.
Проговара чобан момче младо:
„Дај девојко шта си обећала!“
Тад девојка тијо проговара:
„Кога сам ти врага обећала!
Ако си ми водице донео,
И ти си се млаћан напојио!
Ако си ми лада начинио,
И ти си се млаћан одморио!
Ако си ми снопље повезао,
Твоје овце по ливади пасу!“

Казивала Милосава Сремчевић,
рођена 1911. из Беле Воде.
Забележено 1982. године.

МАЈКА ЈАНУ У БУГАРЕ ДАЛА

Мајка Јану у Бугаре дала,
Кад је дала тад се покајала,
Па је мајка Јану питовала:
„Како ти је Јано у Бугаре?“
„Боље ми је но код тебе мале.
Свекар ми је ки рођени отац,
А свекрва ки рођена мајка,
Два девера ки браћа рођена,
Две завице ки миле сестрице.
Драган ми је као јарко сунце.
Свуд су мене мајко проводили,
Свакојакe даре даривали.
Весели се моја мила мајко
Што си мене младу усрећила
Па сазови твоје миле друге,
Па се мајко са моном повали,
Нек се чује на све четри стране
И нек чују сви наши јарани.“

ВЕТАР РУЖУ ПРЕКО ПОЉА НОСИ

Вевар ружу преко поља носи,
Нанесе је Јове под шаторе.
Под шатором нагде нико нема,
Само Јово болес' боловаше,
У болести ружу питоваше:
„Ој, бога ти, ружо румена,
Откуд дође ти о'де код мене?“
„Ветар ме је тебе донијео.
Пратила ме твоја вереница
И тебе је Јово поздравила:
'Болуј Јово сам' немој умрети,
Ја ћу теби понуде донети.
Суве шљиве са сирове грање,
С мора смокве с Дунава јабуке.
Болуј Јово сам' немој умрети.
Што да умреш кад ти време није,
Што да легнеш де ти место није,
Црна земља младос' да покрије!“

Казивала

Бранка Павловић рођ. Томић
(1897) из Беле Воде. Забележено 1980.

БАСМЕ

ОД НИЦИЊЕ И ОД ВЕТРА*

Усту злиње,
Усту на злиње!
Ту ти место није.
Место ти је трново,
Место ти је глогово,
Пасја постеља.
Усту злиње!
Усту на злиње!
Иди у гору зелену,
'Де секира не сече,
'Де пас не лаје,
'Де петао не пева.
Иди ветре,
Иди ницињо у гору зелену
'Де се ништа не чује.

Казивала

Милосава Сремчевић рођена Милићевић
(1911) из Беле Воде.
Забележено 1982. године.

КАД СЕ РАЗБАЦА ПЛАЧ ДЕТЕТУ

Са детета *бајка* (жена која баје) може да баци плач на велико дрво на брду, преко воде, затим на видело (нечији прозор) и на ватру. Не ваља да се баје на видело и на ватру јер плач може да пређе на недужнога човека. За ову прилику изговара се следећа басма:

Онде Ива сина жени,
Сина жени Агатона
Па ми зове (Радицу)*

* Нициња је изралина „гута“ на телу. Ветар је по веровању казивача болест „као удари у главу и у ноге“. Разликује се црвени ветар (по црвеном оболелог места) и бели ветар (по бледом оболелог места).

* Име детета коме се баца плач.

На свадбу,
А ја му не дам.
Но му дајем
Љутицу,
Ватрицу,
Плач и колач.

Пошто се тако изговори три пута баци се колаче, бели лук и угљен (жив жар) у правцу дрвета кога гледаш преко воде на брду, затим се окренеш на супротну страну од дрвета, ставиш детету сито на главу и кажеш: „Моје дете пуно сена као пуно сито брашња.“

„РАДИ ПУПКА“

(кад пупак заувија, боли или игра)

Кад ћеш некој жени да провиреш (куваш) воду ради пупка, одеш на воду са земљаним лончетом и за'ваћаш воду ковом и кажеш три пута:

Не за'ваћам воду
Ни да се умијем,
Ни да се напијем,
Већ заваћам (Душице)
Пупак да завијем.

и из кове успеш пуно лонче воде и ставиш га на жар да провре и измакнеш га са све воду у неки већи суд и одозгор истовремено по дну лончета прекршташ дланом три пута и три пута говориш:

Месо к месу,
Кости ка костију
(Душице) пупак на место.

Овај процес се понавља три дана узастопце али се не ваља у петак и недељу. Ако је пупак излечен, вода у суду ће усахнути сама по себи.

Бајалице се зборе али се све ради ћутећи.

Казивала

покојна Живанка Живковић из
Беле Воде. Забележено 1981.
године.

ШТА СЕ ВАЉА А ШТА СЕ НЕ ВАЉА О ДЕТЕТУ

— Кад се роди прво дете ваља да се сачува његов пупчић па кад се роди друго да се та два пупчића вежу и чувају да би деца кад одрасту живела у слози.

— Кад баба однесе женско дете на крштење у цркву, ваља се да његова мајка за то време плете у кући да би оно крштено дете кад одрасте радо плело. А ако је дете мушко његов отац ваља док се оно крсти у цркви да код куће узме да ради онај посао који намењује своме детету и који воли да му оно ради кад одрасте.

— Ваља се кад кум држи дете приликом крштења у цркви да поврне оба рукава како би детету била гргурава коса.

— Кад се роди прво а женско дете и деда му иде за крштену водицу у цркву, ваља да понесе ибрик са ракијом и да њиме послужи народ код цркве па ће друго дете бити мушко.

— Кад сунце залази детиња мајка ваља да за четрдесет дана после порођаја завлачи крај од шамије (мараме) у недра због детета.

— Породиља и бабица не ваља недељу дана после порођаја да излазе из куће.

— Ваља се кад жене донесу погаче за децју повојницу да неко мушко дете из родбине загризе сваку погачу три пута и да од сваке два загриска поједе а трећи да да детињој мајци да стави испод детињег јастука да се не плаши и да га не уроче.

— Ваља се кад је у колевци да укућани, родбина и други који залазе у кућу ставе на дете белег од свог одела који укућани иза врата на црепу запале и ставе детету под нос да се накадни (надими) да би га уроци и зле очи заобилазиле.

— Свака туђа жена кад затекне дете у бањке (да се бања) ваља да остави белег од свог одела у бањку да не би плакао од урока и да мирно спи.

— Кад дете буде урочено од зле очију ваља угљен (жив жар) да угасиш у устима пуним воде па да иза врата том водом из уста умијеш дете трипут повлачећи левом руком од браде па нави-

ше и да трипут одбајеш: „Лева рука крста нема, на тебе урока нема!“

— Кад се по одласку неке туђе жене дете заплаче значи да га је она учрчила и нека од жена у кући ваља да оде код ње да измоли да јој да пљувачку у шољу да би је мало окусило дете па после неће да буде урокљиво.

— Кад се дете одбије од сисе не ваља поново да се наврће на дојење јер од такe деца постају урокљиви људи са злима очима а премећу се и у вештице и вештичаре.

— Да се дете не би учрчило кад се носи у село, ваља да се пред полазак да детету да прогледа кроз сито и да му се каже: „Моје дете урок нема. Ко учрчи испале му очи“ и нагави га мало чаџом по челу у облику тачке.

— Куј има мало дете не ваља да пуши после сунца.

— Кад једно дете бије друго метлом, а да оно друго не би остало мало, оно ваља да пљуцне метлу, да је подигне до тавана и каже: „Оволико да порастем!“ (Ово треба да учини ако му отне метлу).

Чуо и прибележио од Живанке Живковић, Петројке Петровић и Милосаве Сремчевић из Беле Воде.

Записао

Велибор Лазаревић

МАРКО КРАЉЕВИЋ И ГУЈА ШЕСТОКРИЛА

Рано рани Краљевићу Марко,
 рано рани у недељу младу,
 рано рани пре јарког сунашца,
 пре сунашца и пре литургије;
 не улови лова ко што треба,
 већ улови гују шестокрилу,
 гуја му се око врата свила,
 пишти Марко, до бога се чује,
 то дочекала сеја, мила сеја,
 па допаде Краљевићу Марку:
 „Скин се, гујо, моме брату с врата
 па се савиј сеји око врата!“
 Бути гуја, ништа не говори.
 Још говори сеја, мила сеја:
 „Скин' се, гујо, моме брату с врата
 па се савиј сеји у недарца!“
 Бути гуја, ништа не говори.
 Још говори сеја, мила сеја:
 „Скин' се, гујо, моме брату с врата
 па се савиј сеји у криоце:
 да те носим у башту зелену,
 да те метнем под ружу румену,
 да те 'раним медом и шећером,
 да те 'раним за годину дана,
 појићу те млеком вареницом“.
 Одвила се гуја брату с врата,
 отишла је сеји у криоце,
 однесе је у башту зелену,
 метнула је под ружу румену,
 'ранила је за недељу дана,
 кад је било у недељу младу,
 рано рани сеја, мила сеја,
 рано рани гују да на'рани,
 ал' у башти гује не бејаше,
 већ у башти девојка стојаше.
 „Добро јутро“ — назива јој сеја,
 ал' говори из баште девојка:
 „А што раниш, сејо, мила сејо,
 а што раниш у недељу младу?“

Проговара сеја, мила сеја:
„Ево раним гују да на'раним,
но у башти гуја ми је нема“.
Ал' говори из баште девојка:
„Чујеш ли ме, сејо, мила сејо,
ја ти нисам гуја шестокрила,
већ ја јесам недељица млада;
да ми кажеш Краљевићу Марку
да не рани у недељу младу,
да не рани пре јарког сунашца,
пре сунашца и пре литургије
док се није Богу помолио“.

Зорка Милосављевић, рођ. 1915.
у Штубику, чула од мајке
Милке.

„СЕСТРА БРАТА НА ДЕЛ ГОЛЕМ ЗВАЛА“

Сестра брата на дел голем звала:
„Ајде, брале, на дел голем д' и'мо,
на дел голем чудо да гледамо,
чудно чудо у свету недељу
где девојка сас јелење оре,
преорала три црна угара,
посејала свакојако цвеће,
понајвише чубор и босиљак;
никој не мож' од мирис да пројде,
само пројде Рајко младожења
и проведе Јанини сватове,
сви сватови по ћиту набраше,
Рајко набра до две до три ћите:
прву ћиту уз' себ' да мирише,
другу ћиту за добру девојку,
трећу ћиту за ручног девера“.

Од Јоване Микић из села
Грлиште код Загорја.

Записао

Љубиша Рајковић

ХОМОЉСКЕ БАЈАЛИЦЕ

КАД ДЕЦА ПЛАЧУ УВЕЧЕ

Устук' ало,
куд си пошла за невидела,
ружна си,
чупава си,
дроњава си,
слинава си,
грозна си,
ноге ти ка' мотовило,
руке ти ка' срп,
очи ти ка' решето,
зуби ти ка' трнокоп.
Куд си пошла
да ми пудиш дете?
Иди у помрчину,
у Лелеј гору,
где пас не лаје,
где пето не пева,
где је девојка,
једна јој страна ишчешљана,
једна није,
где је старац,
једна му страна обријана,
једна није,
где је кућа без комина,
там' да седиш,
там' да лежиш,
да ти тамо буде стан,
немо' да ми пудиш дете,
немо' да га срдиш.

ОД СТОМАКА

Пош'о црвен човек
у црвену гору,
па поново црвену секиру,
па се препо на црвено дрво,
па насек'о црвено пруже,
па оплео црвен обор,

па дозатвар'о црвене овце,
па помузо црвено млеко,
па усо у црвену ведрицу,
па подлио црвено сирење,
па отишо у црвену варош,
па викно:

„Чујте мало и велико,
чујте мушко, чујте женско!
Све што чуло,
све оглувело,
оћоравело,
онемело.

Што остало,
све у море поскакало
а моје дете (*или особа којој се баје*)
нек остане чисто
ка' чисто сребро,
лако ка' лако перо,
све бољевине његове
да му изађу из дроба
и свакога зглоба“.

ОД НЕПОМЕНИКА

(То је црни пришт, ал' му име не помењујемо.
Малом кучету се, брзо, одсече мало длаке с гла-
ве; ако је женско болесно, од женског кучета,
ако је мушкарац болес'ан, од мушког кучета.
Длаку притиснеш на оно место где се појавио
пришт):

Бежи пасјаку,
ту ти место није,
пцешки зуби погани,
пцешка длака погана,
пцешки гости погани,
изједоше,
растргоше,
разнеше.
Оста Јова
лак к'о лако перо,
чист ко чисто сребро.

ОД НОЋНИКА

(Кад деца умиру, слабе им пантљике, ил' нешто онако. Ноћници су неки змајеви, але, што узимљу ноћу женама децу; онда се иде на реку, ноћу, и баје се):

Устук ноћници,
устук гробници,
куд сте пошли?
(Спомене се име мајке којој умиру деца)
Немо' да је пудите,
немо' да је срдите
Лепу ви час' спремила,
торбичку,
у девет платна
иглом зашила
девет вуруна печеног л'еба,
главицу лука,
аков вина,
аков ракије.
Све ви то спремила,
лепу ви част спремила,
да идете.
Иглу ви метнула,
биће вам се пут закрстио,
да га раскрстите.
Немо' да је пудите,
немо' да је срдите
Имате вашу децу,
имате ваш пород,
имате ваш народ,
имате ваше жене.
Да идете код ваши' жена,
код ваше деце,
немо' да је више пудите,
да је срдите,
да јој купите пород.
Маните је на миру,
спремила вам лепу час',
упртите, па идите.

МИЛОСТИВНИЦА

Изгреја сунце,
и на сунцу — три рога златна,
на првом — мед,
на другом — масло,
на трећем — мајчино млеко.
Ја премину мед,
па премину масло,
па довати се мајчиног млека.
Како не мож' мати без детета,
дете без матере,
тако да не мож'
момак без девојке,
ни дању, ни ноћу.

ОД ЧУМЕ

(Од чуме не знам бајање. Она те бије ка' стрелом, ал' знам да се нека може преболети, а нека не мож'):

Ишла девојка путем а човек возио кола. Она му рекла: „Стари, да ме повезеш?“ — „Оћу“. — Уморна сам, па ћу мало заспати, а ти, ако видиш на путу неког белог 'рта, или момка, ти ме пробуди.“

На путу старац опази белог 'рта и пробуди је. А она се направи ртицом, па се рву, час момак и девојка, час 'рт и 'ртица. Па се рву, па се косе, па се даве, па час 'рт и 'ртица, час момак и девојка. И она му каже: „Не да идеш у моје село, све си твоје потаманио, па 'оћеш и моје!“

И отера га.

То је била чума, девојка. А момак, чумац, пош'о у село.

Што год бију момак и девојка, ту мож' да се остане жив.

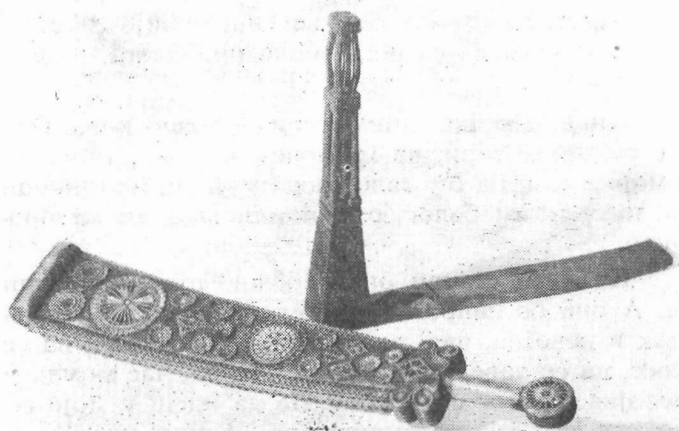
Моју прабабу били момак и девојка на девет места, и није умрла.

Ал' кад бију удовац или удовица, они јетки,
ту нема промашаја, одма' се умире.

(Казивала Стана Милошевић, из Мила-
товца, 63 године: Ја сам све то чула од баба
Живке Перине, из Буковца. Она је умрла
пре можда четрдесет година, а да је сад жи-
ва, пун трактор с приколицом бајалица би
мог'о од ње да чујеш. А ја сам нешто мало
запамтила, као девојка, онда).

Забележио

В. Р. Кошуткић, (лета 1977)

БРОЈАЛИЦЕ — РАЗБРАЈАЛИЦЕ

ИЗ СРЕДЊЕГ БАНАТА

У најбезазленијој, а вероватно и најстаријој дечјој игри „жмурке“, коју су најчешће играли заједно дечаки и девојчице, деца су казивала бројалице или разбрајалице. Оне су им служиле да би одредили једнога из групе, који ће жмурити. Док овај жмури, остали се сакривају, да би их „жмура“ после тражио. После рата деца су ову игру често замењивала другим играма, нарочито игром „партизана и Немаца“, а касније и игром „каубоја и Индијанаца“, коју понекад и данас играју. Међутим, „жмурке“ су данас негде готово изостављене из игре или заборављене, а негде се још ретко могу видети.

Бројалице изговорене у игри „жмурке“ интересантне су као посебан вид народних умотворина. Ове кратке језичке творевине занимљиве су нарочито по својој оригиналној конструкцији, и по изузетној језичкој форми, која се разликује од поетских и стилских облика других умотворина. За њих се не би могло поуздано рећи да ли су то стихови или проза, јер понекад имају и једних и других одлика. Међутим, кад се читају онако, како их деца у игри изговарају, ипак се у њима јасно осећа ритам, који понекад зазвучи као ритам правога стиха.

Најчешће су сачињене од групе слогова или речи (по правилу 10 до 20), које су компоноване и сročене тако да им се тешко може схватити и докучити њихово право значење. Често је то група несувислих слогова, међу којима се, тек понекад, нађе слог или група слогова, чији значењски облик подсећа на нешто познато, нормално или вероватно. Нађу се понеке и такве, које су састављене од сасвим разумљивих, нормалних речи и израза, чији изворни облици показују да су састављене у циљу забаве и разоноде.

Примери бројалица, које овде доносимо са потребним објашњењима, забележене су у средњем и јужном Банату, одакле свакако и потичу.

Неке од њих датирају још од давнина. Преносиле су се усмено, преко многих генерација деце, и многе су се очувале до данашњих дана. Често су их и старији људи казивали деци, која су их, у игри „жмурке“, брижљиво чувала и неговала.

1.

Пишем, пишем, пет-најст,
да на-пишем, пет-најст,
ако, ми га, не ве-рујеш,
ето, па га, број.¹

2.

Е-нуле, две-нуле,
тројче, лојче,
пинди, линди,
соква, локва,
диволе, дикс.

3.

Ена, вена, тута, нија,
сија, вија, компа-нија,
сава, рака, тика, така,
вај, вија, ван.²

4.

Енел, венел, вука, ти,
темер, тапла, тумер, ти,
војни, брот, цукер, лот,
игли, пигли, туге, ригли,
ас, пас, туге, лас.³

¹ При изговору сваког дела, деца по песку или пра-
шини пишу по једну црту, тако да до краја бројанице
има 15.

² Чучо сам је у раном детињству, од бабе по оцу,
Зорке Марјанске, домаћице из Меленаца, рођ. 1879. г. у
Ботошу (сред. Банат). Умрла 1955. г.

³ Чучо сам је у раном детињству, од деде по мајци,
Јефте Ковачевића, земљ. из Сакула (јуж. Банат) рођ. 1867.
г., умро 1947. г.

5.

Плива, патка, поврх Саве,
носи, писмо, наврх, главе,
у том, писму, пи-ше,
један, два, три,
напо-ље си, баш, ти.

6.

Енге, тенге, тинчи, танчи,
'ајдмо, шогор, Микли, Јанчи,
кум, кум, Петар, бачи,
куку, лија, вас.⁴

7.

Од дике, до дике, шугу, варе,
три се, козе, натр-чале,
нас. пет, коњу, реп,
'ајд у, дупе, ко је леп.

8.

Ину, мину, дуда, мину,
каран, фиље, мустај, фиље,
дца, мата, кос,
ката, пис.

9.

Три-јес, пупу-љес,
мајка, децу, диску-јес,
олбе, болбе, чичи, чорде,
мушти, корде, отворите, врата.⁵

⁴ Ово је свакако маџарског порекла, јер изрази: шогор, Микли, Јанчи, бачи — упућују на то. Чуо сам је у раном детињству, у Меленцима.

⁵ Бројалица је у вези са мотивом приповетке „Коза и седам јарића“. Чуо сам је у раном детињству, од Емилије Војинове, домаћице из Меленаца, рођ. 1873. г., умрла 1949. г. Према њеном причању, ово је шифрована порука козе јарићима, да их не би вуц преварио да му отворе врата.

10.

Енци, менци, на ка-менци,
тамо, кују, дванајс, деци,
ин, пин, чара-пин,
чара, рупе, изеш, дупе.

11.

Лети, лети, врана, голуждрава,
тамо, доле, у долину,
'ди, чобани, овце, стрижу,
да, острижу, једну, длаку,
да, направе, Јанку, капу,
а Јанко се, поноси,
неће, капу, да носи,
мајка, Јанка, туче,
да, капу, навуче.⁶

12.

Пера, Перутан,
носи, гуску, у дућан,
гуска, флићне,
Пера, лизне,
сваком, по јајце,
а Пери, гованце.

13.

Енкете, пенкете, цук, тик, ме,
абол, фабол, доми-не,
елц, пелц, поф, троф,
күт, раүс, напоље.⁷

14.

Једно коло, двоколо,
троколо, четвркало, -
пекало, шекало,
секумане, окумане,
деверика, дроћ.

⁶ Чуо од Зорке Марјанске (види нап. под 2).

⁷ Чуо сам је у раном детињству, од стрица Живе Марјанског, земљ. из Меленаца, рођ. 1912., умро 1982. г.

15.

Ен, ден, дини,
сава, рака, тини,
сава, рака, тика, така,
елем, белем, буф.

16.

Један, тата,
кује, троја, врата,
пита, мене, тебе,
колко, теби, треба, ексера,
ексер, мексер,
кажи, брате,
баш, ти.

17.

Дале-ко је, Митро-вица,
'ди се, кува, кисе-лица.
ситна, риба, пљуска-вица,
мали, човек, кука-вица,
а ве-лики пропо,
кроз ко-лица.⁸

18.

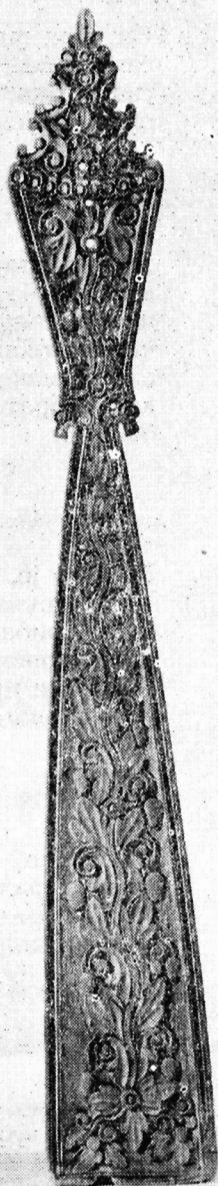
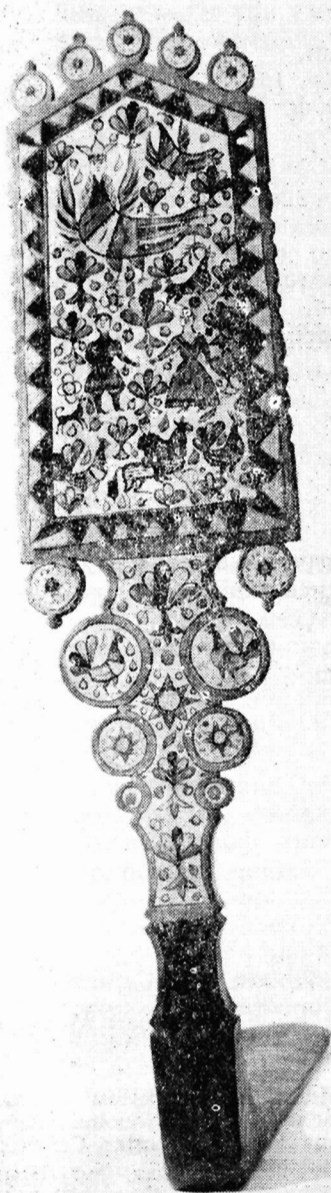
Шип, шап,
швајна, рап,
швајна, резин,
једна, школа.⁹

Записао

Милован Марјански

⁸ Ову сам чуо у Меленцима, у раном детињству. Сличну варијанту чуо сам и од Наде Поповић, наст. из Врања, рођ. 1951. г. од оца Радета и мајке Славке.

⁹ Ова је свакако немачког порекла, јер израз — швајна — упућује на то.

Дагмар Буркхарт

О МИЈЕЊАЊУ ФУНКЦИЈА БАЛКАНСКИХ НАРОДНИХ БАЛАДА

Жанрови (врсте) нису конструкције измишљене од књижевних знанственика или фолклориста. Они постоје збиљски и настају из функције у друштву. Кад је ријеч о врстама, дакле и фолклорним врстама, у питању су повијесне категорије с друштвеном функцијом и друштвеним садржајем и с посебним средствима умјетничке реализације. Границе међу већином врста јасно су обиљежене: *Нарицаљка* за мртвима, примјерице, дефинирана је као обредна пјесма коју конкретизира одређена особа или група у одређено вријеме и за одређене адресате повезано са смрћу члана заједнице. *Нарицаљка* се може пјевати с магијско-апотропејском интенцијом да би се одагнао дух умрлога. Она може бити и панегирички-похвална, тј. *hommage* умрломе, или служи само томе да означи промјену унутар колектива, насталу због смртог случаја. Опћа је карактеристика *нарицаљке* да није праћена инструменталном свирком. Све у свему, то је размјерно дистинктивна врста.¹

Друга лако препознатљива врста, такођер без инструменталне пратње, јест *успаванка*. Мајка или дадиља пјева пјесму да би успавала мало дијете, изворно по свој прилици такођер с апотропејском намјером. Од пријашње ритуалне примјене прешла је међу свакидашње обичаје, све док у одређено доба није постала самосталном врстом (с утјецајем на умјетничко пјесништво и гласбу).

Пјесме су се стварале пре свега повезано с ритуалним радњама или саставима радња, које

¹ Vgl. dazu A. B. *Lords* Referat beim IV. Internationalen Südosteuropa-Kongress in Ankara 1979: »The Interrelationship among the Genres of Balkan Oral Traditional Lore«.

прате ток године или животни циклус чланова социјалне групе и обиљежују их посебним точкама у смислу »rites de passage«, чиме је Arnold van Gennep² субсумирао »rites de séparation«, »rites de marge« и »rites de agrégation«. Подразумјевају се овдје, примјерице, *божићне пјесме*, које се дјеломице могу препознати и као преткршћанске солстицијске пјесме, или *свадбене пјесме*, које наглашавају важно значење склапања брака за појединце и за обухваћене групе. Премда се становита искованост врста не може порећи, ипак су у дефиницијама понајвише посриједи идеално типска разграничења. У збиљи постоје, додуше, зидови међу појединим врстама, али по правилу су то више или мање пропусни зидови, који не одолијевају „осмотичном“ притиску.

Топоров³ је у тој вези говорио о „креолизацији“ на стилистичкој и структуралној разини. Фолклорни је састав, као што је познато, понајмање круг, тј. врсте мијењају континуирано своје аспекте у времену и простору, и то у складу с еволуцијом животне концепције својих носилаца: врсте, баш као и мотиви и сижеи, које се више не примају као савремене или више не одговарају свијести, с временом одумиру или се трансформирају. Долази до преклапања врста, будући да нека врста можда испуњава функцију на коју претендира и друга врста. *Нарицаљке* су, примјерице, пјесме које наглашавају аспект одвајања (séparation). Према томе, у првом се реду конкретизирају на спроводима и на претходном чувању мртваца. Али и невјеста може пјевати ритуалну нарицаљку над својим пријашњим животом, над дјевојачким раздобљем од којег се растаје. А војницима су мајке или сестре пјевале нарицаљке кад су се ради војне службе морали одвајати од својих обитељи. Слично је у случајевима традицијске радне емиграције.

² Gennep, A. van: Les Rites de Passage, Paris 1909, S. 14 ff.

³ Toporov, V. N.: »Folk Poetry: General Problems«. in: Sebeok, Th., ed., Current Trends in Linguistics, vol. 12. 2, Paris 1974, S. 683 ff., hier S. 695.

У свакој од наведених врста — успаванци, нарицаљки или божићној пјесми — водећи је принцип њихова функција. Опћенито је функција при настанку врсте најизразитији момент, па и кад се пјесме можда тијеком времена уопћавају или мијењају функцију (па због тога можда мијењају и припадност врсти). С таквим схваћањем функције, генезе пјесама и односа међу пјесмом и носиоцем, као и значења промјенљивих околности конкретизације, треба да приступимо и наративним врстама народне пјесме, епској пјесми и балади. Hugo Kuhn⁴ је овако окарактеризирао стање ствари: „Готово свака форма у култури јест више функционална (. . .), многозначна у употреби, и готово свака функција у култури јест полиморфна (. . .), вишеоблична.“ Говори ли се у фолклористици о функцији, тиме се већином подразумева доминанта или основна функција, јер у збиљи је у поједином случају посриједи цијели „сноп функција“ (Богатирјов), које се разнолико реализурају. Лењинграђанин В. Е. Гусев⁵, који у вези с фолклором такође говори о „полифункционалности“ и при том придаје „социјалној функцији“ надређену, уопћавајућу улогу, сажео је то у формулу:

$$f F = \sum_a f_a, \quad \text{wobei } a = \overset{s}{f}a', \overset{s}{f}ai, \overset{s}{f}fb, \overset{s}{f}fc, \overset{s}{f}fd, \overset{s}{f}fe, \overset{s}{f}fg, \overset{s}{f}fi, \\ \overset{s}{f}fm, \overset{s}{f}fo, \overset{s}{f}fr \dots \overset{s}{f}fx$$

(f = Funktion,
F = Folklore;

- a' = unterhaltend (< amuse)
- ai = ästhetisch
- b = verhaltenssteuernd (< behavior)
- c = kommunikativ
- d = didaktisch
- e = ethisch

⁴ Kuhn, H.: Zur Typologie mündlicher Sprachdenkmäler, München 1960, S. 21.

⁵ Gusev, V. E.: »Polifunkcional'nost' fol'klora«, in: Makedonski folklor IX, Nr. 18, Skopje 1976, S. 5—10, hier S. 7.

- g = erkenntnisbrihend (< gnosis)
- i = informativ
- m = magisch
- o = organisierend
- r = rituell
- s = sozial)

Редослијед функција овдје је абecedни и не означаје хијерархију. Она би, у конкретном случају, треба бити модифицирана према доминантности или недоминантности функција. Осмишљено и корисно разликовање установио је Alan P. Merriam⁶ сучеливши појмове »use« (употреба) и »function« (функција). „Употреба (...) се односи на ситуацију у којој се музика примјењује у људској акцији; функција обухваћа разлоге за њезину примјену и, особито, ширу сврху којој служи.“ При том се обје схваћају као комплементарни појмови: »use« као улога коју носиоци непосредно придају некој фолклорној чињеници, а »function« као смисао што га открива знанственик интерпретирањем и уопћавањем. Као што је с правом нагласила Monica Bratulescu⁷, појмови »use« и »function« нису увијек комплементарни, него се могу евентуално и разилазити. Стога она предлаже релационалну дефиницију *функције*:

»Functia ehprimă relația dintre sensul implicat într-un text și textul ca un act manifest în sistemul culturii populare. Aceasta relație se modifică în raport cu divers factori (timp, spațiu și, respectiv, etapă a mentalității populare); funcția se situează desu pe un ax mobil.«

На овоме мјесту установљују се слиједеће *тезе*:

1. Народне пјесме имају своју одређену доминантну функцију, коју могу изгубити и могу је преузети друге пјесме.

2. Употребна ситуација неке пјесме, тј. пјевање у одређеној догађајној повезаности (која се

⁶ Merriam, A. P.: The Anthropology of Music, 1964, S. 210.

⁷ Brătulescu, M.: »Notiunea de functie în folklor«, in: Rev. de etn. și folc. 21, Nr. 1, 1976, S. 39 ff., hier S. 46—47.

дефинира временом, мјестом, носиоцима, адреса-тима) није идентична, али је уско повезана с функцијом којом се мисли на релацију значења и сврхе у смислу задовољења потреба, како је то скицирао Malinowski.⁸

3. Међу супстанцијом пјесме, тј. формом (језичном и гласбеном) и садржајем, те њезином функцијом постоји релацијски однос: промијени ли се функција неке пјесме, мијења се по правилу и супстанција пјесме.

Важе ли овакви искази и за Балкан као крајолик пјесама? Мислим да важе јер су обилно генерализирани и по вољи примјењиви.

Узмимо као примјер епску пјесму, која је на Балкану имала дугу, живу и до прије неколико десетљећа још рецентну традицију. Познато је да се ту јавља феномен промјене функције: Динекон, Лорд, Гацак, Сертић и други бавили су се тиме и установили да епски сижеи пјесама могу пријећи у друге врсте, понајвише обичајне пјесме, и тиме измијенити свој облик и функцију. Појава се може потврдити обрасцем сижеа „Јунак побјеђује противника и ослобађа три ланца робља“) „Јунак побјеђује чудовиште и ослобађа три ријеке аграрних производа“, који је проширен у Македонији, Бугарској и Румуњској: ланац мотива може се истодобно односно еволвирајућим слиједом јављати као епски наративна *јуначка пјесма*, с нагласком на карактеризирању јунака, помоћничкој улози коња, описивању трагова поворке робова у шуми, дијалогу са шумом ради информације о гоничу робова и напоскон епској кулминацији у боју — побједи — ослобођењу робова; или се пак, одговарајући захтјевима обичаја, ти мотиви јављају згуснуто („скраћено с више стотина на 30—40 стихова), опремљени аграрномагијски-мито-

⁸ »Die Analyse (...), die versucht, die Beziehungen festzulegen, die zwischen Kulturhandlungen und ursprünglichen oder abgeleiteten menschlichen Bedürfnissen bestehen, möge eine funktionale genannt werden. Denn Funktion muß definiert werden als Befriedigung eines Bedürfnisses durch eine Handlung, bei der Menschen zusammenwirken, Artefakte benutzen und Güter verbrauchen« (aus: Malinowski, B., Eine wissenschaftliche Theorie der Kultur, Frankfurt 1975, S. 77).

лошким односно кршћанским или алегоријским елементима, као *обредна пјесма*, наике као божићна пјесма (рјебе као ускрсна пјесма или пјесма-здравица, гдје имају улогу други фактори који стварају „расположење“).

Разумије се да су у том другом случају постављени друкчији нагласци него у јуначкој пјесми, будући да је сврха обредних божићних пјесма у првом реду у томе да одређеном адресату — господару куће, сељаку, младом човјеку — пожеље срећу, прије свега материјално благостање односно да га пјесмом хвале. Тиме се бавио В. М. Гацак⁹ и међу осталим установио да се у многим бугарским и украјинским обредима пјесмама с тим сижеом опажају јаки утјецаји епске јуначке пјесме. Мира Сertiћ¹⁰ је на примјеру пјесме „Болани Дојчин“ у Југославији показала како епска пјесма, удаљена од унутрашњег динарског пјесничког крајолика с његовом уочљивом „епском доминантом“,¹¹ може измијенити своју функцију. Од епске јуначке пјесме, коју је Вук Караџић записао на српском подручју, а проширена је и на македонско-бугарском простору, која показује сва карактеристична обиљежја епизације, опширног описивања, претхисторије, епског понављања, ретардације, епског десетерца у опсегу од 295 стихова, настала је у Новом Винодолском у Хрватском приморју баладична пјесма, што су је пјевала два плесача-предводника у колу, од свега 60 стихова са свим специфичностима те врсте: наглашавање драматског, почетак *in medias res* (без претхисторије), брзо одвијање радње, антитезе, дијалози, понављања која убрзавају, динамични осмерац. Преобразба форме може се објаснити промјеном функције: за плес су биле неподобне дуге епоке пјесме, какве су се рецитирале на срп-

⁹ *Gacak, V. M.*: »Epos i geroičeskie koljadki«, in: *Kirdan, B. P.*, Hrsg., *Specifika fol'klornych žanrov*, Moskav 1973, S. 7—50, hier S. 39 ff.

¹⁰ *Sertić, M.*: »Forma i funkcija narodne balade«, in: *Rad JAZU* 338, 1965, S. 307 ff.

¹¹ *Schmaus, A.*: »Gattung und Stil in der Volksdichtung«, in: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu* 1957, Zagreb 1959, S. 169—173, hier S. 170.

ском простору у свечаним згодама народног живота, а и онда кад је требало испунити вријеме разонодом, дакле, примјерице, за зимских вечери кад се састајало друштво, у Муслимана за дугих рамазанских ноћи.

Поставља се питање: постоји ли промјена функције не само кад је ријеч о епским пјесмама него и у балканским баладама? Ово се питање до сада није експлицитно разматрало, али се већ при садашњем стању истраживања може рећи: феномен постоји, и то обично на начин да *баладе* прелазе у друге, понајвише краће форме *обредних пјесама*. Појаснила бих ову тврдњу уз помоћ трију примјера балада, који су свјесно изабрани по великој мјери своје познатости, тако да се може, претпоставити да им је садржај познат. Ријеч је о:

1. бугарској верзији баладе о „мртвом брату“, која је префункционалисана у свадбену пјесму,

2. Грчкој балади о жртви при градњи, префункционалираној у ускрсну пјесму,

3. румуњској пастирској балади »Miorița«, која се пјева и као божићна и као новогодишња пјесма (colinda = коледа).

У сва три случаја у току промјене функције, која значи и промјену носилаца и пјевачких прилика, долази по правилу до:

— краћења сужејног ланца $a, b, c, d, e, f, \dots, n$, при чему се реализирају сви замисливи начини фрагментаризације:

а) завршни елементи се елиминирају (каталекса): $a, b, c, \emptyset, \emptyset$;

б) унутар сужејног ланца изостављају се епизоде: $a, \emptyset, b, \emptyset, c$;

ц) почетни се елементи изостављају: \emptyset, c, d, e, f ;

— долази до промјене стила и угођаја на основи семантичких промјена, нпр. до елиминације драматски поантираног свршетка;

— долази до промјене структуре, нпр. строфичне форме, припјева итд.

На приложеним листовима I—IX приказани су примјери варијаната у баладичној и не-баладичној (обредној, краткој) форми.

На приложеном листу *O* формализиране су три пјесме у својој дугој форми и схематски приказане дијаграмима. При формализирању и синтагматском структурном моделу свјесно је избрана разина испод апстракцијскеazine Пропових инваријабла (= функција) и Долежелових мотивема, будући да је функционална разина превисока да би допустила идентификацију индивидуалних тема.¹² У нашем је моделу више посриједи низање мотива, тј. тематских јединица (варијабли у Пропову смислу), које су, додуше, ирелевантне за апстрактни структурни модел (који би се, уосталом, и овдје могао установити), али се показују битнима са сижејнога и естетичкога гледишта, будући да тек оне могу специфицирати функције.¹³

Три баладе имају као основу модел свијета у временски-просторном координатном саставу у којему је релевантна важност границе и прекорачења границе. Прије свега је маркирана граница међу овоостраним (животом) и оноостраним (смрћу, другим свијетом), тј. ништица на хоризонталној координати. Типично је обиљежје баладе наступање неотклониве коби, која води прекорачењу границе у други свијет.

Слабије су маркиране границе у овоостраноме: властита земља (тубина, мјесто градње) мјесто становања, мјесто испаше) удаљена долина.

Структурни модел треба читати као слијед од по пет секвенцијских јединица — с претходним иницијалним ситуемом — *O* на вертикалној координати — одозго према доле, а дијаграме уздуж временске координате *t* одоздо према горе, узимајући у обзир +/- на просторној координати 1.

O употребној ситуацији и функцији баладних облика ваља рећи да се конкретизирају у првом реду као *изведбене пјесме* за разоноду „особито

¹² Vgl. auch Wilgus, D. K.: »Type Index of Anglo-American Traditional Narrative Songs«, in: Journ. of the Folklore Inst. 2/3, 1970, S. 162 ff., hier S. 168—169.

¹³ Zur Bedeutung des Motivs vgl. Meletinskij, E.: »Zur strukturell-typologischen Erforschung des Volksmärchens«, in: Dt. Jb. f. Völk. 15, 1969, Teil I, S. 1—30, hier S. 30.

изван градова“, како излаже Ismene Deter,¹⁴ „у разноликим свечаним згодама, на крштењима, свадбама, народним свечаностима, често и у такозваним тавернама“, а и „при различитим радовима“. Дође ли до промјене функције, како смо већ изнијели, имат ће то понајчешће структурне последице за форму дуге баладе.

Примјер 1: бугарска балада о „мртвом брату“ (в. I—III), која се према Шишманову¹⁵ „иначе у свим могућим приликама пјева“, „као пјесма за друштвену разоноду, као жетвена пјесма, ткалачка пјесма итд.“, прешла је због семантички адекватног садржаја у сјеверној Бугарској међу лазаричке пјесме (ускрснуће!), а у сјеверозападној Бугарској и у круг свадбених пјесама. Док је балада као лазаричка пјесма остала у основи неизмијењеном, сиже као свадбена пјесма подвргнут је битном помицању нагласка: мајчин лик морао се „повући и одступити прво мјесто главној особи на свадби — кћерци“. У овом случају обећања и тјешење не упућују се мајци него сестри. Шишманов упозорује на то као на „снажно мијењање особа“ и критизира промјене супстанције пјесме на начин који данас звучи »beckmesserich«, кад наглашава:

„Често се истицала конзерваторска снага народних обичаја, али подједнако је истина да ритус има и веома изражену деструктивну тенденцију и често постаје узроком силовитог сакаћења неких пјесама, силећи их да се прилагоде његову уском оквиру. На тај начин обичаји постају правом Прокрустовом постељом, особито за пјесме које мање или више слободно путују, за баладе и сл.“

Као илустрацију верзија свадбених пјесама в. стр. IV.

У пјесми из Самокова, која се пјева на свадби дјевојке што се удаје у удаљено село, преостали су из сижејног ланца само 1. (D s) потпуно,

¹⁴ Deter, I.: Das neugriechische Volkslied, München 1968, S. 8, 36.

¹⁵ Šišmanov, I. D.: »Der Lenorenstoff in der bulgarischen Volkspoesie«, in: Idg. Forschungen IV, 1894, S. 412 ff., hier S. 439.

као и 5. (M s) дјеломице. Смрт браће — 2. (M fr) потпуно је изостала; мајка нема никакву улогу — због тога недостаје и 3. (I m) и 5 (M m). Нагласак је на сестри и на обећању браће да ће походити сестру, што они напоскон сва деветорица и испуне (редукција D [= довођење кући] на сам посјет), а сестра је тиме душевно тако потресена да због тога умре.

Сижејни ланац свадбене пјесме из Елешнице посве је сличан: 1. (D s), 2. (M fr), 3. ϕ , 4. (D s, али без f r), 5. (M s, без m). Утјецај свадбених обичаја, како утврђује Шишманов у неким пјесмама

„сеже тако далеко, да је у њима потпуно изостављен жалосни свршетак. Од нашега марљивог етнографа Ефрема Каранова из Бустендила примио сам занимљиву варијанту из Кратова, којој је недостајао свршетак. Будући да сам желио добити пјесму у изворном облику, писао ми је госп. Каранов слиједеће: 'Варијанта коју сам Вам послао непотпуна је јер је нисам другачије записао... Данас сам испитивао двије жене из Кратова... обје су ми пјевале ту пјесму у истој дужи. ни. Рекао сам им да то није цијела пјесма, али су одговориле да се она увијек тако пјева јер би иначе била предугачка и јер се даље казује како је деветоро браће умрло од куге и како су сви из гроба путовали к сестри... пјесма има, ето, за свадбу одвише жалостан садржај“:

Сижејни ланац ове свадбене пјесме из Кратова (в. стр. IV) скраћен је не само с обзиром на драматични свршетак — 5. (M s, m) — *, него недостаје и 2. (M fr) + 3. (I m); 4. (D s) је само половично реализиран (нема вођења кући!), тако да деветоро браће, вративши се из рата, изравно посјећују сестру па због тога не могу одговорити на сестрино питање о томе како је мајци: неодређеност, која сугерира *happy-end*, па тиме напушта драматски заострену поанту, ту карактеристику врсте балада, има као посљедицу темељну промјену угобаја.

* Свршетак је реализиран у иначе вема збијеној жетвеној пјесми на стр. IV — 3. (I m) недостаје, 4. (D s без fr).

Тај сиже записан је као свадбена пјесма у грчкој варијанти са Крете,¹⁶ али је ту сeквенција потпуно** сачувана (71 стих). Једина је модификација у конкретизацији: трократно, „од других“ пјевано, припјевно понављање стихова 31—36, у којима сестра пита брата о поводу његова посјета (да ли је тужан или весео догађај, можда чак свадба?), да би обукла прикладну одјећу, а брат одговара да је мајка жели видјети. Нису то узалуд стихови који упућују — адекватно обичајној ситуацији — на обичај свадбе и првог посјећивања.

Примјер 2: Грчка верзија баладе о жртви при градњи — в. стр. V — према G. A. Megasu¹⁸ „често се пјева и као нарицаљка“. Он не даје ближих података, па се потпуна конкретизација може претпоставити. То исто вриједи у правилу и за реализацију баладе као ускрсне пјесме: пјесма о мосту на Арти, примјерице, у Аливерију на отоку Euböa „пјева се због свога тужног садржаја без инструменталне пратње на ускрсни понедељак на сеоском тргу свечано, уз плес. То је дан посвећен мртвим душама“. И ту се, дакле, може установити семантички афинитет међу садржајем пјесме и ситуацијом обичаја.

¹⁶ Jeanmaraki, A.: Kretas Volkslieder, Wiesbaden 1876, S. 229—231.

* * Потпуно се конкретизирала као обредна свадбена пјесма у талијанских Албанаца, уосталом, и балада о „малом Константину“ (мотив о мужу који се вратио кући), која је наводно преузета из неке грчке „акритске“ пјесме. „Пјевају је на свакој свадби“ — примјећује M. Lambertz.¹⁷ „Након свадбеног obroка дижу се од стола сви судионици обају сполова, образују коло, у чијој су средини заручник и заручница, и пјевају, корачајући око младенаца, овај *вале*, како се коло и пјесма уз коло зову на албанском... Околност да су Албанци ову акритску пјесму укључили у чврсти регистар својих свадбених пјесама, узроковано је тиме што је управо ова пјесма, као парабла брачне вјерности, особито прикладна за свадбену пјесму.“

¹⁷ Lambertz, M.: Albanische Märchen und andere Texte zur albanischen Volkskunde, in: Schriften der Balkankommission, ling. Abt., XII, Wien 1922, S. 67 und 69.

¹⁸ Megas, G. A.: Die Ballade von der Arta-Brücke, Thessalonikē 1976, S. 167.

Упућујући на румуњску верзију, гдје се пјесма о „мајстору Маноли“,¹⁹ с једне стране, реализира као дуга епска наративна пјесма с више од 250 стихова, а с друге стране, у Трансилванији, пјева се скраћено као *colindă* (с приближно 50 стихова), Megas категорично каже:

„Ако се нека балада и у многим приликама изводи, она ипак не подлијеже промјени или изопачењу (*sic!*). Но ако пјесма (или обичај из народног живота) пријеђе у дјечји свијет, то је већ друкчији случај. Из многих разлога, од којих је најважнији недостајање разумијевања или практична сврха коледе (они иду од куће до куће да би скупиљали дарове), пјесме се скраћују или изопачују, а обичаји постају дјечјом игром.“

Но, по моме схваћању, пјесме се не мијењају само при преношењу на дјечје носиоце или при тражењу дарова о Божићу или Новој години, него се очито и у другим приликама могу префункционализовати и преобразити.²⁰

У примјеру пјесме на стр. VI доље, која се пјева у Jerissosu (у регији Chalchidikē) на ускрсни понедељак, са свећеником као првим плесачем у колу (полаганом *syrtosu*), без инструменталне пратње, секвенција баладе скраћена је на свега 14 стихова и пропраћена алтернирајућим припјевом: »*matakia mou*« у неравним и »*rou pas, kardia kamte*« у равним стиховима. Од шест елемената структурног модела реализирани су — осим почетне ситуације O — само 1. (C p) и 2. (P r); послје пророчанства ланац се каталектички прекида, главни дио и драматски свршетак недостају. Но, оно што се постигло концентрацијом на почетни дио и укључивањем специфично „лебдећих“ припјева, јест јачање алузивног момента и наглашавање лирски емоционалних компонената.

Примјер 3: Румуњска балада »*Miorita*« — в. стр. VII—VIII — која је постала предметом раз-

¹⁹ *Talos*, I.: *Mesterul Manole*, Bukarest 1973.

²⁰ Zur Flexibilität von Liedtypen vgl. unter anderem Siuts, H.: »Brauchtumslied«, in: *Handbuch des Volksliedes* I, hrsgg. v. R. W. Brednich u. a., München 1973, S. 343 ff.

вијене гране истраживања,²¹ конкретизарала се у Трансилванији (дијелом и у подручју Măramureș) као *colindă* с карактеристичним припјевима («hai ferni doamne» или »Oî l'epo, l'epo») — в. стр. IX. Текст је при том знатно скраћен, одговарајући обиласцима с тражењем дарова. Он се у основи ограничује на завршни дио 5. Т рај); 1. (О ра — мотивација уморства) и 4. (Мс а) потпуно недостају, док су секвенцијски елементи О, 2. (D рај) и 3. (Cs) крајње згуснути и заправо само алузивно реализирани. Ако је балада »Miorița« већ била карактеризирана тиме што има крајње сиромашну радњу, као супротност јуначкоме моделу,²² будући да у њој не наилази ништа адекватно функцијском слиједу штета/недостајање — акција — протуакција — бој — побједа, то су верзије типа *colindă*, у своме готово искључивом ограничењу на тестамент младога пастира, заправо већ чиста лирика: превладавају алузије и експресија умјесто акције.

Дискусија о два типа »Miorița« прије свега се усредоточила на питање који је од два облика старији. С једне стране, постоји јака оријентација која, као примјерице Ovidiu Bîrlea,²³ пледира за постанак баладе из изворне тужбаличке *colinde* (уз смрт пастира). С друге стране, примјерице Amzulescu²⁴ и други, заступају по моме мишљењу исправније гледиште да су *colinde*, додуше, настале из баладă, али се у обредним верзијама сачувала архаичнија етапа наративног развоја пјесме.

Ипак: питање о приоритету — да ли је балада настала прије обредне пјесме или обредне пјесме прије баладе — остаје на крају, прије као и сада, без одговора. Оно се поставља подједнако и за комплекс епска јуначка пјесма / митолошки-

²¹ Fochi, A.: Miorița (tipologie, circulație, geneza, texte), Bukarest 1964.

²² Amzulescu, A. I.: »Modelul funcțional al eposului eroic românesc«, in: Rev. de etn. și folc. 16, Nr. 3, 1971, S. 189—206, hier S. 203.

²³ Bîrlea, O.: »Miorița colindă«, in: Rev. de etn. și folc. 12, Nr. 5, 1967, S. 339—347.

²⁴ Amzulescu, A. I.: »Noi Observații despre Miorița-colindă«, in: Rev. de etn. și folc. 24, Nr. 1, 1979, S. 53—61.

-обредна пјесма. И ту и тамо требало би вјероватно узети у обзир дијалектичку еволуцију у обадва смјера, што значи, с једне стране:

— Елизацију и демитизацију (= хисторизацију) изворно митолошки-обредних пјесама (в. Лорд²⁵), а с друге стране:

— Продор епских структура у митолошки-обредне пјесме и њихову адаптацију врсти која их преузима (в. Динеков²⁶).

— Томе придолази, као трећа могућност, да обредне пјесме — при распадању обичаја — постану слободне и тиме функцијски неспецифичне.²⁷

Све ове промјене и промицања могу заправо узрујавати или песимистички расположити само пуристе или романтичаре међу фолклористима. Нама оне јасно показују што је фолклор у својој бити: систем у процесу.

С немачког превела
Маја Бошковић-Stulli

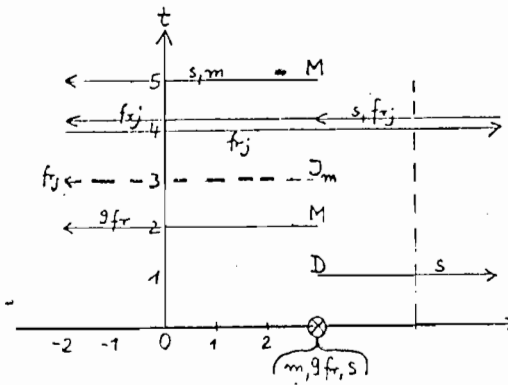
²⁵ Lord, A. B.: »Some Common Themes in Balkan Slavic Epic — Dragons«, Referat beim I. Internationalen Balkanologie-Kongreß 1966, Manuskript S. 4.

²⁶ Dinekov, P.: Български фолклор, София 1972, S. 302.

²⁷ Schmidt, L.: »Der Volksliedbegriff in der Volkskunde«, in: Das deutsche Volkslied, Jg. 38, 1936, S. 73—75, hier S. 75.

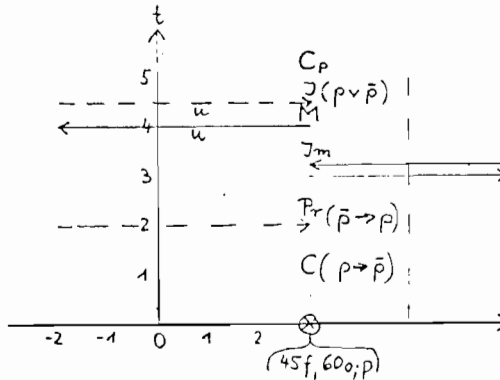
"Toter-Bruder" (I-IV)

0. $m, 9f, s (0_m, fr_j)$
1. D_s
2. M_{sfr}
3. J_m
4. \bar{D}_s
5. $M_{s,m} \vee Tr_{s,m}$

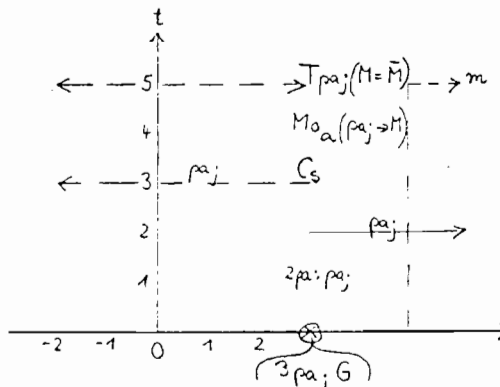
"Bauopfer" (V-VI)

0. $45f, 60o (C_p)$
1. \bar{C}_p
2. P_r
3. $\bar{D}_u \wedge J_{m,u}$
4. $J_u \wedge M_u$
5. C_p

"Miorita" (VII-IX)

0. $3pa (G)$
1. Op_a
2. Dpa_j
3. C_s
4. Mo_a
5. Tpa_j

Legende:

m = Mutter
fr = Bruder
s = Schwester
j = jünger
O = Opposition
D = Weggang
M = Tod

J = Fluch
Tr = Transformation
f = Meister
o = Geselle
C = Bau
p = Brücke
Pr = Prophezeiung

u = Gattin
pa = Hirt
G = Schafherde
Cs = Verschwörung
Mo = Warnung
a = Lamm
T = Testament

\bar{m} = Einmauerung

t = Zeit
l = Ort

- Мама је тврде болнава,
Скоро мж і за теб пратила.
И Ниткана тржњик с брата си.
- 70 Вжрвели што сж вжрвели,
През една вода минали,
Жебите кречат и водата:
— Де сж је чуло і видјало,
Жив човек с умрјал да вжрви,
- 75 Като Ниткана с брата си?
Ниткана дума бачу си:
Бајоле, бајоле Лазаре,
Али жебите как кречат:
— Де са је чуло і видјало,
- 80 Жив човек с умрјал да вжрви,
Като аз, бајоле, сжс тебе!
Лазар Ниткани думаше:
— Ја вжрви, сестро, да вжрвим,
Тука жебите тјм кречат.
- 85 Вжрвели што сж вжрвели,
През една гора минали,
Ниткани пејат в гората:
— Де са је чуло і видјало,
Жив човек с умрјал да вжрви,
- 90 Като Ниткана с брата си!
Ниткана дума бачу си,
— Бајоле, бачо Лазаре,
Зашто ниткани тјм пејат:
Де сж је чуло і видјало,
- 95 Жив човек с умрјал да вжрви,

Слушана отъ Иванка Бајова, жена на 50 г. Занецалъ П. М. Абдулжеевъ.

XV.*

Черуцица.

- 1 Имала мајка, имала,
До девет мјлних синове,
И една нитерка Ниткана,
През девет селѣ в дисету,
- 5 В дисету Черно Меново.¹⁾
Ниткој Ниткани ни дава,
Врѣтец ѿ Лазар даваше,
И на мајка си думаше:
— Мајле ле, мајла, мајле ле,
- 10 Ајде Ниткана да дадем
През девет селѣ в дисету,
В дисету Черно Меново!
Нитко сме бра тжрѣнци,
Далѣко конѣк жж фашим,
- 15 И да са мајло по бойни,
Чи нема скдру да идим
Ниткана да си обидим.
Нитко сме братѣ млозина,
Млозина до денетѣина,
- 20 И девет мјлних дешица.
Но ведѣлим, мајле, да идим,
Врѣјѣт са девет пѣминки;
Аку ли, мајле, зафѣрим,
Ниткана нитко омрѣшиме.
- 25 Мајка Лазарѣ послушна,
Та си Ниткана дадоа
През девет селѣ в дисету,
В дисету Черно Меново.
Кату сж дошлѣ Менови,
- 30 Та си Ниткана отзѣле,
Черна сж чјма дошлѣ.
Мѣлко сж пѣнто разимѣина,
Чи ги чјмата заморѣ;
Та ги морѣла, стрѣлила,
- 35 От девет братѣ ни едни,
От девет синѣ ни едни,
От девет мјлних шуѣгѣта
Сжде је било остѣло

¹⁾ Очевидната блезна се дължи, може би, на занесеница.

- На Лазар маинку дѣтенец
 40 И Петкапина маинца.
 Маина са дѣвет гѣдини,
 Петкапина не повжрната.
 Маина и бди по дѣбре,
 Но дѣбре бди и плаче,
 45 Оште си Лазар кжливне:
 — Сине Лазаре, Лазаре,
 Длѣно ми не збожуваше,
 Прет Бога душа не дадеш,
 Че ти Петкаина отладе
 50 Прес дѣвет селѧ в дисѣту;
 Ске ситѧ дѣвет гѣдини,
 Нѣма иа тѣла да доѣде,
 Маинца да си обѣде.
 Кѧту ми бде и плаче,
 55 Чи са на Бога смилѧло,
 Тоѧ вдигна Лазар от грѣба,
 Стѣри гу Гѣснуд направи,
 Крѣстове кѣна рѧнена,
 От плѧтно снѣгу бе седлѣ.
 60 На стѧна Лазар отѣде
 Прва дѣвет селѧ в дисѣту,
 В дисѣту Черно Мѣново:
 Мѣновци брѣ ирѧлѧт.
 Пускѧл Лазар, пуглѣда,
 65 Нѣма Петкаина на брѣ.
 Лазар са назат пувжрѧ,
 Та на са Лазар искѧчи
 Тоѧ на шѣпка мѣгѧла.
 Отсѣдна кѣна рѧнена,
 70 Та на се Лазар прумѧкѧ
 С нѣгови ѧсни глѧсове:
 — Сѣстро Петкаѧно, Петкаѧно,
 Гѣде да си при мен да доѣдиш!
 Петкаина тѣсто мѣсине;
 75 Кж му глѧсове зачѣла,
 С тѣстѣни рѧце тжрѣшне,
 Сѣлоту на крѣе удѧри,
 До де при Лазар да ѧде.
 Кѣти при Лазар отѣде,
 80 Та на си Лазар привжрѧ,
 С дрѣбни гу сѧлѧи обрѣни,
 Та на на Лазар прудѣма:
 — Братѣ Лазаре, Лазаре,
 Какѧ ни бѣно дѣмѧга,
 85 Чи ми сто братѣ млозина,
 Млозина до деветѧина;
 Но водѧни да ми доѣдите,
 Броѧт са дѣвет мѧмѧчки.
 А сѣлѧ дѣвет гѣдини,
 90 Нѣма ви сѣдин да доѣде!
 И на ми братѣ мирѧсац
 На зѧмѧ маалѧва.
- А Лазар тугѧс прудѣма:
 — Сѣстро Петкаѧно, Петкаѧно,
 95 Кугѧ ма шѧтан да кѧла,
 Заштѣ ми, сѣстро, ни можѧх
 Сѣбру при тебе да доѣда.
 Кѧто си тебе дѧдохме,
 Дѧдохме и исирѧчихме,
 100 На сме са с братѣ сѣанале,
 Та сме са дѧлѣба делѧле:
 Сички ни маина раздѣли,
 Та сме си кашѧти правѧле,
 В зѧмѧ сме маалѧи конѧли,
 105 Та за тѧв, сѣстро, ни можѧх
 Сѣбру при тебе да доѣда,
 Да доѣда да та бѣндам.
 Иѧ сѣс Петкаина тжрѧнале.
 Вжрѧвалѣ шту сж вжрѧвалѣ,
 110 Мѧнале нѣле ширѣко,
 Настѧло горѧ зѧлѣна,
 Из горѧ шѧлѧи фѧркаѧна,
 Кѧту фѧркале нѣвалѣ:
 — Чѣши ли, Бѣжѣ, видѧши ли,
 115 Де са ѣ чѣло, разбрѧло
 Мжртѧф жѧф фѧф ѧжт да вѣди?
 Петкаина шѧлѧи разбѣра,
 И тѧѧ на Лазар прудѣма:
 — Иа пусѣѣ, братѣ, пусѣлѧшѧ,
 120 Какѣ ми нѣлѧт тѣе шѧлѧи!
 Лазар Петкаѧца прудѣма:
 — Ти вжрѧцѣ, сѣстро, Петкаѧно,
 Та си шѧлѧците не слѧшѧшѧ!
 Тѣла с горѧ пушѧтинѧкѣ,
 125 Тѣла тѧѧ нѣлѧт шѧлѧците.
 Вжрѧвалѣ шту сж вжрѧвалѣ,
 Мѧнале горѧ зѧлѣна,
 Стѧнѧлѣ сѣло гулѧѧму,
 Пот сѣло рѣсни лѧвалѧи,
 130 Вѧлѧѧчко сѧлѣо насѣне
 В бѧнѧтини рѣсни лѧвалѧи.
 Кѧту ги видѧлѣ млат Лазар,
 На Лазар сѧрѣе залѧнѧлѧ,
 Тоѧ на Петкаина прудѣма:
 135 — Иа вжрѧи, сѣстро Петкаѧно,
 Ја ѧтѧ пот сѣло да ѧда,
 Фѧф тѣѧи пѣни грѣбѧнѧта;
 Бѧнѧтино сѧлѣо там шѣсѣ,
 Кжусѣм да си бѣова,
 140 У домѧ жѧж гу дѣмѣса,
 Ибарѧтки да ти направим.
 Петкаина вжрѧи и глѣда,
 Та си Лазарѣо видѧла,
 Чи с кѣна фѧф грѣни прумѧдна!
 145 Кугѧ домѧ си отѣде,
 Та на бѣрѧнто пучѣка,

Пучу́ка и на пучу́ка:
 — І́ла ми, ма́ле, отвори!
 Ма́йка и́ вика и́ дума:
 150 — Чумо ле, че́рна бгннице,
 Ни дубе́са ти, чумо ле,
 Ду де́вет ми́ли си́пове
 И де́вет ми́ли си́жниць?
 Сиги́ за ко́гу жк до́дши:
 155 Да́лі за ме́не жк до́дши,
 Или́ на Лазар за де́го?
 Петка́на на і́звика:
 — І́ла ми, ма́ле, отвори!
 Ва́ не с чума́ бгнница,

160 Іа ми е ште́рка Петка́на.
 И тва́ и́ по́рти отвори,
 Та на Петка́на по́гта:
 — Сже ко́гу до́де, Петка́но?
 Тва́ и́ туга́ва пруду́ма:
 165 — Ма́ле ле, ма́ла, ма́ле ле,
 Ба́ю ма Лазар до́веде.
 — Іа́ ште́ та Лазар до́веде,
 Ка́ту сжм Лазар пу́грбе́ла,
 Сже сиги́ де́вет го́дши!
 170 Жі́ви сж дво́те прижа́рна,
 И ма́ртви сж раде́ліа!

Завислав С. Галабовь.

XVI.

с. Воронци (Верковско).

(Вл. Качановский, Пам. Болг. нар. творчества, Сиб. 1882. I, № 48, стр. 129 и сл.)

- 1 Чувала мала-мача, гледала
 Доръ деветь сина родьени
 На гурка и на махалко
 И така ги учувала;
 5 Станали майки работни:
 Лазарь майти говори:
 „Малеле, мома, родьена!
 Назе чува мома учув,
 Станале майке работни;
 10 Навъли, мома, деветь баклечи,
 Узимай деветь гривна чифтета
 И деветь китки пикаши,
 На деветь села мома да идень,
 Деветь моми да годши
 15 Та назе да си ожениш.“
 Майка Лазари дочула,
 На деветь села отиде,
 Девети-ты моми довела
 Деветь синове и жени.
 20 Дойде ми чума безредна,
 Умори деветь синове,
 Умори деветь жени;
 Останали деветь люльчета
 И една стара баба пейка.
 25 Деветь-ти баба люляи люляла,
 И лото Лазари, килемце:
 „Сине Лазаре, Лазаре!
 Господъ ти душу не прибра!
 Цизъ глава грѣва пазикте,
 30 Кости ти земниа изѣрри.
 И си дацѣрка не давамъ
 На томъ село Меново;
 А ти и сине че даде:
 Нема вѣда кой ми донесе
- 35 И лѣбъ да ми умесе,
 И бгнш да ми накладе.“
 Плакала, та на лукала,
 И Богъ са жалба дожалилъ,
 И Лазари подилатилъ,
 40 И, ми, Лазари изъ гроба излезналъ,
 Да иде село Меново,
 Сестра Ювана да си доведе,
 Та майти да си послѣша.
 Отиде Лазари село Меново:
 45 Край село оро играл;
 Сестра Ювана братко загледа.
 Хоро ми, прекшна.
 И братко Лазари окіяла:
 „Братку ле, братку, Лазаре!
 50 Деветь годши, ка' ме вѣдохъ ти (sic)
 Мене не стѣ ми довали;
 Зашто, сени че идень?
 Ели е мама умрела,
 Ели е ивкой милон сивашици,
 55 Или мили брати родьени?“
 — Млѣгу ти здравце одъ мама!
 Да идень, мома, со-сѣ мене:
 Мама си жени преунукъ;
 Да дойдешъ, мома, сестрица
 60 Да идеме со-сѣ тебе.
 Сестра Ювана и братко пошли
 Настанали гора зелѣна;
 Низъ гора слѣни чѣ несе:
 „Де-къ се чуло, видело,
 65 Жинш човѣкъ сѣ мертвиъ да хѣди!“
 Дочула сестра Ювана:
 „Братку ле, братку Лазаре!
 Іле, ми, слави ка' нео:

) Т. е. оплотняъ (воскресилъ).

XXV.*

Еленица (Новоселска околина, Соф. округъ).

(Сандбарска пјесна).

- 1 Имала мајка, имала,
До девет сина рождени
И една штерка жадена.
Мила мајци си думаше:
5 — Ја слушај, мале, ја слушај,
Хајде си Русана оженим,
В далечно село Косово,
Че е Русана едничка,
Едничка сестра, девет браќа —
Едничка штерка у мајка.
10 Ако Русана оженим
В нашегo село големо,
Ние сме девет браќа,
Но едниш гостје да идем
15 А они са девет нати
Та на Русана нте омрџнеж.
На далеч да ја оженим,
Сите по едниш да идем,

- Та ние да ѝ сме милн.
20 Мајка Милана послуша,
Та си Русана ожени
Вли тога село Косово
За тога сѐрбче болгарче
Русана низ кашти влезна,
25 И чума вли кашти влезна.
Изиреха девет сина,
Девет мили браќа
Русана на гостје појде
Та при гробината дојде,
30 Там Русана си виде
До девет нови гробове.
Русана се досети,
Че тие сѐ неини девет браќа
Извади поже цѐрју циренчи
35 Та се в сѐрце убоде
И Русана бе десети гроб.

Зависала Цв. П. Моноџ.

LXI.*

Кратово.

- 1 Јана мајка надалеко дава,
Јана нејќе дек гу мајка дава,
Туку сала дек гу сѐрце тегле.
Јана има деветина браќа,
5 Јана браќа потно говорев:
— Леле Јано, леле мила сестро,
Ти не иди, дек те мајка дава,
Туку иди дек те сѐрце тегле:
Мне смо ти деветина браќа,
10 Често вљемо нагости дооди,
Ју месецо двојца, трѐнца,
У година свите деветина.
И Јана си браќа послушала,
Не је ошла, дек гу мајка дава,
15 Туку ошла, дек гу сѐрце тегле.
Учина се три години дѐна,
Никој нема от род да ву дојде.
Изговарав Јанините золни:
— Леле Јано, леле мила снао,
20 Кажуши се от голема рода,
Нема никој от рода да дојде.
Јана се је вљрло нажала,
Качила се на високи чардак,
Погледнала нагоре, надоле,
25 Задале се вљели и враоне,
У вљелите Јанините браќа.
На сленала от високи чардак
И говорев на нејните золни:
Леле золни, леле мили золни,
30 — Ете видат мои девет браќа.
На сленала Јана у дворѐве,
Векѐ дошле Јанините браќа.
На једенѐ коњѐ му прихвана,
А другѐнѐ от кон го симна,
35 На третѐнѐ у скути му падна.
Изговарав Јанините браќа:
— Леле Јано, леле мила сестро,
Мне не смо до сѐг доча биле,
Виле смо се на тај ситна војска;
40 Сѐж дојдоѐмо, у тебе паднѐмо.
Тогај се е Јана осветила,
Пречемала војни девет браќа.
На Јана им потно говорев:
— Жива ли је моја стара мајка?
45 Изговарав Јанините браќа:
— Не знаемо, жива ли је мајка.

Зависала Ефремъ Каравѐв.

- 1 Маќа Јана на далеќо дава,
Јана плаче та неќо да иде,
А браќа ѝ по тој говорат:
— Иди Јано, иди, напа сестро,
- 5 Ние сме ти девет мили браќа,
Често ќе ти на гоекве идеме,
Сеќи петок и саќа сабота,
Сеќи месец и саќа недела,
У година сите деветина.
- 10 И Јана е браќа послушала,
Та е ошла Јако на далеќо;
Оште Јана у двор не влезнала,
Оште Јана от кон не слезнала,
Јана се е родá погалила:
- 15 — Ја сам мома од голема родá
Ја си имам девет мили браќа,
Често ќе ми на гоекве додат!
Сеќи петок и саќа сабота,
Сеќи месец и саќа недела,
- 20 У година сите деветина.
Минало се петок и сабота,
Јани браќа бште не додат;
Минало се недела и месец,

- Јани браќа бште не додат;
25 Минало се година и друга,
Јани браќа бште не додат;
Минало се давно девет години,
Јана се се збли потсмејале:
Тиае Јано, тиае наша снао,
30 Кога дојде у нашата куќа,
Оште, Јано, у двор не влезнала,
Оште, Јано, от кон не слезнала,
Тиае, Јано, с родá се погали:
Имала си девет мили браќа,
35 Често ќе ти на гоекве додат;
Оно станá давог девет години,
Твој браќа бште не додат,
Јани се се жалби нажалале,
Та се жачи на виечки чардак,
40 Та плакала три гниј и три ноќи,
Е то даат Јаниите браќа,
Јана се е браќа посреснала:
На правнио раќа целивала,
На втрбно коњи доваќала,
45 На трќено у скути паднала
Та е Јана млада преумрела.

III.*

П о в ч е н с к и о .

(Жегазска).

- 1 Јана маќа на далеќо дава;
Не ште Јана, де ја маќа дава,
Ами ште, де је сама шќвала,
Има Јана девет мили браќа,
5 Тие Јана леќо приговарат:
— Пристај, Јано, пристај, мила
сестро,
Пристај сестро, де та маќа дава,
Че ние сме девет мили браќа,
Сал по недлжж да та походиме,
10 Тие ми се до девет похода,
Ами, Јано, да си ни повторим,
А тие се до осемнаесе,
Ами, сестро, на да си потретим,
Ние неќе ште да ти омрќнеж,
15 Ката вечер и гости да имаш,
Да ги срќаштан, Јано, и испраштан.
Јана се тогива придала
Та ја дале, дете маќа шќвала.

- Туку Јана из клити извеле,
20 Черна чума в клити увлезе,
Та умори Јањ девет браќа,
И умори девет мили снахи,
И умори девет мили деца,
Сал остави Јанимата маќа.
25 Девет годан, девет сина жали,
Ката заран на гроба ни оде,
Че си оде, сивоње прелива;
Когн стани десетката годни,
Зададе са Јава, мила джита,
30 Зададе са, маќа да походи;
Когн доде Јава, та приетли,
Че дворето в бодил обрасло,
На повика Јава на портите:
— Излез, маље, излез отвори жи.
35 И маќа ѝ из клити излезе,
На са на притник живи фангле,
На се вратих тие разделале.
Зависала П. Н. Войничков.

«Σήκω, κυρά μαστόρισα, οὐ θέλ' ὁ μάστοράς μας».
 «Πέτ', ἂν μὲ θέλῃ γιὰ καλὸ, νὰ στολιοθῶ νὰ πάγω»
 ἔτ', ἂν μὲ θέλῃ γιὰ κακὸ, νὰ ἔρω καθὼς εἶμαι».
 «Μηδὲ καλὸ, μηδὲ κακὸ, μόν' ἔλα καθὼς εἶσαι».
 «Ἐγὼ τὸ ξέρ' ἢ ἄμοιρη, ἐγὼ τὸ ξεύρ' ἢ δόλια.
 ρεῖς ἀδερφοῦλες ἡμασταγ, τὲς τρεῖς στοιχειὰ μᾶς ἴβαν»
 ἦν μιὰ ἴβαν στὸν Τούρναβο, τὴν ἄλλη στοῦ Μανόλη,
 ἴβαν τὴν βριτόμοιρη σιτὴ γυριστὴ καμάρη.
 αθῶς τρέμ' ἢ καρδοῦλα μου, νὰ τρέμῃ τὸ γεφύρι»
 αθῶς τρέχουν τὰ δάκρυα μου, νὰ πέφτουν οἱ διαβάτες¹⁾».

¹⁾ Δ. Παρ. 10, 20 ἄν, σ. 28 - 30.

Γ.

Ἡ γέφυρα, ἢ γέφυρα, τὴ Τρίχας τὸ γεφύρι,
 περὰντα μαστόρ' ἔχιζαν κ' ἔξηντα μαθητάδ'·
 ἴβαν τὴν μέραν ἔχιζαν κι ἀποβραδὶς χαλαοῦν.
 μοιρολογοῦνε οἱ μαστόρ', κλαίγ'νε τὰ μαθητάδ'
 αἰ ἀτός ὁ πρωτομάστορας βάρυν καρδίαν ἔχει.
 Ἔρθεν φωνὴν ἀπὸ βαθῆ ἔς σοῦ γεφυρὶ τὸ σκοῦλος;²⁾
 - «Ντὸ δεῖς με,³⁾ πρωτομάστορα, καὶ στένω τὸ γεφύρι;»
 - «Ἄν δίγω σε τὸν κύρη μου, ἄλλον κύρην πάλ' κ' ἔχω,
 ἂν δίγω σε τὴν μάννα μου, ἄλλεν μάνναν πάλ' κ' ἔχω,
 ἂν δίγω σε τὸν ἀδελφὸ μ', ἄλλ' ἀδελφὸν πάλ' κ' ἔχω,
 ἂν δίγω σε τὴν κάλην μου, καλύτερην εὐρίκω».
 Κόμαν ἔς σὸ σπιτὶν κ' ἔφτασεν, ἔς σὸ μεσοχάμ' κ' ἔκάτσεν,⁴⁾
 τὴν κάλην αἰτ' ἐπέντεσεν ἄπάν' ἔς σὸ σταυροδρόμιν.
 - «Καλῶς τὸν πρωτομάστοραν καὶ ντ' εἶς κ' εἶσαι φλιμμένος;»
 - «Ἐροῦθα⁵⁾ τὸ τζακούτι⁶⁾ μου ἔς σὸ μέγαν τὴν καμάραν
 το' ἔμπαιν'⁷⁾ κ' ἔβγαίν' καὶ φέρ' μ' αἶτο, νὰ στένω τὸ γεφύρι;»
 - «Κόμαν τὸν Γιάννην κ' ἔλουσα καὶ ἔς σὸ κουίν'⁸⁾ κ' ἔθέκα⁹⁾
 κόμαν τὰ χτήνη κ' ἔλμεξα καὶ ἔς σὸ μαντριν' κ' ἔφέκα,¹⁰⁾
 κόμαν τὸ ζ'μάριν κ' ἔζ'μωσα καὶ τὸ φούρνιν κ' ἔποικα,¹¹⁾
 κόμαν τὴν αὐλῶν κ' ἔπλωσα καὶ ἔς σὸ νερόν κ' ἔπηγα.
 Κι ἂν ἔν' καὶ ντὸ ἀλληγορεῖς¹²⁾ περμέσον,¹³⁾ χαιτ', ὡς πᾶμε

1) ἔκδ. Παρ.: διαβάται. 2) σκοῦλος. 3) τί μοῦ εἶδεις; 4) εὐρί, δίν. 5) ἔκδ.
 ρ.: μισοχάμ' ἀπόμτ δίν εἶχε πρῶτα εἰς τὸ σπιτὶ, εἰς τὸ πρῶτον δίν εἶχε καθίσει
 κατ'ἦν (σὺντορε) τὸν ἀπὸ τὴν. 6) ἔρριφα, μοῦ ἔπει. 8) ἢ σφύρα. 9) ποῖος
 10) ἔκδ. Παρ.: κούιναν. 11) ἀπόμτ τὸν Γιάννην δίν ἔλουσα, δίν τὸν ἔλουσα
 κούιναν. 12) τὸ ζῆα δίν ἔμειλα καὶ εἰς τὸ μαντρί δίν τὸ ἔλουσα. 13) ἀπόμτ τὸ
 δίν ἔζ'μωσα καὶ δίν ἔκαμα (δίν ἔκαμα) τὸν φούρνιν. 14) βράζωται. 15) περμιται.

- ἐγὼ μπαίνω, ἐγὼ βγαίνω καὶ παίρνω τὸ ἄδακρυτὶ σ'».
 Ἐφόρεον κ' ἐνέλλαξεν κ' ἐχπάστεν κ' ἐχ' καὶ πάει.¹
 Ἐχάρανε ὄλ' οἱ μαστόρ' κι ὄλα τὰ μαθειάδα.
 25 Σεράντα πῆχες κατηβαίν' μὲ καρδῶν χαρεμένην,
 κι ἄλλα σεράντα κατηβαίν' καὶ οἴτῃ κλαίει καὶ λέει
 - «Ἄμον ντὸ τρέμ' ἡ καρδᾶ μου, νὰ τρέμη τὸ γεφύρι,
 καὶ ἄμον ντὸ τρέμ' τὰ γόνατά μ', νὰ τρέμ'νε καὶ οἱ δαβᾶτοι». -
 «Εὐχέθ', κόρη, εὐχέθ', κόρη, εὐχέθ', μὴ καταρᾶσαι.
 30 Ἔεις ἀδελφὸν ἔς σὴν ξενιτᾶν καὶ ἔρχεται δαβαίνει». -
 «Ἄμον ντὸ στέκ' ἡ καρδᾶ μου, νὰ στέκη τὸ γεφύρι,
 κι ἄμον ντὸ στέκ'ν' τὰ γόνατά μ', νὰ στέκ'νε κ' οἱ δαβᾶτοι,
 κ' ἔχω ἀδελφὸν ἔς σὴν ξενιτᾶν καὶ ἔρχεται δαβαίνει».

Πότις: - Λαογ., τόμ. 9 (1926 28),
 σ. 602 - 603 (Ἀθ. Ἰ. Παυσοπίδης).

Δ'.

Ἡ κατωτέρω Κυπριακὴ παραλλαγή, διαμορφωθείσα προφανῶς ὑπὸ ποιητῆρα, ἔχει ἐπικὸν πλάτος.

- Κάτω ἔς τοὺς πέντε ποταμούς, κάτω ἔς τοὺς πέντε δρόμους
 γιοφύριν ἔμ' ἔμ' πού χιτίζετον μὲ δώδεκα καμάρες.
 Ὀλημερίς ἐχίτιζαν το τσ' ὄλονυχτὶς ἐχάλαν.
 Ἦρτεν βουλή πού τὸν Θεὸν ἱζαὶ πού τοὺς ἀρχαντζέλους.
 5 μὲν βάλῃ πού τὸ γένος του, ἔμ' γιοφύρι ἔν κρατίζει.¹
 Ἐπῆεν εἰς τὴν μάνναν του τσ' ἦταν πολλὰ γλιμμένος,²
 γλιμμένος ἱζαὶ βαρύκαρτος ἱζαὶ παραπονημένος.
 - «Εἰντὰ ἴδεις,³ γιέ μου, μονογιέ, ἱζ' εἶσαι πολλὰ γλιμμένος,
 γλιμμένος ἱζαὶ βαρύκαρτος ἱζαὶ παραπονημένος;»
 10 - «Μάννα, Ἦρτεν βουλή πού τὸν Θεὸν ἱζαὶ πού τοὺς ἀρχαντζέλους
 μὲν βάλω πού τὸ γένος μου γιοφύριν ἔν κρατίζει». -
 - «Νὰ βάλῃς τὴν μαννίτσαν σου, μαννίτσαν ἔν ἡύρσκοεις,
 νὰ βάλῃς τὸν ἱζυρούλλην σου, ἱζυρούλλην ἔν ἡύρσκοεις,
 νὰ βάλῃς τὴν ἀρφούλλαν σου, ἄρφούλλαν ἔν ἡύρσκοεις,
 15 νὰ βάλῃς τὸν ἀρφούλλην σου, ἄρφούλλην ἔν ἡύρσκοεις,
 νὰ βάλῃς τὴν καλίτσαν σου, καλλύττερὴν ἡύρσκοεις». -
 Μηνᾶ, μηνᾶ μηνύματα ἔς τὴν Μαρουλλοῦν ἱζαὶ πάσι.

1) ἱκετεύει καὶ παρακαλεῖ. 2) ἰνῶ. 3) καθὼς ἔταν. 4) εἶσαι. 5) εἰς μὲν βάλῃς (μὴ ἱκετεύει) ἀπὸ τὴν εὐνομένην του. 6) εἰς στερητικῶς. 7) ὀλημερίς. 8) εἰ ἔχεις. 9) τὸν πατέρα σου. 10) εἰς. 11) τὸν ἀδελφοῦν σου. 12) τὸν ἀδελφοῦν σου. 13) τὴν καλὴν σου, τὴν σύζυγον.

- «Έλα νά πάμεν, Μαρουλλοῦ, τζ' ὁ μάστορας οὐ θέλει».
 - «Ἐφές ἤμουν 'ς τὸν μάστορα, οἴμμερον εἶντα μὲ θέλει;
 Ἐάν μὲ θέλῃ γιὰ χορῶν, νά πκιάω τὰ κουτάλια,¹
 ἄν μὲ θέλῃ γιὰ παρπερκόν,² νά πκιάω τὰ ξουράφκια».
 - «Έλα νά πάμεν, Μαρουλλοῦ, τζ' ὁ, τι τζ' ἄν θέλῃς πκιάσε».
 - «Σαρώννω σας, αὐλάες μου,³ μείνετε σαρωμένες,
 ζυμώννω σας, ψουμάτζια μου, μείνετε ζυωμένα,
 κλειδώννω σας, σεντοῦτζια μου, μείνετε κλειδωμένα,
 τζοιμίζω σε, μαωράτζι μου, τζαὶ μείνε τζοιμισμένον».
 Εμπέηκεν τζ' ἐφόρησεν ροῦχα τῆς φορηθῆς της,
 μὲ μακρὰ μὴ κοντὰ ἶσα τῆς ἐλιτσῆς της.⁴
 Πουπάνω χόρησεν⁵ χρυσά, πουκάτω χρυσταλλένα,
 τέλια τὰ πουκανώτερα,⁶ χρυσά, μαλαματένια,
 χρυσὸν μῆλὸν ἔμ πού⁷ πκισεν τζαὶ παίξει το τζαὶ πάει.
 Τζαὶ σὰν ἐβκέην τοῦ σκαλιοῦ,⁸ ἔσεισιν τζ' ἐλυτσίτην,
 σὰν ἐκατέην τοῦ σκαλιοῦ, ἐψιλοκανατζίστην.⁹
 Πού τὸν χωρεῖ¹⁰ τὸν μάστοραν, ἐπκιάσιν ἢ φωνή της.
 - «Εἶντα μὲ θέλεις, μάστορα, τζ' ἐμήνυσές μου νά 'ρω;»
 - «Ἡ ἄρραβῶνα μου¹¹ ππικσεν ἔδ' ἀ μέσα 'ς τὸ γιοφύριν».
 - «Τζαὶ κόψε τὰ μαλλετζια μου τὰ 'ξηνταπηχαμάτα¹²
 κάμε ἕναν ὄθωιν μιζόν¹³ τζ' ἕναν ὄθωιν μεγάλον,
 τζαὶ μόσκαλα¹⁴ νά δῆσῃς με τζαὶ νά μὲ κατεβάσῃς».
 Τζαὶ κόφκει τὰ μαλλετζια της τὰ 'ξηνταπηχαμάτα¹⁵
 κάμνει ἕναν ὄθωιν μιζίν τζ' ἕναν ὄθωιν μεγάλον
 τζαὶ μόσκαλα τὴν ἔδῃσεν κάτω τὴν κατεβάζει,
 τζαὶ τρεῖς γύρους ἔμ πού¹⁶ ἔδωσε, τίποτες 'έν πύρίσκει.
 - «Ταύρα με πάνω, μάστορα, τζαὶ τίποτες 'έν ἡῦρα».
 - «Ξαναδίπλασ' του ἄλλο τρεῖς, πέρκιμου¹⁷ τῆ συμπλάσῃς».¹⁸
 Ξαναδιπλάζει ἄλλο τρεῖς, ἔβριν τοῦ δράκου πκιάννει.
 - «Ταύρα με πάνω, μάστορα, τζαὶ τίποτες 'έν ἡῦρα».
 - «Γιὰ τζεῖνον σ' ἐκατέβασα τζαὶ δι¹⁹ νά σὲ βγάλω.
 Φέρτε χαλλίτζια τζαὶ πηλὸν τὴν Μαρουλλοῦν νά χτίσω».
 - «Τζαὶ πόμεινέ μου, μάστορα, νά σοῦ ξανασυντύχω».²⁰
 Ταύρα με πάνω, μάστορα, τζ' ἔχω ψουμίν 'ς τὴν σκάφην».
 - «Ἐοῦ ἔμ²¹ πού τὰ ζῦψωσες, ἄλλῃ ἄς τὰ φουρνίσῃ».

1) τὰ κουτάλια. 2) διὰ τὸ παρπερκόν, κερκίον. 3) αὐλάι μου. 4) τοῦ ἀναστή-
 τῆς. 5) ἐφόρησεν. 6) λεπτά μαλλετζια σώματα τὰ πὸ ἰπάνω. 7) ἀπὸ τὴν σκάλαν
 τοῦ. 8) ἐκατέβασεν ἐαυτὴν. 9) θωρεῖ, βλίπτει. 10) μικρόν. 11) ἀπὸ τὴν μασχά-
 12) ἔσως. 13) νά τὴν συνεπείξῃς ἰσθ. Παρ. τῆς ἡμετέρας. 14) ἔμ. 15) νά
 σφαιρίσῃ.

- Φέρτε χαλλίτζια τζαί πηλόν την Μαρουλλοῦν νά χτίσω». - «Τζαί πόμεινέ μου, μάστορα, νά σοῦ ξανασουντύχω.
- 55 Ταύρα με πάνω, μάστορα, τζ' ἔχω μωρὸν ἔς τὴν σκάφην». - «Ἐοῦ ἔμ πού τὸ γέννησες, ἄλλη ἄς τὸ νεώση. Φέρτε χαλλίτζια τζαί πηλόν την Μαρουλλοῦν νά χτίσω». - «Τζαί πόμεινέ μου, μάστορα, νά σοῦ ξανασουντύχω. Τρεῖς ἀερφάες ἤμασιν τζ' οἱ τρεῖς γιοφύριν χτίσαν'
- 60 ἢ μιὰ χτίζει τὸν Γαλατᾶν, ἢ ἄλλη τὸν Ἀφρίτην, τζ' ἢ τρίτη ἢ μιαλλύτερη τῆς Τρίχας τὸ γιοφύριν. Νά ράσσουν' πού τὸ γένος μου, νά ράσσουν, νά περνοῦσιν, νά ράσσουν πὸ τὸ γένος σου, νά γύρνουν, νά κρεμνοῦσιν». Τζαί μιὰν Ἀγίαν Τζεγκατζήν, χριστιανὴν ἡμέραν.
- 65 ἔράσσαν' πού τὸ γένος τῆς, ἔράσσαν τζ' ἔπερνοῦσαν, ἔράσσαν πού τὸ γένος του τζ' ἔγύρναν τζ' ἔκρεμνοῦσαν.

Κέπρος (Μίγκλιτσοσ). - Λοσγρ., τόμ. 6 (1917/18)
σ. 600-602 (Νρ. Γ. Παντελίδης).

ΛΟΜΙΝΑ ΣΑΜΙΟΥ ἔχε γειώ ποινογιώ

ΣΑΡΑΪΤΑ ΠΕΡΙΤΕ ΜΑΣΤΟΡΟΙ (Μακεδονίας)

Στορτα πίνε μάστορα, μετέκια μου
κ' ἔχ' ἔστ' ἀεὶ μετέκια μου, πού πὲς καρδιά κε, μὲ...

Κούτα ν' ἔχ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' μετέκια μου
κ' ἔστ' ἀεὶ μετέκια μου, πού πὲς καρδιά κε, μὲ...

Ἦν' ἔστ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' μετέκια μου
κ' ἔστ' ἀεὶ μετέκια μου, πού πὲς καρδιά κε, μὲ...

Πελλέ: κ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' μετέκια μου
κ' ἔστ' ἀεὶ μετέκια μου, πού πὲς καρδιά κε, μὲ...

Δι: κ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' μετέκια μου
κ' ἔστ' ἀεὶ μετέκια μου, πού πὲς καρδιά κε, μὲ...

Με: κ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' μετέκια μου
κ' ἔστ' ἀεὶ μετέκια μου, πού πὲς καρδιά κε, μὲ...

Ἄν' ἔστ' ἔστ' ἔστ' ἔστ' μετέκια μου
κ' ἔστ' ἀεὶ μετέκια μου, πού πὲς καρδιά κε, μὲ...

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iară vin în cale,
Se cobor la vale
3 Trei turme de miel,
Cu trei ciobănei,
Unu-i moldovan,
Unu-i ungurean
Și unu-i vrancean.
10 Iar cel ungurean
Și cu cel vrancean,
Mări, se vorbiră,
Ei se sfătuiră
Pe l-apus de soare
15 Ca să mi-l omoare
Pe cel moldovan,
Că-i mai ortoman
Ș-are oi mai multe,
Mîndre și cornute,
20 Și cai învățați,
Și cini mai bărbați.
Dar cea mioriță,
Cu lină plăviță,
De trei zile-ncoace
25 Gura nu-i mai tace,
Iarba nu-i mai place.
— Mioriță laie,
Laie, bucălaie,
De trei zile-ncoace

30 Gura nu-ți mai tace!
Ori iarba nu-ți place,
Ori ești bolnăvioară,
Drăguță mioară?
— Drăguțele bace,
35 Dă-ți oile-ncoace,
La negru zăvoi,
Că-i iarbă de noi
Și umbră de voi.
Stăpîne, stăpîne,
40 Îți cheamă ș-un cîne,
Cel mai bărbătesc
Și cel mai frățesc,
Că l-apus de soare
Vreau să mi te-omoare
45 Baciul ungurean
Și cu cel vrancean!
— Oiță birsană,
De ești nădăvănană,
Și de-a fi să mor
50 În cîmp de mohor,
Să spui lui vrancean
Și lui ungurean
Ca să mă îngroape
Aice, pe-aproape,
55 În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi;
În dosul stîinii,
Să-mi aud cîinii.
Aste să le spui,
60 Iar la cap să-mi poi
Fluieraș de fag,
Mult zice cu drag;
Fluieraș de os,
Mult zice duios;
65 Fluieraș de soc,
Mult zice cu foc!
Vintul, cînd a bate,
Prin ele-a răzbate
Ș-oile ș-or strînge,
70 Pe mine m-or plînge
Cu lacrimi de sînge!
Iar tu de omor

464

Să nu le spui lor.
Să le spui curat
75 Că m-am însurat
C-o mindră crîiasă,
A lumii mirceașă;
Că la nunta mea
A căzut o stea;
80 Soarele și luna
Mi-au ținut cununa.
Brazii și pălînași
I-am avut nuntași,
Preoți, munții mari,
85 Pășări, lăutari,
Pășărele mii,
Și stele făclii!
Iar dacă-i cîri,
Dacă-i intrîini
90 Măicuță bitrină,
Că briul de lină,
Din ochi lăcerimînd,
Pe toți a alergînd,
De toți întrebînd
95 Și la toți zîcînd:
* Cine-a cunoscut,
Cine mi-a văzut
Mîndru ciobănel,
100 Tras print-un inel?
Fețișoara lui,
Spuma lapteului;
Mustățioara lui,
Spicul grîului;
105 Perişorul lui,
Peana corbului;
Ochişorii lui,
Mura cîmpului?
* Tu, mioara mea,
Să te-nduri de ea
110 Și-i spune curat
Că m-am însurat
C-o fată de crai,
Pe-o gură de rai.
Iar la cea măicuță
115 Să nu spui, drăguță,
Că la nunta mea
A căzut o stea,
C-am avut nuntași
Brazii și pălînași,
120 Preoți, munții mari,
Pășări, lăutari,
Pășărele mii,
Și stele făclii!

A. T. 1964, nr. 1-2

In poiana mare,
Cea pură de vale,
Trei cirduri de miei,
Cu trei ciobănei;
5 Doi sint tîngerei
Și mai sprintenei,
Unul mai bătrîn,
Și e mai strejin.
Cînd la munți suiau,
10 Doi mi se vorbeau
Și se socoteau,
Iîndecă ei sint veri
Și juri in puteri,
Pe strein-s-omoară,
15 Cînd are comoară,
Are oi mai grase,
Cu mițe frumoase,
Și cai mai dedași,
20 Și cini mai turbăși,
Punî incommendași.
Cel strein pîrea,
Apoi că grăia:

466

— Mică miorică,
Dragă ochetă,
25 Coarne răscuite,
Unghii poicite,
Lațe de argînt
Tîrîi pe pămînt,
Una dîintr-o inie,
30 Ce poate să fie?
De trei zile-ncoace
Gura nu-ți mai tace,
Cei de capul tău
Sau ce e de-al meu?
35 Miorica grăia:
— De mai asculta,
Nu-i de capul meu,
Cîi de capul tău,
Că am auzit
40 Pînă s-au vorbit
Ai tîi orteci,
Ce-s mai tinerei,
Ca să mi te-omoară
Pentru-a ta comoară
45 Oîțe mai grase,
Cu mițe frumoase,
Și cai mai dedași,
Și cini mai turbăși,
Bani incommendași.
50 Streinul se înfră
Și se supăra,
Apoi le grăia:
— Voi, ortecii mei,
Ciobani tinerei,
55 Voi că vă vorbiți
Să mă omoriți.
Cînd le nu lăsați,
Voi să mă-ngropați
In strunga oilor,
60 In jocul mieilor;
Buciumașul meu,
Drag sufletul meu,
Voi să mi-l duceți
65 Și să mi-l puneți
Pe virful de stîni,

467

Stîna, la fîntînă;
Fluierașul meu,
Drag sufletul meu,
70 Voi să mi-l luați
Și să mi-l legați
La cea stînișoară,
La incheietoare,
Viutul cînd s-o-nfla,
Ele vor sufla,
75 Oile s-or strînge,
Ele mă vor plînge;
Cele mai mărunte
M-or plînge pe, munte,
Cele mărgioare,
80 Mai prin văioare,
Iară cele șchioape,
Prin rituri și groape,
Ș-apoi cei cirlani,
Tot prin bolovani,
85 Vîncea mare venea,
Ciobanii cobora
De pe virf de munte
Pe plai înainte,
Trei nu mai erau,
90 Doi se orticeau.
O babă bătrînă,
Cu rochie de lînă,
Cu leiu de cămilă,
Cu zeghe de mițe
95 Cusută-n trei îțe,
De grăbit grăbea,
De suit suia,
Din dragă-ndrugînd,
De fu întrebînd:
100 — Ciobăneii mei,
Pe unde-ați munit,
Pe unde-ați vînt,
Doarș ați văzut
105 Pe fu-mi pierdut?
— Că nu l-am văzut,
Nu l-am cunoscut.
— Ochișorii lui,
Raza soarelui,
110 Sprîncelele lui,
Pana corbului,
Și cam-nălticel,
Că un brădicel,
Și cam frumușel,
115 Că un crînișel.
— El că e la stîniș,
Stîna, la fîntînă,
Mama că grăia:
— De n-o fi așa,
120 Atunci mă rog eu
Să dea Dumnezeu
O ploaie cu vînt,
Trăsnet pe pămînt,
Și să vă trăsnească,
125 Să vă prăpădească
Cirdul jumătate,
Pe voi într-altă parte!

COLINDA

În vîntul muntelui
 Hai lerul doamnei
 Tot sînt urei pîcurărași
 Tot pe unul i-au mînat,
 Să întoarcă oile.
 Din oile le-ntoreca,
 Cei doi legea i-o făcea:
 Ori să-l puste, ori să-l taie.
 — Ho, ho, ho, nu mă pușcași,
 Ci pe mine m-astupași
 În turiful oilor,
 În jocușul micilor,
 S-aud oile zberind

Și mînușii tropotind
 Pe mine pîmînt nu pușcași
 Numai dragă gluga mea,
 Fluierul, după cîntec,
 Cînd vîntul a vîjîi,
 Fluierul meu a hori,
 Cînd vîntușul a sufla,
 Fluierul meu a cînta
 Celo două oi cornute,
 Mîndru m-or cînta pe munte,
 Oile cele bălăi
 Mîndru m-or cînta pe văi

Inf.: Emil Dobro, f. v.
 Com. Mîșca, r. Lăpuș, reg. Maramureș.
 Culeg.: D. Cocșiu („Albina”, 38 (1935), nr. 49).
 Data: 1929.

Sus în vîntul muntelui,
 Supt crucea brădului
 Sînt doi trei pîcurărași
 Ca oile după ei:
 Pe cel mai mic în mînat,
 Să d-întoarcă oile.
 Oile le-au d-întornat,
 Lui grî lege i-au pusat:
 O să-l țere-o să-l împuste
 O să-l pușcă în trei lîpuse.
 El au strigat cătră ei:
 O dragi frățiori mei!
 He să nîmplă să mor eu,
 Săpași-mi moartînial meu
 Nu în verde înterim,
 Ci 'ntre morți voi fi strein.
 Ci 'n staulu oilor,
 În jocușu micilor.
 O drag fluerășul meu,
 Înăeși il la capul meu:
 Cînd or sînta vîntușu grele,
 Să-mi fluere hori de jefle.
 Și dragilor oi cornute!
 Cum mi-ți căuta prin munte!
 Și dragilor micioșei,
 Cum mi-ți căuta prin văi!
 (Refr.: Oi țeno, țeno!)

7.)

Oben an der Bergspitze,
 Unter dem Tannenkreuzchen
 Ziehen vorbei drei Schafkisten
 Mit ihren Schafen;
 Den jüngsten schicken sie (fort),
 Damit er seine Schafe zurücktreibe
 Er hat die Schafe zurückgezrieben,
 (Und) man sprach über ihn ein schwarzes Urteil
 Zerschütten oder erschossen
 Oder auf drei Pfähle gezogen soll er werden.
 Er rief ihnen zu:
 — O, meine geliebten Brüder!
 Wenn ich sterben soll,
 Grabt mir mein Grab
 Nicht in den grünen Friedhof,
 Denn ich wäre unter den Toten wie ein Fremdling,
 Sondern in den Schafstall,
 Wo die Lämmer ihr Spielchen treiben
 O, meine geliebte Hirtenluste,
 Legt mir sie zu Haupten;
 Wenn der heilige Wind bläst,
 Soll sie mir trädliche Lieder flöten
 Meine geliebten Wäuder!
 Wie werdet ihr über die Berge blicken!
 Meine geliebten Lammlein,
 Wie werdet ihr durch die Täler blicken!
 (Refr. ?)

*) Eigenthümlich aus Balladen-Text.

ПОРЕКЛО И ЗНАЧЕЊЕ РЕЧИ „ТОЊА“, „ТАЊА“

Реч „тања“ односно „тоња“ је словенског порекла. Она се употребљава у неким словенским, затим у мађарском и у румунском језику. Према М. Фазмеру (M. Vasmer) „тоња“, „место где се бацајује алов (рибарска мрежа)“ долази од »торпъ« или »торпиа« а везано је са „топитъ“.¹

С обзиром да је реч „тања“ односно „тоња“ словенског порекла, приказ њених значења треба да отпочне са језицима оних словенских народа у којима се она појављује, чиме ће се уједно оцртати и круг у коме се она простира. Одмах треба рећи да она, у свих словенских народа код којих се појављује, има, мање или више, исто или слично значење. Тако у руском језику „мѳня“ означава рибарење, рибарско станиште (табор, логориште), и само место где се лови риба; „монскáя избушка“ је рибарска кућа, а „мѳнникъ, мѳншикъ, мѳншикъ“ је домаћин рибарске куће, уопште, рибар на тањи.² Украјинско »тоња« означава „место где се бацају рибарске мреже“, „опасно, дубоко место“ (у води).³ У језику Срба на Лабу, »топ« означава „место без дна у води, Бару, глиб“.⁴ Словачка »тона« означава „тиху и дубоку воду у реци“⁵, а чешко »tune«, као и пољско »тоњ«, »tonia«,

¹ M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, III, Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg, 1958, код речи „мѳня“.

² В. Даль, Толковый словарь Живаго великорусского языка, С. Петербург — Москва, 1882, код речи „тоња“.

³ M. Vasmer, исто.

⁴ Исто; P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, III, Zagreb, код речи „Србин“

⁵ F. Pustai, Tanya szavunk jelentéstörténeti kérdései, у књ. A. Magyar tanya — rendszer multja, Budapest, 1980, 68 (напомена под бројем 8).

„место где се риба лови“⁶7. Од јужнословенских језика ову реч познају српскохрватски и словеначки. У српскохрватском језику „тања“ је „велики алов“ — Земун (Босић); „тањарење“ је ловљење великим аловом, тамо где су „јаче воде“ — Земун (Босић; „тањарити“ значи „ловити аловом“. — „То се тањари, по нашки каже, моношторачки. Тањаримо сад, тање правимо“.⁸ „Тања“ је и забачена и на обалу извучена рибарска мрежа „алов тањарац“, којим се у Војводини „тањари“ односно риба лови.⁹ „Тоњ“ је „место где вода не тече“; а „тоња“ или „тоња вода“ су извесна дубока места на којима се једва опажа да вода тече.¹⁰ Осим тога „тања“ је „мјесто гдје се риба сунти“ (Срем), а „тањар“ је „рибар који је на тањи“¹¹ Изузев поменутих, „тања“ у српскохрватском језику означава и „ситницу, маленкост“.¹² На словеначком језику „тоња“ представља „дубоко место у води, вир; локву, каљугу; бару“¹³, глиб, мочвару.¹⁴

Мађарски научници често пишу о систему салашких и мајурских насеља, па у оквиру тога и

⁶ М. Vasmer, исто; Ф. Миклошич — В. Николскиј — С. Новакович — А. Маценадер — А. Брюкнер, Краткиј словарь шести словянскихъ языковъ, С. Петербург и Москва, 1885, код речи »tune«.

⁷ М. Vasmer, исто; Ф. Миклошич — В. Николскиј — С. Новакович — А. Маценадер — А. Брюкнер, н.д., код речи »miejsce polowu ryb« (843), »мoнѧ« (842).

⁸ В. Михајловић — Г. Вуковић, Српскохрватска лексика рибарства, Нови Сад, 1977, код речи „тања“, „тањарење“, „тањарити“.

⁹ М. Босић, Рибарске справе и алати у Војводини, Посебна издања — монографије Рада војвођанских музеја, 27, Нови Сад, 1981, 10—15.

¹⁰ В. Михајловић — Г. Вуковић, н.д., код речи „тоњ“, „тоња“, „тоња вода“.

¹¹ В. Караџић, Српски рјечник, Београд, 1935, код речи „тања“, „тањар“. Исто наводи и Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, svezak 75, Загреб, 1962, код речи »taña«, »tañar«.

¹² Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, код речи »taña«; Р. Skok, н.д., код речи »tanja«.

¹³ S. Škerlj — R. Aleksić — V. Latković, Slovenačko-srpskohrvatski rečnik, Београд, 1964, код речи „тоња“.

¹⁴ М. Vasmer, исто.

о пореклу и значењу речи „тања“¹⁵. Чини се да најбољу синтезу историјског развоја и значења речи „тања“ даје Ференц Пустай у већ помињаном раду: „питања историје и значења речи „тања“ („салаш“, „земљиште“ и друго) дотиче само у оном смислу у коме се оне везују за историју и значење речи „тања“. Према Пустайју, ова реч има шест основних значења у мађарском језику. Приказаћемо их редом, онако како их износи сам аутор, да бисмо их касније могли упоредити са значењима која ова реч има у словенским језицима.

Прво, „тања“ означава „место за риболов“, прецизније, „онај део воде из којег се риба може уловити једним избацавањем мреже за извлачење“, рибарску мрежу, „место погодно за бацање тање“ (мреже). Овој групи значења припада и најстарији историјски помен речи „тања“ (писмо краља Иштвана датирано у Бакоњу 1937. године).

Друго, „тања“ представља „дубоку воду, вир“. Ово значење Пустай користи да изнесе претпоставку о источно-словенском пореклу речи. „Словенско порекло речи су већ одавно спознали и доказали. Међутим, и даље остаје неизван одговор на питање, који је словенски језик био тај из кога је непосредно преузета. Околност да се у древна времена та реч користила у значењу „место за риболов“ указује у правцу источно-словенских језика; с друге стране, евентуална примарност значења „дубока вода; вир“ допушта и другачије оријентисане претпоставке. „Дубока вода; вир“ се такође непосредно везује за појмовни

¹⁵ Видети: I. Kniezsa, A Magyar Nyelv Szlav Jövevény-szavai, I kötet, 1. rész, Budapest, 1955, kod reči »tanya«; Új Magyar Lexikon, 6(s-z), Budapest, 1962, kod reči »tanya«; Magyar Értelmező Kéziszótár, Budapest, 1972, kod reči »tanya«; F. Erdei, Magyar szállások, Budapest, 1976, 15—16; A Magyar Nyelv Értelmező Szótara, 6 (Sz—Ty), Budapest, 1980, kod reči »tanya«, »tanyacsoport«, »tanyafalu«, »tanyaház«, »tanyasi«, »tanyavilág«; Magyar Néprajzi Lexikon, 5 (Sz—Zs), Budapest, 1982, kod reči »tanya«, »tanyabokor«, »tanyakalászat«, »tanyai iskola«, »tanyakerdes«, »tanyaközpont«, »tanyaköszeg«, »tanyás«, »tanyasor«.

круг риболова; међу риболовним локацијама покрај делова са дубоким водама набрајали су и вирове, о којима су водили евиденцију“.¹⁶

Треће, „тања“ у 16. веку означава „(рибље) језеро“, а у многим документима из старијих времена служи као еквивалент речи „*piscina*“, која означава „(рибље) језеро“, „рибњак, бару, посуду за воду, појилиште итд.“.

Аутор с правом истиче да четврто значење речи „тања“, „место пребивалишта; рибарска колиба; пастирско склониште, општина, мало насеље у атару трговишта, које се састоји од стамбене зграде и економских зграда итд.“ представља најбитнији део историјске, насеобинско-историјске и етнолошке проблематике *тање*.¹⁷ Лако се може запознати да се у овој групи значења јављају оба значења која се могу констатовати и код значења речи „салаш“, а која се, у смислу изворности и времена настанка могу означити као примарно и секундарно. У складу са тим, изворније значење „салаша“ је — пастирско склониште од дасака, колиба, док у потоњем смислу он представља сталније или стално настањено место боравка људи и стоке, засновано на ратарско-сточарском начину привређивања. У случају „тање“, овој „подели“ одговара: пастирско склониште, с једне, и насеље у атару трговишта, које се састоји од стамбене зграде и економских зграда, са друге стране. На основу тога се већ сада може извести закључак, уколико су Пустаијева извођења тачна, да су у мађарском језику „салаш“ и „тања“ синоними за оба значења: савремено насеље које почива на ратарско-сточарској производњи, и (пастирска) колиба од дасака, за коју се у већини других језика (српскохрватски, бугарски, словачки, пољски, чешки, украјински, руски, турски, румунски, азејберцански) користио само израз „салаш“. Међутим, изузев овог питања, које се у суштини може свести на питање прелаза са пастирске колибе на ратарску тању, има још једно које је, чини се, бар у овом моменту прече, а на

¹⁶ F. Pustai, н.д. 61—62.

¹⁷ Исто, 62—63.

које упућује и сам аутор када констатује да се једно од најважнијих питања састоји у томе да се утврди када и како се историја значења „тање“ одвојила од рибарства. У том смислу истиче: „На овој прекретници нисмо у стању да са потребном детаљношћу и прецизношћу документујемо континуитет развитка значења. Треба, наиме, да претпоставимо да је круг значења израза „место за риболов“ и „салаш итд“, био повезан посредством значења „рибарске колибе“. То међутим можемо приказати тек с краја 19. века. Претпоставку везану за „рибарску колибу“ поткрепљује и оснажује и то, да је у почетку карактеристична стамбена зграда салаша, пољских вртова, тањи била колиба. Тек се у другој половини 18. века појављује кућа као знак процеса сталнијег насељавања. Хронолошки први, поуздани податак значења које се не односи на рибарство наводи се из 1693. године, а као непоуздан податак се обично наводи с почетка 16. века, са одређењем општег „места пребивалишта“.¹⁸

У овом контексту, у коме аутор говори о значењу речи „тања“ на релацији „место за риболов“ — „рибарска колиба“ — „ратарски салаш“, битно је истакнути и његова размишљања о значењу ове речи на релацији „пастирско пребивалиште“ односно „првенствено место, насеље са улогом држања и зимовања стоке“ — „земљорадничка, ораничка тања“. По његовом мишљењу овај процес, који је резултирао претварањем насеобина за држање стоке у земљорадничке тање, трајао је век и по, кроз цео 18. и прву половину 19. века. Тако се већ у многим подацима из прве половине 18. века тања означава као „такво атарско средиште, насеље пољопривредног рада, које је поглавито лети уједно и место пребивања оних који раде напољу“.¹⁹

Пето значење „тање“ је „земљиште, комал земље“. У том смислу она може да представља: а) „земљиште, порту градске куће“ и б) „земљишта (пустарских) пребивалишта зграда“. Разлику у

¹⁸ Исто, 63—64.

¹⁹ Исто, 64.

овим значењима изражавају и сложенице. Тако се за земљиште, порту куће у граду користи израз „кућна тања“ („háztanya“, „házi tanya“), а за земљиште, место пребивалишних зграда реч „салашка тања“ („szállástanya“).

И на крају, шесто значење „тање“ је „пријатељско друштво“.²⁰

Поменули смо већ да је ова реч позната и Румунима. Њихово „таниар“, поред „места пландовања стоке“ означава и „ораничку тању“.²¹ С обзиром да се са овим значењем реч среће још само код Мађара, може се претпоставити да су га Румуни преузели од њих.

Вратимо се, пре него што покушамо да изведемо неке општије закључке на основу анализе значења речи „тања“, на почетак овог рада. Тамо је било говора о значењу „тање“ код словенских народа. Ако се та значења упореде са значењима која ова реч има у мађарском језику, и која су, као што смо видели, много богатија, без обзира што је реч словенског порекла, онда се лако могу запазити два значења која су иста или слична код свих или већине поменутих народа, а везана су за неко место у води или за рибарење (место или средство рибарења, мрежа). Изузев овог, рекли бисмо: примарног, најопштијег круга значења, јављају се још три, ужа круга значења. Другом кругу значења припада „тања“ као место где бораве рибари, рибарско станиште (колиба). У овом значењу „тања“ се јавља код Руса, Мађара и (вероватно) Срба у Срему (по В. Карацићу). Кажемо „вероватно“ јер претпостављамо да Вукова „тања“ као „мјесто гдје се риба суши“ и „тањар“, „рибар који је на тањи“, подразумевају одређен, макар и врло једноставан, тип станишта. Уколико је ова претпоставка тачна, онда из ње произилази друга: Срби су ово значење преузели од Мађара, јер се оно не јавља не само у осталим јужнословенским језицима, него ни у оквиру српско-хрватског, изузев на подручју Срема, који је у прошлости био изложен директнијем утицају

²⁰ Исто, 65—67.

²¹ Исто, 69—70 (напомена под бројем 64).

мађарске културе него неки други јужнословенски крајеви у којима се говори српскохрватски језик. Трећем кругу припадају она значења у којима се „тања“ појављује као стамбено-пољопривредно средиште. У овом значењу она се јавља код Мађара и Румуна. И најзад, четврти круг значења, који је познат само у мађарском језику, јесте онај у коме „тања“ представља пастирско склониште (колибу). Промена у значењу „тање“, од пастирског склоништа до ратарске куће (набијене од земље) одиграла се са преласком са сточарског на земљораднички вид привребивања.

ТРИ ПРИЛОГА ИЗ НАРОДНОГ ЖИВОТА МАКЕДОНИЈЕ

1. СЕЛА У ОБЛАСТИ МАРИЈОВА

Маријово је висока, јединствено изолована и забачена област у СР Македонији. Лежи у средњем делу слива Црне реке, а између планина: Нице (врх Кајмакчалан — 2521 м) са југоистока; Селечке (1472 м) и Дрена (1684 м) са северо-запада. У југозападном и североисточном делу Маријова су две клисуре Црне реке — Скочивирска и Полошка клисура.

На тај начин Маријово је простор између удаљених градских насеља — Прилепа, Битоља, и Кавадара. Главна саобраћајна веза одржава се само са Прилепом, тржним и управним средиштем већег дела Маријова. Југоисточном ивицом ове области на планини Нице од ратова 1912-13. г. води део југословенско-грчке границе.

Маријово је изузетно лепо подручје наше земље у коме је природа задржала првобитну лепоту све до данас. Његови становници познати су под именом Маријовци и имају особито карактеристичне црте у ношњи, народном животу, обичајима, говору. О њима у околним областима приповедају се разне шаљиве приче са мотивима познатим већ код старих Абдерићана. Уопште становници Маријова су много друкчији од становника околних области. Томе су један од главних узрока друкчији географски положај и друкчија природна средина.

Године 1981. Маријово је имало свега 33 села. Та села су: Бешиште, Брник, Будинарци, Вепрчани, Витолиште, Врпско, Галиште, Гнилеш, Градешница, Груниште, Гуњаково, Дуње, Живово, Зовић, Кален, Клиново, Кокре, Крушица, Ивени, Маково, Манастир, Мрежичко, Орле, Пештани, Полог, Полчиште, Ракле, Рапеш, Рожден, Сливца, Скочивир, Старавина и Чаниште.

Раније број Маријовских села био је већи од данашњег. Та данас расељена села звала су се: Бзовић, Петалино, Мелница, Градиште, Чебрен, Коњарка и још нека друга. — У Маријову саобраћај увек је био јако отежан и стога ту се није могло развити градско насеље.

Већи део маријовских села лежи на терасистим заравнима са различитом надморском висином. Састоје се од родовских група кућа, које се зову по својим становницима, односно по њиховом презимену у множини, на пример: Бошњаковци, Котевци, Шиклевци, Дучевци, Мијаковци итд. Само у по неким селима разликују се горњи, средњи и доњи крај.

Сем тога ова села су мала, јер привредне прилике нису допуштале развитак већих насеља. Сувишак становништва исељавао се на летње сточарске станове или у ниже околне области (околина Прилепа, Битоља). Једно од највећих села десно од Црне реке је Витолиште, које је 1981. г. имало 189 домаћинстава. Лежи у проширењу Витолишке речице, где се завршава једини пут са аутобуским саобраћајем из правца Прилепа.

Према остацима материјалне културе Маријово је у средњем веку било добро насељено. У селима углавном је живело словенско становништво, које је основало данашња насеља. А као острва из тог општег етничког стања штрчали су планински масиви, склоништа романизованих староседелаца (Власи или Аромуни). Каснијим сточарским кретањима Словени су претапали и те становнике.

Из средњег века потичу поједини храмови (чувени Полошки манастир Св. Борба из XIV века), гробља, селишта и др. Сељаци причају легенде или истините догађаје који су везани за места од којих је остао по који видљиви траг на површини земље.

Како је и напред изнето: предеони је назив Маријово и од тога његови становници познати су под именом Маријовци. Приликом исељавања у друге области становници су задржавали то име.

Код становника Маријова била је изразита особина да се живи у већим задругама. Тако је

било не само до краја турске владавине 1912. г., већ и у међуратном периоду. Задруге су биле потребне ради одржавања у овом крају, а при екстензивној привреди: због потребе сточарства, ради земљорадње и ради заштите имања и живота. Поједине задруге и родови показивали су тежњу ка стварању братства. Међутим, овде није била формирана заједница племенског облика, као што је било, на пример, са Брсјацима и Мијацима у западном планинском делу Македоније.

Продор Турака крајем XIV века није изазвао радикалне миграционе промене у Маријову: ово подручје тада је очувало бројну сточарску групуацију. На то указују очувани стариначки родови. Маријовски сељаци радије су живели по својим шумовитим селима, него што би подносили турски зулум у варошима — Битољу и Прилепу.

Маријово је за све време дуге турске владавине имало и посебан положај. У њему Турци нису чврсто и у потпуности држали ситуацију у својим рукама. У таквим приликама овде никада није било насељених муслимана.

Према државним прописима из 1921., 1948. и 1961. г. маријовска села узета укупно карактеришу се непрекидним, али постепеним повећавањем броја домаћинстава: 1921. г. — свега 2.131, 1948. г. — свега 2.441 и 1961. г. — свега 2.658 домаћинстава. Тако је од 1921. до 1961. г. број домаћинстава повећан за 527 (годишње повећавање износило је по око 13 домаћинстава).

Међутим, иза тога стање се веома изменило у негативном смислу: од 1961. до 1981. г. укупан број домаћинстава у селима — услед интензивног иселавања у разне градове — нагло је опао. Према стању од 1961. г. број домаћинстава 1081. г. смањено се за 1.359. Тодине 1981. број домаћинстава у маријовским селима је далеко мањи од стања 1921. г.: цело Маријово 1981. г. имало је само 1.299 домаћинстава, а многа од њих старачка. Сада (1984. г.) тај број домаћинстава је још мањи. Од 1961. до 1981. г. годишње опадање износило је просечно 68 домаћинстава.

У наведеном периоду, 1961.—1981. г., нека маријовска села доведена су до фазе уништења. У

њима нема млађих становника, већ тамо постоје само сточарска домаћинства. Замрла је и свака привредна делатност. Таква села, на пример, су: Брник, Врпско, Галиште, Гнилеш, Груниште, Губаково, Манастир, Полог, Ракле и друга.

Наше савремено друштво, у свом брзом ходу ка прогресу, дужно је да води рачуна и о наведеном проблему у свима оним областима као што је и Маријово: не смеју се сасвим раселити области у којима живот у прошлости никада није престајао.

2. НАРОДНА ПРЕДАЊА ИЗ КРИВОПАЛАНАЧКОГ КРАЈА

I

У могућности сам да читаоцима „Расковника“ саопштим један број карактеристичних народних предања из типичне шопске области — Кривопаланачког краја. Поменути крај лежи у горњем делу слива Криве реке, главне притоке Пчиње. Предања су забележена у последњем моменту јер села и ове области убрзано се расељавају; становници прелазе у градове. То изазива знатне поремећаје у друштвеном животу села па и у чувању старих предања.¹

II

У планинском селу Гулинцу у северозападном делу Кривопаланачког краја, постоји род звани Алексинци. Од тог рода води порекло народни херој Југославије Христијан Тодоровски — Карпош. Христијан је рођен у Куманову од оца Анђела, тамо досељеног из Гулинца.

¹ Кривопаланачки крај у географским границама има 57 сеоских насеља. На овом месту топло захваљујем љубазним домаћинима код којих сам био приман приликом теренског проучавања 1973. и 1975. г. Тада сам проучио сва сеоска насеља и порекло становништва у њима.

Прича се како су у Гулинцу била три брата: Анђел, Јосим и Тодос. Анђел се иселио у Куманово, Јосим се иселио у кумановско село Осиче, док је Тодос остао у Гулинцу.

Десно од Криве реке у атару села Куклице, распадањем конгломерата и денудационим процесима, створени су бројни и интересантни стубови. Ти стубови су веома различити по облику и висини. Делују веома импресивно. Мештани поменуће стубове називају кукли (лутке), па је по њима село добило име Куклица.

Опште је предање да је поменуто село Куклица старо насеље, свакако средњевековно. Међутим, оно је услед исељавања пропало крајем XVII века. На место насеља и њива, шума је бујала на све стране. Село су око 1800. г. обновили нови досељеници. Стари исељеници из Куклице, како наводи народна традиција, отишли су далеко на југ, чак у Солун. Тамо су имали посебну тзв. Кукличку махалу. Те исељенике у Солуну сретали су преци данашњих сеоских родова када су тамо с јесени продавали овнове и јарчеве („тамо наодили стари Кукличани“).

Предање је: да сва данашња домаћинства у поменутом селу Куклицци (свега 63) потичу од три досељене породице. Две су биле ромске (циганске), док је једна породица била словенска. Становници родова ромског порекла и данас имају тамнију боју коже. Један од тих родова су Токмаци. Око 1900. г., како је записао Ј. Цвијић, они су имали велику кућну задругу од 45 душа.²

На великом атару данашњег села Опила у прошлости је постојало и једно друго насеље. Звало се Прпеница. Касније оно је због нечега пропало. На месту Прпенице основано је млађе чифличко село Каваклија. Његова земља припадала је Турцима из Криве Паланке — Ризабегу, Асан-бегу и Јусли-бегу. Од 1912. г., када је Каваклија спала на 4 куће, она је ушла у састав Опиле.

² Ј. Цвијић: Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, књ. I, Београд 1906., стр. 189.

Два суседна села Мала и Голема Црцорија леже у широкој долини крај југословенско-бугарске границе. Прво село је на нижем долинском делу на југоистоку, док је друго село на вишем долинском делу на северозападу. Постоји предање: да су села Малу и Голему Црцорију основала два брата. Млађи брат се населио у М. Црцорији, док се старији брат населио у Г. Црцорији. Браћа Мал Црцорко и Голем Црцорко са оцем су досељени негде из Србије.

Село Луке је релативно веће насеље у горњем делу долине Киселичке реке, десне притоке Криве реке. То је у близини суседних области Горње Пчиње и Босиљградског крајишта. Данашње Луке основано је на почетку XIX века. Оснивачи су била три брата који су се због нечега овде доселили из села Лукова код Врања.³ Сви данашњи сеоски родови потичу од та три брата. Порекло становништва Луке из околине Врања дошло је до изражаја и у њиховом говору: једино у овом кривоपालаначком селу очуван је говор Врањског краја.

Према оскудном знању становника данашња села Талашманце и Тополовић некада су чинила једно насеље. То насеље је лежало на нижем земљишту — око ушћа Кратовске реке у Криву реку. Поменуто старо насеље касније се „растикало“; становници су саградили куће по околним брдима тамо где су имали сточарске колибе — „трла“. Отада потичу наведена два посебна села. Неки су ми наводили да је у старом селу „тепала чума“ и да је то био разлог што су се људи растурили по сточарским колибама.

Данашње село Дубровница (каже се и Добровница), које лежи северно од Криве Паланке, је релативно млађе насеље. Основали су га становници који су овде добегли из крајева у Србији, па из околине Куманова, и једно домаћинство дошло је са територије у суседној Бугарској. Говори се, да су преци појединих родова из старих крајева „бегали од давачки“. Овде су куће

³ Видети: Ј. Трифуноски: Врањска котлина, књ. II, Скопје 1963., стр. 130, 131.

имали на „скришни места“. Оснивање села изгледа да је било крајем XVIII или почетком XIX века. Центар Дубровнице представља Србиновска махала. Лежи на саставу трију речица. Околни становници, када иду у Србиновску махалу, кажу: „идемо у Дубровницу“.

Народна традиција наводи да је село Петраљица за време турске владавине страдало три пута: једном од куге, други пут од тешке „градобије“, док су трећи пут село запалили Турци. Паљење је настало због овога. Један спахија, приликом вршидбе, загледао се у лепу сеоску девојку. Због тога су браћа те девојке на самом гувну вилама убили спахију. Верује се да је тада Петраљица имала око 370 кућа. Све куће су запаљене по наредби турске власти. Једни исељеници из те старе Петраљице основали су истовремено село у околини Врања.

Поменуто село Петраљица увек је важило као црквено средиште за северни део области. Стога су из тог села потицали поједини свештеници. Данашњи је свештеник Јован Попов, стар 62 године. Раније су били свештеници његови преци: Тодосије, Јаћим и Димитрије. Овај познат свештенички род живи у данашњој Бујинској махали. Али је било свештеника и из данашње Радужево махале — Стојко, Берасим итд. Један свештеник потицао је и из махале Селиште — поп Риста. Занимљиво је да су гробови свих свештеника непосредно крај црквеног зида. Једино је гроб попа Ристе даље од цркве. То је кажу због тога јер се његова сестра Тофа удала за муслимана Саита.⁴ Он је био негде из Кумановског краја.

Село Станци лежи дубоко у масиву планине Осогова, у долини Дурачке реке. Једна њена махала данас носи име Варош. Код нас још у XV веку поједини тргови звали су се варошима.⁵ Могућно је да је тада у данашњој махали Варош било тржиште за рударско-трговачке про-

⁴ И народна песма потврђује ово казивање: у њој се помињу Саит и Тофа Попова.

⁵ Ј. Цвијић: Говори и чланци, књ. IV, Београд, 1923. стр. 56.

изводе. Старац Дане, стар 88 година, из села Станца говорио ми је како је његов деда Максим радио у селу као ковач. То је било 1850—60. г. Тада је било и других сеоских ковача. Они су од гвожђа добијеног у сеоским рудницима израђивали клинче и плоче за поткивање коња. Те израђевине продавали су у Кривој Паланци. После поменутог Максима ковачство је престало. Тамо где су биле ковачнице виде се комади згуре — каже се „фира“ или „шљака“. Потес Вигња лежи у нижем делу села.

Становници поменутог села Станци до скоро су одржавали још једно занимање — прављење дрвеног угља од буковог дрвета. Прављене су две врсте угља: ситнији — „ангар“ — за Цигане коваче, и крупнији — „угљев“ — за огрев по кућама. Угаљ је прављен на више места око села, а нарочито на месту званом Вакливо водино. Радом на изради угља бавили су се скоро сви мушкарци током целе године. Око 1945. г. поменуто занимање је престало.

Поједини мушкарци из села Кркље на планини Осогову лети раде на појединим планинама СР Македоније као „мандрацији“. Израђују качкавал и сир. То занимање најпре су радили код великих цинцарских или влашких сточара на планини Осогову (место Калин камен) и код мијачких сточара на планини Бистри. Иза последњег рата они раде у државним сточарским добрима. Лети 1973. г. поменути мандрацијским занатом из села Кркље бавило се око 80 мушкараца.

У малом осоговском селу Костуру сточарство је за време Турака било основна грана привреде и главни извор прихода. Нису биле ретке куће које су имале 50—60 коза, 50—100 оваца. 10 говеда, 5—6 коња. Колико је сточарство било значајно показаћемо на примеру рода званог Варошани. Једно његово домаћинство пред крај турске владавине имало је 20 пари волова и 40 коња. Оно је другим нижим селима давало те волове за орање и коње за вршидбу. Награда за изнајмљене волове и коње добијала се у житу и тако су се становници прехрањивали током целе године. О томе има и других примера.

До 1947. г. преко села Мартинице на северној падини планине Осогова ишли су са стоком цинцарски сточари номади. То су чинили у пролеће када су се пели на Осогово (место Калин камен), и с јесени када су се спуштали идући у околину Куманова. На том путу цинцарски сточари су се по неколико дана задржавали у Мартиници. Тада је њихова стока бубрила сеоске њиве. Успомена на Цинцаре очувана је у сеоској чесми званој Љубина чешма. Налази се у Бујинској махали. Прича се: да је чесма саграђена о трошку једне цинцарске девојке, зване Љубе.

Место звано Манастириште је у селу Гуглинцу на падини истакнутог узвишења Гуглин. Тамо избија и веома познат извор. Народно предање наводи да је на том месту некада био богат манастир св. Илије. Имао је обрабeну земљу у селу Вегуници, пчелињак у селу Вржогрнцу, сточарска трла у селу Осичу. Тај стари манастир касније је порушен. Тек иза првог светског рата сељаци су подигли нови манастирић, веома слабо опремљен. Манастирски извор и манастирић редовно посећују због болести становници других села. Они доносе дарове — пешкире, кошуље и др.

У селу Трновцу постоји стара црква у рушевинама. Налази се у махали Чакинци. Тамо је и сеоско гробље. Дужина црквиста износи око 7, ширина око 5 м. Тамо се народ прикупља само о задушницама. Могућно је да је то тзв. Никодимова црква св. Петке из средњег века.⁶ Њу је, као дар властелина Влатка уз Псачу, потврдио цар Душан Хиландару. Ова црква могла је бити манастир, јер на то упућује брдо Калуђерица, чије је име у вези са пребивањем калуђера.

У селу Псачи у подгорини Осогова је храм св. Николе, задужбина севастократа Влатка из XIV века. Насеље Псача има и карактеристично име: постало је по личном имену кнеза Паскача, оца поменутог Влатка. Овај податак упућује на

⁶ М. Пурковић: Попис цркава у старој српској држави. Библиотека Хришћанског дела, књ. 8., Скопље 1938., стр. 43.

могућност да је кнез био настањен у овом насељу. Он је могао бити и оснивач насеља.⁷

Осоговски манастир налази се североисточно од Криве Паланке на трећем километру. За време турске владавине манастир је био веома познат. Уз помоћ поклона и куповином он је постепено стекао доста земље. Налазила се на атарима бројних кривопаланачких села: Варовишта, Кркље, Дурачке Реке, Киселице, Дрења, Псаче, Гиновца и Љубинца. Међутим, на основу закона о аграрној реформи иза поменутог рата та земља одузета је од манастира. Њему је остала земља у Псачи.

Поменути Осоговски манастир имао је, како је речено земљишни посед и у селу званом Дурачка Река. Успомена на тај посед данас је очувана у топографском имену Метох (каже се: Метов). Такви феуди постојали су још у средњем веку. Та земља становницима Дурачке Реке подељена је иза другог светског рата. То је најплоднија земља у целом том селу.

На атару села Љубинца у пољу ближе Кривој реци раније је постојао чифлик наведеног Осоговског манастира. Имао је 12 ха плодне земље. По том чифлику остала су имена данашње чифличке махале и рода званог Чифлижани.

У другој половини XIX века Лиман-бег из Криве Паланке за ратне заслуге добио је од државе доста плодне земље на атару села Мождивњака. Ту земљу обрађивали су становници махале Чифлик или Сарај. Лиман-бега наследили су синови: Асан, Мемед и Бамил. Они су били власници земље до 1912. г. За поменутог Асана постоји следеће предање. Он се осам пута женио са муслиманкама али децу није имао. Деветог пута жена му је била једна хришћанка, која је родила сина Мамута. Стога је Асан-ефенди своју земљу у Мождивњаку поклонио некој скопској цамији.

Једна жена из планинског села Крстов Дола, стара 85 година, причала ми је: да је као девојка радили на жетви у Очем пољу. Оби-

⁷ Ј. Трифуноски: Средњевековна Псача, Гласник Српског географског друштва, св. 53—1, Београд 1973., стр. 149—153.

чај је био да неки мушкарац из овог и околних села као „драгоман“ поведе 30 до 40 девојака. Оне су за надницу жнеле код Турака у овчепольским селима Бурилову, Ерцелији, Мустафину. Рад је трајао од 1. јула до 10. августа. О томе има примера и из других планинских кривопаланачких села.

У поменутом селу Крстов Долу данашњи род Масларци једном је имао 5 кућа. Домаћини тих кућа чували су око 500 оваца: Стојан је имао 200, Стојмен 150, Стојча 50, Стојанче 50 и Груја 50. Једном у петак пре Петровдана десила се велика провала облака. Бујица је сваком домаћину однела по неколико оваца. Отада становници рода Масларци сваке године славе поменути петак.⁸

III

Изнети приказ предања шопског Кривопаланачког краја није ни приближно исцрпљен. Ипак он је довољан да нам посведочи следеће: да предања поменутог краја представљају богат материјал фолклорне традиције; предања су била утицајни фактор народног живота; предања чувају успомене на разне догађаје из прошлости; Кривопаланачки крај по богатству предања не заостаје у том погледу од других наших области итд.

3. КУЗМАН КАПИДАН

Кузман Капидан је личност из XIX века, опевана у народној песми. Око њега постоје предања и историјске чињенице које нису повезане у потпуну целину. Ја сам у могућности да изнесем нека предања из предела Дебарце, родног краја Кузмана Капидана.

Дебарца је невелики предео у горњем делу слива Сатеске притоке Црног Дрима. Налази се између планина: Караормана и Стогова са запада,

⁸ На другом месту биће више речи о сеоским насељима Кривопаланачког краја.

Голака са севера, Илинско-плакенске планине са истока, и Копрнице са југа. У том пределу — који се дели на Горњу, Средњу и Доњу Дебарцу — има 24 села.¹ Године 1978. и 1979., ради антропо-географских проучавања, посетио сам сва села у Дебарци.

Традиција становника Дебарце, нарочито о историјским личностима и догађајима, сачувана је у разним предањима. Ја сам та предања бележио и њих ћу изнети у посебном антропогеографско-етнографском раду. Овде ћу саопштити само неколико предања о Кузману, до којих сам дошао при наведеном испитивачком раду.

Казивања о Кузману очувана су у горњем делу Дебарце и то у четири суседна и подпланинска села — Л а к т и њ у, Г о д и в ј у, В р б ј а н у и С л и в о в у. По традицији Кузман је храбар и моћан човек; бранио је Дебарцу и њене становнике из ранијег племена Брсјака од напада „Турака“ — арамија и качака.² Они су у Дебарцу упадали са северозападне стране, тј. из шире околине Дебра. Продирали су превојима на планинама Стогову и Караорману.³

У Дебарци сточарство је увек било најуноснија привредна делатност све до наших дана. Становници Брсјаци су на околним планинама гајили велики број оваца, коза, говеда и коња. Стога су поменути пљачкаши овде редовно пленили стоку, одводили чобане у заробљеништво и уцењивали њихову радбину. Напади арамија-качка нарочито су били јаки у првој половини прошлог века.⁴

Предања кажу да је турска власт именовала Кузмана за предеоног вођу — „капидана“. Имао је наоружану дружину са око 20—30 сталних чла-

¹ Видети специјалну карту Југославије, размер 1:100.000.

² Неки за њих кажу: „Азби дебарски“.

³ Припадање исламској вери идентификовано је у народу са припадношћу турској нацији. Због тога се и за муслиманске Албанце употребљавало име „Турци“.

⁴ О пљачкању стоке у сливу Црног Дрима видети Анђелко Крстић: Отмица (збирка „Одабране приповетке“) Бе оград 1954., стр. 104—121.

нова. Са дружином Кузман је често ишао у потеру за пљачкашима гонећи их и преко највиших планина. Тако су се за неко време проређали арамијски походи у пределу Дебарци.

Као највећи судар између Кузмана и арамија наводи се један који се десио на планини Голаку (1.466 м) у северном делу Дебарце, а на граници са суседним кичевским пределом Копачком. Једне јесени пљачкаши су на наведеној планини потерали доста брсјачке стоке. Међутим, пљачка им није успела. Кузманова дружина побила је већи број пљачкаша и стоку вратила сељанима.

По народном предању и сам Кузман имао је своју стоку и земљу. Одржавао је присне везе са власницима чифлика у појединим селима, па су они њега називали Кузман-бегом. Успомена на Кузмана у селу Сливову очувана је у топониму Капиданица. Тамо су добре ливаде на којима је прикупљано сено за зимску исхрану Кузманове стоке. Та стока лети је напасана на околним планинским пашњацима.

Старији људи тврде да су чланови Кузманове дружине били из појединих села у Дебарци. Међутим, Кузман са дружином чешће је боравио у западном делу Горње Дебарце у селима Годивју, Врбјану, Лактињу и Сливову. Та села у планинској подгорици најчешће су преко планине Стогова и Караормана нападана од пљачкаша стоке са дебарске стране.

У својој дружини Кузман је имао и по неког члана Брсјака из околних области, на пример, из Копачке у Кичевском крају. Један од њих оженио се девојком из наведеног села Лактиња у Дебарци и тамо је постао домазет. У том селу од њега потиче род Богдановци, који је иза другог светског рата исељен у Охрид. Оснивач рода Богдан, а члан Кузманове дружине, потицао је из кичевског села Брждана. У роду Богдановци једна жена имала је 14 живих синова итд.

На моје питање: где је било родно село Кузманово у разговору са сељацима из Лактиња чуо сам да је он био из Годивја. Међутим, у самом Годивју ја сам се задржавао кратко време и нисам имао прилику да се распитам о Кузману. Та-

мо постоји велики род Пећанци, пореклом из Метохије.⁵ А и други сеоски родови у Годивју потичу од некадашњих досељеника са северозападне стране. Зато остали становници Дебарце за становнике Годивја кажу да су Љумци, тј. из познате области Љуме у доњем делу слива Црног Дрима.⁶ Кузман Капидан свакако потиче од њих.

Очувано је предање и о пресељавању неких старих становника из села Годивја и Врбјана. Они су због несигурних прилика морали да напусте наведена села у Горњој Дебарци. Њима је Кузман Капидан омогућио да се населе у Прилепском крају где су основали данашња села са истим именима — Годивље и Врбјане.

Народно предање говори да су Кузмана Капидана убили пљачкаши стоке и то Тоске ил Албаније („го утепале Тоските“). Тада је Кузман имао око 45 година. Убиство је, према причању, извршено 1850—1860. г. Где је Кузманов гроб не зна се.

*

Да закључимо. Кузман Капидан је један од сложених ликова наше народне поезије. Наведена традиција о њему, иако је творевина народног памћења, у основи крије историјску истину. Потребно је да се истраживања у народу даље развијају, конкретизују и продубе.

⁵ Занимљиво је изнети: да се и оснивач наведеног рода Пећанци такође звао Кузман.

⁶ Упоредити Ј. Трифунски: Долином Црног Дрима, „Глобус“, св. X. Београд 1978., стр. 244—249.

ПРОБЛЕМИ ИЗУЧАВАЊА МИТА

(Е. М. Мелетински: *Поетика мита*, „Нолит“, Београд, 1983, стр. 397)

Објавивши књигу Мелетинског *Поетика мита* у одличном преводу Јована Јанићијевића „Нолит“ је учинио значајну услугу нашој култури и науци. Дело Е. М. Мелетинског вишеструко је корисно. У првоме делу садржи обиман, исцрпан преглед досадашњих, односно дотадашњих проучавања мита. Анализиране су бројне теорије о настанку мита, о суштини мита итд. Други одељак књиге разматра *Класичне форме мита и њихов одраз у приповедном фолклору*, другачије речено испитује се однос мита и усмене, тзв. народне књижевности. Завршни, трећи део књиге, за тему има „*Митологизам*“ у књижевности XX века и ту се пажња Мелетинског посебно задржава на Дојсју, Томасу Ману, Кафки.

Разматрање природе мита, основних одлика мита — данас је и посебно значајно. Проучавање мита је постала својеврсна помодност, а да при том они који се испитивањима баве немају рашчишћен појам мита, шта мит јесте, а шта мит никако није. У свакодневном говору помињу се митске личности, митски јунаци, митски догађаји, митологије савременог живота. По правилу, увек је реч о нечем другом, а не о миту. Дело Мелетинског ће, у том смислу, несумњиво многим помоћи да рашчисте терминолошку збрку.

Прво поглавље књиге Мелетинског вишеструко је значајно. Међутим, осим што је урађено крајње савесно, студиозно и што показује изузетан степен знања и начитаности — оно је претежно свод и анализа испитивања и одређивања мита до тренутка када се Мелетински одређено за изучавање овога проблема. Методолошки по-

ступак Мелетинског, ставови које сам заступа постају веома јасни у другом делу књиге приликом испитивања преображавања и одржавања мита у усменој прози.

Широко је распрострањено мишљење да се усмена, тзв. народна прича (и народна песма такође) супротставља миту, јер је народна прича (као епска народна песма) независна од обреда. У основи таквога става јесте уверење да је обред, ритуал старији од мита. Тако на тај проблем гледају, на пример, Фрејзер, Малиновски, Токарев. Владимир Јаковљевич Проп у познатом делу *Историјски корени бајке (волшебне скаске)* пронашао је трагове обреда посвећивања, а и других обреда, у бајци. Расправљајући о шаманским путовањима, шаманским тзв. митовима — Проп је у њима проналазио садржаје архаичних митова. У позније написаном делу, *Руски јуначки еп*, Проп сматра да и еп и епска песма теже превазилажењу, односно мењању мита. Због тога у први план долазе сукоби епских јунака и митских чудовишта. Митска чудовишта са којима се јунаци сукобљавају вероватно су прадавни чувари предмета до којих треба доћи, или зли демони који уништавају или само киње и муче одређене људске средине. Пропов став, који и Мелетински прихвата, подложен је дискусији и свакојаким сумњама. Наиме, нису непознати случајеви да епски јунаци постају временом митски јунаци. Јунаци косовскога циклуса народних песама, на пример, несумњиво су епски јунаци. Међутим, временом је косовски циклус, или косовска легенда (како се то још каткад назива) израсла у идеју о новоме почетку, дакле о својеврсном посвећивању, односно иницијацији. Довољно је напоменути да је од Вука Караџића непрекидно присутна мисао: пре и после Косова, односно пре и после 1389. године. Тај став директно условљава прерастање епске у митску песму. Што се тиче обрачуна епских јунака са митских чудовиштима, — верујем да се и то може другачије посматрати. Наиме, након великих миграција, великих покрета маса народа долази до мењања састава одређених насеобина. У том случају је природно да

се придоблије у својим епским песмама обрачунају са јунацима становништва које су затекли и које покушавају или да асимилирају или да уклоне. Не желим овим да тврдим како безрезервно заступам став који сам управо изнео. Једноставно мислим да се мора имати у виду сложеност проблема. До истине се неће доћи поједностављивањем питања, нити бирањем (и избирањем) угла посматрања, односно испитивања.

У делу Мелетинског често се поводом одређених митова и тзв. митова инсистира на неопходности веровања, покоривања, слеђења претходника. Мислим да ту треба врло чисто и одлучно разлучити шта се сматра митом, а шта религијом. Сматрам да је митологија низ прича (митова) о светом настајању: живота, земље, живих бића итд, о светом устројавању племена, народа или појединаца у племену (иницијација), о светом доласку у посед значајних културних добара (ватре, точка, начина обраде земље, припитомљавања одређених животиња итд). Религија, пак, је низ прича о неопходности веровања, слепог покоривања, безрезервног слеђења богом датих претходника.

Мелетински је у својој монографији поставио и питање да ли је мит трагичан, односно да ли трагедија директно произилази из мита. Одговорио је позитивно. Управо такво одређивање служи му и као полазиште у свим испитивањима и анализама митологизма у књижевности XX века. Анализе Мелетинског су ту уистину сјајне. Међутим, пошто се може доћи у искушење да се исти поступак, схватање да је мит трагичан — примени и на, на пример, тзв. народну, односно усмену књижевност изнео бих извесне резерве. Сматрам да мит по природи својој нити јесте, нити може бити трагичан. Мит је прича о настајању, а не о нестајању. У миту је смрт веома честа појава, али није трагична. Трагику су у миту видели људи који су се од природе мита одвојили. У миту смрт претходи рабању. Није крај, већ почетак. Тврдња да је мит трагичан може да почива једино на фрагментарном посматрању мита.

Ненад Љубинковић

СТАРИ СРПСКИ ЗАПИСИ И НАТПИСИ ПОНОВО МЕЂУ ЧИТАОЦИМА

(Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, САНУ, Народна библиотека Србије, Матица српска, Београд, 1982., књ. 1, 1983., књ. 2, 1984., књ. 3)

Капитално дело наше историје и културе, *Стари српски записи и натписи* Љубомира Стојановића, доживело је фототипско издање захваљујући издавачима САНУ, Народне библиотеке Србије и Матице српске. До сада су издате прве три књиге а преостале три тек треба да се појаве.

Стари српски записи и натписи настали су као резултат мукотрпног сакупљачког и приређивачког рада. Стојановић је грађу у прве три књиге поделио тако да прва књига, издата 1902. године, садржи датирание и приближно датирание записе и натписе од XII до краја XVII века (1186—1700. г.). Друга књига записа из 1903. године „обухвата свршетак *прве групе* (Савремене датирание записе и натписе, од 1701. до 1868. год.), и већи део од *друге групе* (записе недатирание).“ Трећа књига из 1905. године садржи остатак недатираних записа из *друге групе* и *трећу групу* у коју су ушли „записи познији или у познијим преписима очувани“ као и регистар за све три књиге.

Приређивач прве књиге фототипског издања, академик Сима Бирковић, који је написао предговор и белешке, нашао се на муци да ли да врши „потпуну ревизију сваког записа и натписа са гледишта данашњих знања“ што би одложило „на дуго време издавање ових књига“. „С друге стране, није било оправдано дати данашњем читаоцу поједину књигу овог зборника без упозорења да је део записа и натписа исправљен, друкчије датован или поново издат у каснијим књигама“ самог Стојановића или других аутора. Двоумице је било и да ли допунске информације свести само на „боље или потпуније издање или исправку“ у последњим књигама записа и натпи-

са или проширити и на издања других аутора што би одужило посао и било тешко остварљиво. „Изабран је средњи пут који је поред упућивања на касније бројеве из *Старих записа и натписа*, подразумевао и упућивање на друге публикације, мирећи се с тим да потпуност неће бити постигнута.“ У белешкама је указано на исправљене датуме и текстове у другим издањима. Каснији приређивачи мораће да доврше ревизију свих записа и натписа која је започета у овим фототипским издањима.

Овим новим обелодањењем Старих српских записа и натписа, један драгоцен извор сазнања о нашој прошлости поново се у излозима књижара нуди читаоцима и истраживачима.

Колико су ова издања допринос садашњим и будућим проучавањима прошлости, довољно је да се каже да су многи оригинални записи и натписи заувек изгубљени и да су њихови преписи сачувани једино у овим зборницима. После оваквог подухвата, добро би било кад би горе поменути издавачи приредили фототипско издање Старих српских родослова и летописа Љубомира Стојановића који су први и једини пут штампани у Сремским Карловцима 1927. године.

В. Лазаревић

(Миодраг Поповић, *Памтивек (Српски рјечник Вука Ст. Караџића)*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983, стр. 208)

Настављајући серију својих студија о животу и делу Вука Караџића, Миодраг Поповић је овога пута свестрано анализирао Српски рјечник и своја открића објавио у књизи Памтивек. Приступивши овом делу као својеврсном сведочанству о народном животу Срба Вуковог времена, он је Рјечник тумачио и проучавао као збирку грађе етнографског, фолклорног, социолошког и лингвистичког карактера.

Трагајући за извориштима речи и откривајући њихова заборављена значења, професор Поповић је на основу језичког материјала пронашао три архаична слоја у историји српске културе: а) митско-пагански; б) хришћански — библијско-хебрејски и византијско-грчки; в) оријентални, који су у већој или мањој мери трајали у Вуково време.

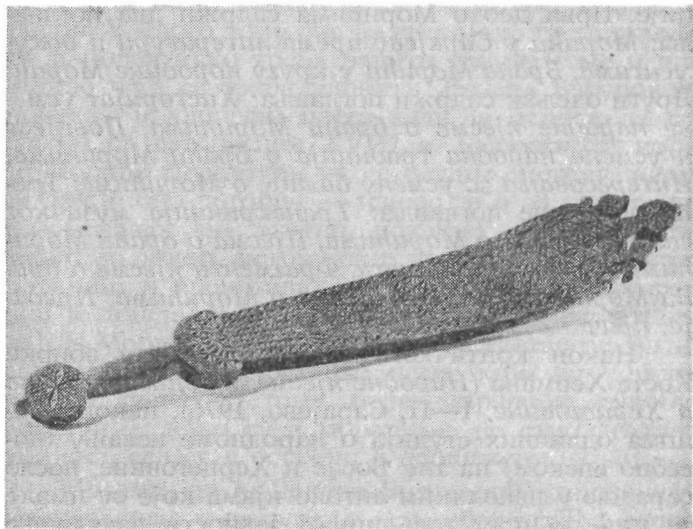
Аутор је запазио да „у најстаријим слојевима Рјечника из 1818. године, иза друштвено-економске слике српске патријархалне заједнице, назиру се контуре једног још старијег света који је постојао тамо негде у људској праисторији. Посматрана синхронично, у склопу кохерентног језичког система, лексика Рјечника пружа слику материјалне и духовне културе српског народа на почетку XIX века. Иста лексика својом дијахроничном (историјском) димензијом омогућује глобалан увид у пут српског језика кроз векове.“

Упоредујући настањак и грађу првог и другог издања Српског рјечника Поповић је установио да је прво издање Рјечника заједничко дело Вука и словеначког филолога Јернеја Копитара а друго Вука и Буре Даничића. Друго издање је богатије лексиком и народним умотворинама, али је из њега избачен предговор, граматика и „сексуална терминологија“ објављена 1818. године. Осим тога у првом издању Вук је унео речи по

памћењу из свога завичаја и шире околине, док је друго допунио својим записима и белешкама својих пријатеља и сарадника са подручја Шумадије, Поморавља, Ресаве, Тимочке Крајине, Славоније, Лике, Кордуна, Приморја, Црне Горе и других крајева.

У целини узевши, ова студија нам нуди једно ново виђење Вуковог Рјечника после кога смо још више свесни чињенице колико је богата и драгоцену рјечничку ризницу коју нам је оставио Вук Караџић.

В. Лазаревић

МОНОГРАФИЈА О МОРИЋИМА — ЈУНАЦИМА БАЛАДЕ

(Бенана Бутуровић: *Морићи од стварности до усмене предаје*, „Свјетлост“, Сарајево, 1983, стр. 328)

У Библиотеци „Културно наслеђе Босне и Херцеговине“ штампана је монографија Бенане Бутуровић, врсног познаваоца босанскохерцеговачке народне књижевности, о браћи Морићима, односно о балади инспирисаној њиховом трагичном судбином. Књига је посвећена ауторкином оцу, Мустафи Чустовићу.

Монографија се састоји из три већа дела: *Морићи*, *Браћа Морићи и усмена традиција*, *Граћа*. На крају књиге придодате су четири лепе илустрације. Први део о Морићима садржи два поглавља: *Морићи у Сарајеву према литератури и документима*, *Браћа Морићи у кругу породице Морић*. Други одељак садржи поглавља: *Хисторијат усмене народне пјесме о браћи Морићима*, *Повијест и усмена народна традиција о браћи Морићима*, *Интересовања за усмену баладу о Морићима*. Трећи део чине поглавља: *Транскрипција музичког снимка пјесме о Морићима*, *Пјесма о браћи Морићима у кругу варијаната*, *Фрагменти пјесме о браћи Морићима*, *Остале пјесме о Морићима*, *Предаја, причања, меморати о Морићима*.

Након критичког издања гласовите збирке Косте Хермана (*Народне пјесме Муслимана Босне и Херцеговине*, I—II, Сарајево, 1976), након мноштва одличних студија о народном певању (посебно епском) на тлу Босне и Херцеговине, после сарадње у неколиким антологијама које су имале за циљ да представе широј јавности изучавање наше народне књижевности, посебно оне у Босни и Херцеговини, — Бенана Бутуровић се појављује и као аутор монографије о само једној песми, балади о браћи Морићима. Ова балада привлачила је пажњу стручњака више деценија. Између осталих посебно бих истакао текстове Хамдије Крешевљаковића и Хатице Крњевић. Међутим, и поред тога Бенана Бутуровић се латила посла и по-

казала и у методском и у сазнајном смислу шта се све може учинити када се једној теми приђе савесно и са истакнутом намером да се она испита у свој сложености. Прикупљени су многи потпуно нови историјски подаци, пописане многе, чак и готово непознате песме о Морићима (посебно оне које о њима говоре у фрагментима). Тако смо у прилици да посматрамо како људи из једнога давног времена поново оживљавају пред нама, воде трговине, политику, како због својих речи и понашања које не одговара тадашњим моћницима бивају и суђени и осуђени и погубљени. И након њихове смрти започиње и траје до наших дана њихов други и другачији живот у прелепој балади (тачније у прелепим баладама, јер постоје бројне веријанте међусобно различите). Несумњиво да је ова биографија која је сачињена за једну баладу и њене јунаке изузетна појава у нашој науци. У много чему она ће свакојачко представљати и модел како треба радити сличне теме и искуство чега се треба клонити. Бенана Бутуровић повукла је одлучан потез када је одбила да се сложи са летописцем XVIII в. Башескијом који је Мориће гнушајући их се осудио (истина, када је лично био погођен — нашао је и за њих речи разумевања, но знатно позније). Прикупивши мноштво нових историјских података, другачије читајући и прочитавајући познато — Б. Бутуровић је дошла до закључка (у који је и нас убедила) да Морићи нису били никакве кавгаџије, нити силеџије, већ једноставно људи који су устали против силе. У томе неравноправном сукобу прошли су како су и морали — не само што су убијени, већ су и осуђени и прокажени.

Мислим, да је Бенана Бутуровић отишла мало предалеко у изношењу историјске грађе, садржаја познатих и непознатих докумената. Једноставно речено, књижевна обрада историје, литерарна транспозиција збивања — отишла је помало у други план. Међутим, признајем да је тешко човеку да се лиши свих оних чињеница које јесте открио и које верује да је открио у процесу истраживања. Чини се, да се у некојим случајевима (на пример у балади о Морићима њихова мај-

ка умире на крају од туге, а у стварности она је наставила да живи — како јој је било након смрти синова може се претпоставити) могло ући дубље у проблеме и законитости настанка и развоја песме. Но, ван свих могућих питања која се могу поставити било у значењу стварнога упитника, било као својеврсна примедба смештена у другачији лик — остаје чињеница да је монографија о Морићима један од значајних догађаја у науци о народној књижевности последњих година.

Ненад Љубинковић

ТРОЈАНОВИЋ У ПОНОВНОМ ИЗДАЊУ.

(Сима Тројановић: Главни српски жртвени обичаји (штампано са: Старинска српска јела и пића), — Београд, „Просвета“, (Библиотека „Баштина“, књ. 3), 1983. г.)

Студија Симе Тројановића „Главни српски жртвени обичаји“ је, уствари, поновљено издање из 1911. г. Наиме, тада је штампана у *Српском етнографском зборнику, Живот и обичаји народни*, књ. 17. Ово издање је допуњено Тројановићевим радом „Божих“ који је штампан у оквиру Додатка. „Божих“ је објављен у *Српском књижевном гласнику*, и то у јануарском и фебруарском броју 1905. г.

На крају ове књиге налази се напомена уредника у којој се ови подаци наводе.

Студија Симе Тројановића се састоји од тридесет поглавља. Тридесет прво је „Додатак“ у оквиру кога је штампан „Божих“. На самом почетку је дата типска подела жртвовања из које са знајемо да постоје *заветне, посвећене, пригодне, покајне и захвалне жртве*.

Жртвени обичаји су представљени следећим редом:

1. Жртве за усеве

Приликом орања, сејања, жетве и вршидбе, људи су приносили земљи различите жртве. Набијали су коњске главе на кочеве, жене су намењивале и месиле различите врсте погача, плели су венце од пшеничног класја и клали петлове. Наиме, веровали су да ће на тај начин сачувати усеве од урока и демонских бића.

2. Жртвени колачи и сирац

Поводом одређених догађаја, мешене су различите врсте колача. Као што су: свадбени колач, поступаонички колач, божићни колач (чесница, славски колач) и други. Веровало се да сваки ве-

ћи скуп привлачи и баволе, па је ово био један од начина да се слављеници заштите.

3. Жртве за домаће животиње

Поред људи, и стока се чувала од урока. Бајало се кравама да би имале више млека, а такође и пчелама јер се веровало да вештице краду мед. Да би се овце брже размножиле, чобани су кували посебна јела.

4. Жртвовање новина и првенаца

Ове жртве су подељене на посне и мрсне, што зависи од тога у које се дане, по календару, врше. У нашем народу је био обичај да се жртвује оно што је прво. Прва мужа краве се просипала у реку, да би млека било колико воде. Исто тако и први откос, први штенци. Веровало се да ће други род бити обилатији, само под условом да се први жртвује.

5. Жртвовање због људских и сточних болести

а. Жртве због људских болести

Људи су покушавали да се различитим жртвама спасу од куге, колере, падалице и других болести. Обично су на раскрсници остављали храну, пиће и цвеће, да би се болест најела, напила и закитила. Мислили су да, у том случају, више неће имати разлога да долази.

б. Жртве због сточних болести и изјакхивање

Болесне животиње нису само лечене помоћу биљака, већ, опет, помоћу жртвовања других животиња, чак исте врсте. Да би овце оздравиле, жртвована је овца, петак или нека друга животиња.

6. Жртвовање среће ради

Да би човек себи обезбедио бар мало среће, треба нешто томе да жртвује. Ако ухвати сасвим црну мачку и помоћу ње обави један обред, све ће му надаље ићи од руке.

7. Жртве за зграде, мостове и бунаре *

Приликом изградње темеља за кућу, бунара, моста или неког другог објекта, обавезно се закоље ован или петао. Та жртва се звала курбан и приносила се и приликом усељења. Ако се не би принела жртва, зграда би касније однела нечији живот.

8. Жртве за копање блага

Људи су веровали да земља крије огромно благо које чувају змајеви и немани. Да би се до њега дошло, обавезно се мора жртвовати црна животиња (мачка, ован) и њеном крвљу натопити земља.

9. Жртве уговорне и међашке

Ради међе и границе често су и људи жртвовани. Тројановић је забележио да су Турци много пута тако одређивали границу.

10. Жртве свадбене

Уочи и на дан свадбе жртвују се пилићи, ован, воће, жито. Све са жељама да младенци имају пуно деце и да их у заједничком животу прате срећа, здравље и слога.

11. Жртве уз раћање и идење у повратке

Ове жртве имају за циљ да новорођенче и породицу сачувају од урока било које врсте. У ту сврху се користе бели лук, црвени конач, гребен, метла.

12. Жртве у детињству

Народ је сматрао да зла бића најчешће нападају децу и да их помоћу жртава може сачувати. Зато се једно име давало на знамењу, друго приликом крштења, а касније се стицао и надимак. Овде кум игра врло важну улогу, јер је низ жртава везан за њега као даваоца имена.

13. *Подушне жртве*

Мртвима се приносе жртве (даћа, задушнице, подушје) у одређеним временским размацама (прва субота, четрдесет дана, пола године, година). На гробље се износи храна и намењује умрлом јер се верује да и после смрти човек треба да потроши исто онолико хране колико би потрошио жив.

14. *Славе*

У нашем народу традиционално се слави крсно име и то се преноси с колена на колено. На тај начин се указује поштовање прецима и гаји се тај култ. Наиме, слава је приношење жртве умрлим прецима. То се манифестује паљењем свећа, кандила, сечењем колача, клањем стоке, итд.

15. *Жртвени ручкови*

У жртвене ручкове се убраја слављење крсног имена, даћа на гробљу и сл. Читаво село је славило поједине празнике и том приликом се клао бик или ован.

16. *Жртвовање људи*

Многи народи су жртвовали људе да би умилостивили богове. Турци су посекли српског кнеза, да би принели жртву Мухамеду.

17. *Жртвовање води*

Постоји веровање да се води мора нешто жртвовати, како би се умилостивила. У воду се баца први окруњени кукруз, прва кошевина, новац. Лековите воде се посебно дајују.

18. *Либација*

Тим именом се код Грка и Римљана звала жртва у пићу. Обичај се сачувао јер се и данас пре пијења, чашица ракије проспе.

19. Жртва ватри

Ватри се мора понешто жртвовати, да не би узела превише маха. Људи су најчешће стављали мало хлеба и соли да изгори.

Следећих шест група жртава се узајамно преплићу. То су:

20. Перун

Перун је бог незнабожачких Словена кога је касније заменио св. Илија.

21. Св. Илија и његови заменици

Наш народ сматра да св. Илија управља громовима и зато му приноси на жртву закланог петла, да се не би превише разјарио.

22. Заменици св. Илије

Помоћници св. Илије су Церман, Тодор Стратилат и Иво Црнојевић. И они гађају земљу громовима, па кад отпочне непогода, људи обично ставе пред икону со и хлеб.

23. Бурђевдан

Ради берићета у кући, за овај празник се жртвују јагањци.

24. Спасовдан

Овај празник пада увек у четвртак. Тог дана људи обележавају стоку коју имају. Наравно, обавезно се закоље нешто.

25 Бадње вече и Божић

Карактеристике ових празника су: бадњак, печеница, свећа, божићни колачи, заклан петао. Народни обичаји око св. Илије, Бурђевдана, Спасовдана и Бадње вечери су врло слични. Смисао је исти: да кућа буде пуна, година родна и берићетна.

26. Жртве времену

Приносе се жртве да киша стане (бацање мачке у воду), да престане суша (додоле), да ветар стане. Људи верују да ће тако умилостивити природне силе.

27. Свакодневне ситне жртве

Верује се да, ради среће, треба на земљи оставити мрвице хлеба, сира.

28. Свеће и каћење

Уобичајено је да се свеће пале приликом славе, венчања и крштења. Оне су, касније, постале симбол Христовог учења.

29. Вотиви

У ову групу спадају предмети од воска или неког метала, различитих облика. Људи их дарују цркви или манастиру зато што су се у болести или невољи заветовали да ће тако учинити.

30. Додатак

У овом делу је писац изнео податке до којих је накнадно дошао. У неким крајевима девојке од разноврсног цвећа и биља шлету „богу браду“. То је венац који се користи као лек за људе и храна за стоку. Тројановић је овде успут забележио још понешто и о именима, даћама, Церману, о коприви као светој биљци громовниковој.

После ових записа, следи студија о Божићу.

Божић

Божић славе сви Срби. Он није утврђен само на три дана, већ га чини читав циклус празника који почињу 20. децембра. Обичај је да се за Божић кућа окити, простре слама, спреми бадњак и за коље прасе или ован. Бадњак се украшава и поклања му се посебна пажња. На трпези се, поред печенице, и других јела, морају наћи и ораси, воће, а обавезно и божићни колачи. Меси се чесни-

ца која се ломи међу укућанима и неком намењује. Месе се и колачи за стоку. Сваки крај има своје обичаје који се међусобно разликују. Међутим, основни смисао приношења жртви око Божића је жеља за родном годином, плодном стоком, за слогом и срећом у кући, односно за берићетом у сваком погледу.

Сима Тројановић је у овој студији изнео мноштво података и детаља у вези са традицијом и обичајима, не само наших, већ и многих других народа. Пажљиво их је сврстао и обрадио.

Ово, поновљено издање „Главних српских жртвених обичаја“ представља велики допринос изучавању наше (и стране) етнографије. Тројановић рашчлањује сваку појаву, сваки начин приношења жртве, све елементе подробно описује, износећи истовремено и обичаје других народа.

Нада Томић

(Фолклорни театар у Балканским и подунавским земљама, Посебна издања Балканолошког института САНУ, Београд 1984, 197 с.)

Реч је о Зборнику радова о фолклорном театру, који је посвећен V Међународном конгресу за проучавање југоисточне Европе, одржаном у Београду, септембра 1984. године.

Осим ретких, индивидуалних прилога о фолклорном театру на Балкану, објављених и расутих у иностраним едицијама, овај Зборник је прва колективна студија ове врсте, написана од стране шеснаест истакнутих југословенских аутора. Она обухвата широк распон проблема, од теоријско-методолошких и синтетичких захвата, нарочито у погледу генезе фолклорног театра уопште, преко дијакроних пресека од праисторије, антике, средњег века и турског доба до данас. Од посебних проблема пажња је усредсређена на конкретна питања из усмене народне драме, с једне, и ритуално-обредне праксе балканских народа, с друге стране.

На видело избијају занимљива и подстицајна гледишта, која су често и међусобно супротна, затим нове тенденције и тезе како у приступима проблемима, тако и у њиховој обради и закључцима. Фолклорни театар је осветљен са психолошке, антрополошке, социолошке, естетске и културолошке стране, а та вишестраност, како се то лепо види у Зборнику, само потврђује иманентност театра у свакодневљу и народну глуму као облик комуникације и естетског иживљавања, као незаобилазног начела и усмене народне уметности.

Треба подсетити и на идеју с краја прошлог века потеклу из пера песника Лазе Костића, да се у народном глумовању што га изводи прости и неписмени народ који није никад видео „умјетне позорнице“ ни чуо глумце вештаке, налазе прве клише драмског живота и позоришта уопште.

Може се рећи, да су научни резултати изнети у овом Зборнику оправдали и постигли свој замишљени циљ и, у оквиру југословенских научних могућности, обележили завидан ниво, али и отворили врата за даља далеко шира научна истраживања у области фолклорног театра на Балкану.

• Драгослав Антонијевић

ДОПРИНОС УПОЗНАВАЊУ НАРОДА

(Петар Влаховић, Народи и етничке заједнице света, Библиотека „Човек и реч“, издавач „Вук Караџић“, Београд 1984, 292 с.)

Није било ни лако, ни једноставно у ограниченом простору ове врсте књига, изложити тако широку и сложену материју о човеку и његовим заједницама, разасутим широм земље. Утолико пре, што се за ову врсту посла, представљеног кроз одреднице, енциклопедијско-абecedним системом, обично ангажује више сарадника. Међутим, овде је реч о једном аутору, Петру Влаховићу, који заслужује пуно речи хвале, за успешно обављен посао.

Највећи део књиге припада одредницама које није могуће препричати јер свака од њих представља тему за себе. Кроз њих је изложено огромно знање о човеку и његовим заједницама, на један синтетички и јасан начин. Оне откривају многе непознанице о човеку у духу оптимистичког наслеђа антрополошке науке. Посебну вредност овој књизи даје ауторова уводна студија на 65. страница текста. Она има неколико одељака: уводни део у коме се износе главне методолошко-теоријске основе, затим, расправу о етногенези, миграцијама, формирању људских заједница и распореду савремених народа и етничких група. Веома значајан акценат аутор даје, човековој биолошкој и физичкој покретљивости, од најранијих времена до наших дана. Уз дијахрони приступ, кад год је то било могуће, аутор је етничке појаве доводио у непосредну дијалектичку везу, изналазећи у њима узроке и последице.

У целини гледана, књига Петра Влаховића, није намењена само стручњацима, већ свима онима које занимају народи и етничке заједнице света. Она пружа неопходне податке и омогућује свакоме да брзо и поуздано сазна оно што га у најкраћим цртама интересује у овој области.

Драгослав Антонијевић

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Радмила Пешић, Нада Милошевић-Борђевић, НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ „Вук Караџић“, Београд 1984, 312 с.

Радмила Пешић и Нада Милошевић-Борђевић, написале су енциклопедијски речник о народној књижевности, који је објављен у библиотеци „Човек и реч“ издавачке куће „Вук Караџић“ из Београда.

Књига у пуној слојевитости обрађује усмено народно стваралаштво у свом континуираном развоју и богатству у распону од VII века, када се појављују прве вести о усменој књижевности, па све до данас, када још увек у многим крајевима наше земље, она представља жив облик уметничког изражавања.

Аутори теже да кроз низ одредница пруже што потпуније податке о народној књижевности, али не само кроз чисту дескрипцију, него и кроз идејна, мотивска, жанровска и структурална преламања, понекад и дијахроно фиксирајући појмове. Књигу испуњавају веома значајне одреднице о методама усмене књижевности, а све то употпуњују и биографски прилози и сажети портрети истраживача и проучавалаца усмене народне књижевности. На овај начин одреднице целовито заокружују читаву научну област.

Можемо рећи, да су аутори овом књигом дали сажету анализу целокупне наше усмене народне књижевности, први пут на једном месту, у овом случају по абecedном принципу, низања одредница, што представља новину у обради усмене народне књижевности у нас. Свакако да за изузетан успех ове књиге, намењене свим радозналцима ове врсте штива, треба истински захвалити њеним ауторима, врсним познаваоцима усмене народне књижевности.

Драгослав Антонијевић

ИЗЛОЖБА РУСКОГ НАРОДНОГ РЕЗБАРЕЊА

У историји уметности је забележено да је Васил Кандински, још као правник, са једном етнографском експедицијом изучавао правне обичаје руског севера. Богатство живописне спољашности сеоских кућа и народна уметност ове области, где је природа најсуровија, представљало је за њега откровење. Само неколико година после тога, он се посветио сликарству. Изворне поетске метафоре, емоције и непосредност народне уметности очараће и модерне уметнике почетком XX столећа, као уосталом, и уметност примитивних народа.

Изложба „Руско народно резбарење и сликање на дрвету од XVIII до XX века“ открива нам један део овога. Припремљена је у сарадњи Државног историјског музеја из Москве и Етнографског музеја из Београда, а остварена у просторијама Манакове куће. Са преко две стотине изабраних уникатних предмета у многоме обухвата живот руског села. У систематском излагању од макете старе руске дрвене куће, начињене руком савременог самоуког мајстора В. И. Баранова, преко покућства, до савремене уметничке радиности у обради дрвета. Изложба је замишљена као представљање споја корисног и лепог са нагласком на овом другом. Народној уметности, коју због њене намене и употребности можемо сматрати примењеном, пришло се овог пута кроз осветљење њених ликовних вредности. А за ове корисне предмете народни мајстор је имао увек уметничко решење. Многе архитектонске плоче, кутије, ручне справе за свакодневни рад (шиваче, ваљци, трепаче), безброј разноврсних маштовитих преслица у најфинијем ажурну дрвета, срећно су сједињење фантазије и велике вештине народних резбара и дрводеља.

Потврду за идеју да уметник размишља и кроз облик а не само кроз речи, наћићемо баш овде, у стварању анонимних народних мајстора. Почев од народног неимарства, кућа-брвнара ко-

је поред своје архитектонике имају уздржан смисао у распореду конструктивно-декоративних детаља, преко осталих делова унутрашњости куће и покућства. Овде се може видети префињеност линија, урођени смисао за ритам, осећај за дрво као материју и коришћење његових природних облика. Њих је, зависно од основне форме, народни мајстор прекривао резбареним орнаментима а често и осликавао живописним бојама. А све ово маштовито испреплетено обиље животиња, птица, фантастичних бића из легенди и мита, вечних кругова и розета најчешће са сунчевим зрацима, уистину је колективни говор симбола, доживљај космоса и његових сила и општење са њима.

Овом приликом изложени предмети потичу из старих кућа више области Старе Русије: московске, горковске, архангелске, поволожја и већ поменутог маштовитог севера.

Завршни део изложбе приказује савремени продужетак народне традиције, углавном у горковској области. Овде се издвајају народни мајстори појединци. Међу првима, још по револуцији, Стјепан Веселов, затим Соколова и Беспалова. У селу Полх-Мајдану ове области готово у свакој кући по неко се бави сликањем на дрвету.

Велико богатство народне уметности Старе Русије говори о сталној потреби народа за украшавањем а исто тако и великом броју талентованих анонимних уметника прошлости. Они су кроз векове створили висок народни уметнички стил.

Милица Маширевић

РЕЗУЛТАТИ ЗАЈЕДНИЧКОГ КОНКУРСА „ПОЉОПРИВРЕДНОГ КАЛЕНДАРА“ И „РАСКОВНИКА“

НОВИ ЗАПИСИ УСМЕНОГ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА

„Пољопривредни календар“ у сарадњи с „Расковником“, марта 1984. године расписао је конкурс у дневним листовима за прикупљање примера усменог народног стваралаштва са српскохрватског језичког подручја.

На конкурс је стигло око 40 прилога из разних крајева наше земље. И ове године се може рећи да су многи записивачи уложили пуно труда да отргну од заборава бисере наше усмене књижевности, да нас подсети на заборављене обичаје и веровања. Избор из тих записа објављени су у „Пољопривредном календару“ за 1985. годину, а један избор је објављен у „Расковнику“ бр. 39 (пролеће 1984). „Расковник“ ће и у наредним бројевима објављивати поједине прилоге од приспелих записа.

На предлог заједничке комисије у саставу: др Драгослав Антонијевић, мр Вукашин Бегенишић и мр Љубинко Раденковић, редакције „Пољопривредног календара“ и „Расковника“ одлучиле су да највредније записиваче награде.

Награђени су следећи учесници конкурса:

1. *Комплетима књига* („Народна књига“, „Нолит“) — Милош Марковић (Крушевац) и Јосиф Милетић (Крагујевац);
2. *Појединачним књигама* (у издању „Народне књиге“ и „Нолита“) — Бошко Брзић (Будисава), Благоје Марковић (Бар), Озрен Радосављевић (Модрича) и Милорад Радусиновић (Београд);
3. *Годишњом претплатом на „Расковник“* — Селимир Деспотовић (Лозница);
4. *Годишњом претплатом на ревију „Добро јутро“* — Љубица Очигрија (Београд).

Награде ће бити уручене поштом. •

Захваљујемо свим учесницима конкурса и обавештавамо све заинтересоване да се овај конкурс обнавља сваке године. Записе усменог народног стваралаштва, описе обичаја и веровања, откупне на машини, с подацима о казивачима и времену и месту где је запис учињен, слати на адресу „РАСКОВНИК“, Шафарикова 11, 11000 Београд, „за конкурс“. Сви записи који стигну на ову адресу до 10. маја 1985. године биће узети у обзир за објављивање у „Пољопривредном календару“ за 1986. годину, као и за награде.

САДРЖАЈ

3 РАСКОВНИК

- Неки народни обичаји Срба Дунавске класуре (Борислав Крстић)
Народне умотворине из Крушевачког поморавља (Велибор Лазаревић)
Две песме из источне Србије (Љубиша Рајковић)
Хомољске бајалице (В. Р. Кошутић)
Бројалице — разбрајалице из средњег Баната (Милован Марјански)

59 РАСПРАВЕ

- Дегмар Буркхарт: О мијењању функција балканских народних балада
Бранко Бупурдија: Порекло и значење речи „тоња“, „тања“
Јован Ф. Трифуноски: Три прилога из народног живота Македоније
1. Села у области Маријова, 2. Народна предања из кривопаљачког краја, 3. Кузман Капидан

107 ОДЗИВИ

- Проблеми изучавања мита (Ненад Љубинковић)
Стари српски записи и натписи поново међу читаоцима (В. Лазаревић)
Вуков Рјечник као памтивек (В. Лазаревић)
Монографија о Морићима — јунацима баладе (Ненад Љубинковић)
Тројановић у поновном издању (Нада Томић)
О фолклорном театру (Д. Антонијевић)
Допринос упознавању народа (Д. Антонијевић)
Прилог познавању народне књижевности (Д. Антонијевић)
Изложба руског народног резбарства (М. Маширевић)

Резултати заједничког конкурса „Пољопривредног календара“ и „Расковника“

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Милорад Брвинац

Драгиша Витошевић
Милован Данојлић
Јован Деретић
Гвозден Јованић (потпредседник)
Лала Јевтовић
Цвета Котевска
Вера Колаковић
Тања Крагујевић
Пеђа Милосављевић
Радослав Миросављев
Радојко Николић
Видак Перић
Раденко Станић (председник)
Момчило Тешић
Божидар Тимотијевић

На насловној страни
„Петао“ Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоја М. Кавезића

Ликовни прилози
Руско народно резбарство

